

Metodinės rekomendacijos
„Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba“

Evaldas Karmaza

Neringa Grigutytė

Elena Gauda Karmazė

VILNIUS

2006

Smurtas mokykloje – itin aktuali problema ne tik pedagogams, bet ir vaikams, jų tėvams. Metodinės rekomendacijos „Smurtas mokykloje: pagalba ir prevencija“ supažindina įvairių sričių specialistus su smurto mokykloje problema, galimais sprendimo būdais. Rekomendacijose pateikti konkretūs patarimai ir metodai, kaip reiktų elgtis mokykloje, kokių priemonių galima imtis, norint sumažinti smurto paplitimą.

Autoriai: Evaldas Karmaza, Neringa Grigutytė, Elena Gauda Karmazė

Recenzentas: Doc. Dr. Roma Jusienė

Turinys

1. Smurto mokykloje apibrėžimas	5
2. Smurto formos ir paplitimas mokykloje.....	8
3. Saugios mokyklos koncepcija	12
4. Smurto atvejų mokykloje sprendimas	17
4.1. Smurto atvejų sprendimas	18
4.2. Komandinio darbo principai mokykloje.....	37
4.3. Įvairių sričių specialistų atsakomybė.....	40
4.3.1. Mokyklos administracijos atsakomybė	40
4.3.2. Socialinio pedagogo atsakomybė ir darbo metodai.....	43
4.3.3. Mokyklos psichologo atsakomybė ir darbo metodai.....	46
4.3.4. Mokytojų ir klasės auklėtojų atsakomybė ir jų įtraukimas.....	53
4.3.5. Tėvų atsakomybė ir jų įtraukimas	56
4.3.6. Moksleivių įtraukimas į smurto atvejų sprendimą	57
4.3.7. Bendradarbiavimas su kitų institucijų specialistais.....	60
4. Smurto mokykloje prevencijos organizavimas.....	60
5. Smurto paplitimo mokykloje įvertinimo pavyzdinė anketa.	75
6. Institucijų ir tarnybų sąrašas	76
7. Rekomenduojama ir naudota literatūra:	78

Įvadas

Jūsų mokykloje, globos namuose ar darželyje įvyko muštynės. Galbūt atvažiavo greitoji, policijos pareigūnai apklausia dalyvavusius ir ką nors mačiusius. Ką daryti toliau?

O gal tėvai per susirinkimą pagrasino, kad atsiims savo vaikus, nes „pedagogai nieko nedaro?“. O gal skambino iš savivaldybės švietimo skyriaus ir pranešė, kad apsilankys jūsų mokykloje. Skyrius gavo anoniminį skundą, kad mokykloje darosi baisūs dalykai, ne vienas vaikas bijo eiti į mokyklą.

Kas dar turėjo atsitikti, kad susidomėtumėte smurto problema mokykloje?

Jeigu rašote baigiamąjį darbą apie smurtą, ši knygutė nepravėrs. Ji skirta darbuotojams, kuriems jau šiandien reikia patarimo, ką daryti, kaip pagerinti situaciją mokykloje, globos namuose, darželyje ar kitokio tipo institucijoje, kur yra vaikai.

Šioje knygutėje vartosime terminą *smurtas mokykloje*. Šiuo terminu taip pat apibrėžiame bet kokius smurtinius veiksmus, kurie vyksta ne tik mokykloje, gimnazijoje, bet ir darželiuose, globos namuose, dienos centruose, profesinio ugdymo centruose, popamokinio užimtumo institucijose.

Smurtas mokykloje – tai visuomenės bendros psichinės sveikatos požymis. Viena mokykla negalės iš esmės pagerinti situacijos, su kuria kasdien susiduria vaikai. Deja būtent mokykla šiomis dienomis turi neatidėliotinai spręsti, ką daryti su smurtiniais atvejais, kurie įvyksta jos teritorijoje.

Šiose metodinėse rekomendacijose pabandėme pateikti patarimus ir konkrečius žingsnius, kurių galima imtis sprendžiant iškilusius incidentus. Knygutėje nemažai dėmesio skyrėme tokioms temoms, kaip pirmieji žingsniai įvykus smurtui, bendrasis pagalbos planas. Norintiems sumažinti smurto paplitimą mokyklose, pateikiame rekomendacijas, kaip reiktų organizuoti smurto mokyklose prevenciją.

Tikimės, kad šios rekomendacijos padės jums rasti idėjų, kurias jūs galėsite įgyvendinti savo įstaigoje jau nuo kitos dienos. Sakome „nuo kitos dienos“ dėl to, kad dabartinė smurto plitimo tendencija yra daugiau nei pavojinga. Pavojinga ne tik vaikams, bet ir patiems pedagogams.

Autoriai

1. Smurto mokykloje apibrėžimas

Kai pasakomas terminas *smurtas mokykloje*, netiesiogiai tai yra aišku, kas tai yra. Tačiau moksleiviai, tėvai, pedagogai į šį žodį sudeda dalinai skirtingas prasmes. Pavyzdžiui, moksleiviai smurtą aiškina „kaulų lūžimu, dantų išmušimu, nuo sužalojimų teka kraujas“. Lengvi apstumdymai, gąsdinimai, privertimas ką nors daryti, ne visada yra priskiriami prie smurtinių nusikaltimų. Tėvai kartais fizinių bausmių nepriskiria prie smurto. Dėl netinkamo vaikų elgesio mokykloje tėvai kartais pačius pedagogus skatina taikyti fizines bausmes. Taikomos už netinkamą elgesį jau yra nevardinamos smurtiniu elgesiu. Pedagogai pastaraisiais metais neretai akcentuoja terminą „moksleivių smurtas prieš pedagogus“. Prie šios kategorijos mokyklos darbuotojai kartais priskiria tokias vaikų elgesio formas kaip nepaklusimas pedagogų nurodymams.

Apibrėžti terminą yra svarbu, nes tuomet yra aiškiai apibrėžiama, su kokia problema yra dirbama. Yra toks posakis: apibrėžti problemą – reiškia išspręsti pusę problemos. Mokyklos administracija, aiškiai apibrėžusi, kas yra smurtas mokykloje, gali nustatyti labai konkrečias veiklos sritis, detaliau paskirstyti atsakomybę pedagogams.

Apibrėžimo problema: kartais galima sutikti apibrėžimą, kad smurtas mokyklose – tai sunkių nusikaltimų padarymas žmogaus fizinei sveikatai (kūno žalojimas). Tokiu atveju trūkstama dalis būtų nusikaltimai psichinei sveikatai. VĮ Vaiko namas atliktos moksleivių apklausos parodė, kad moksleiviai nevengia su savimi nešiotis šaltuosius ginklus (pvz., peilius). Vien peilio nešiojimas turėtų būti priskirtas prie smurtinio elgesio, nes tai netiesiogiai gali atlikti gąsdinančią funkciją. Beveik kas antras moksleivis yra matęs, kaip kiti moksleiviai yra atsinešę peilį į mokyklą. Jeigu mokykla imasi prevencinių priemonių smurtiniams veiksams užkirsti, taip pat turi būti imamasi priemonių tokiems veiksams, kaip šaltojo ginklo nešiojimas, užkirsti. Norint tai pasiekti, svarbu, kad mokykla aiškiai įvardintų, kokie veiksmai yra priskiriami prie smurtinių. Jeigu peilio nešiojimas nebus priskiriamas prie smurto mokykloje apibrėžimo, moksleiviai galės pagrįstai priešintis, kad jie „nedaro nieko blogo, jie tik nori, esant reikalui, save apsisaugoti“.

Mokykla, globos institucija imdamiesi veiksnių prieš plintantį smurtą institucijose, turi aiškiai suformuluoti, kas yra smurtas mokykloje. Tai turi atsispindėti institucijos vidaus dokumentuose. Administracija turi organizuoti savo darbuotojų pasitarimą ar posėdį, kurio metu turi būti priimtas mokyklos teritorijoje galiojantis apibrėžimas, įformintas dokumentu. Knygutėje nepateikiame vieno apibrėžimo, kurį siūlytume taikyti visose vaikų institucijose. Priežastis – nėra vieno tikslaus apibrėžimo. Antra priežastis – vaikų institucijos yra pakankamai skirtingos. Trečia priežastis – smurtas mokykloje yra plati sąvoka, nurodanti smurtinių nusikaltimų geografinę vietą. Tai panašus terminas kaip ir *smurtas šeimoje*. Analogiškai turėtų būti terminas *smurtas gatvėje* ar pan. Viena mokykla gali apibrėžti, kad tai yra smurtiniai nusikaltimai, kurie vyksta mokyklos teritorijoje. Kita mokykla gali suformuluoti apibrėžimą, kad tai yra mokyklos bendruomenės atstovų daromi nusikaltimai vienas kitam, neatsižvelgiant į teritoriją. Jeigu vienas moksleivis sumuša kitą tos pačios mokyklos moksleivį kieme prie namų, tai įvykis pagal šį apibrėžimą bus priskiriamas prie smurto mokykloje, į kurį turės reaguoti mokyklos darbuotojai. Mokykla turi priimti jų institucijai labiausiai tinkantį apibrėžimą, taip pat tai turi įforminti dokumentais bei pristatyti mokyklos bendruomenei. Toliau pateikiame keletą pavyzdžių, kaip galima apibrėžti *smurto mokykloje* sąvoką.

Pats paprasčiausias apibrėžimas yra toks: smurtas mokykloje – tai smurtiniai ir nusikalstami veiksmai ugdymo institucijos teritorijoje. Taikant tokį apibrėžimą reiktų įtraukti tokius nusikaltimus kaip turto naikinimas, vagystės.

Kitas apibrėžimas: smurtas mokykloje - tai elgesys, kuris pažeidžia mokyklos edukacinius tikslus ir pagarbaus požiūrio vienas kitam klimatą ugdymo institucijoje.¹ Toks apibrėžimas išlieka abstraktus, reikalingas papildomas išaiškinimas, kas yra pagarbaus požiūrio klimatas, kokie veiksmai pažeidžia taisykles.

Mūsų rekomenduojamas apibrėžimas: smurtas mokykloje – tai prievartos pasireiškimas vaikų institucijos teritorijoje ar tarp jos bendruomenės narių. Toks apibrėžimas reikalauja papildomo apibrėžimo, kas yra prievarta. Prievarta ir smurtas neretai yra naudojami kaip sinonimai. Pasaulinė sveikatos organizacija siūlo prievartą apibrėžti taip:

Prievarta (smurtas) prieš vaikus ir nepriežiūra – Visos fizinės ir/ar emocinio blogo elgimosi, seksualinės prievartos, apleistumo ar aplaidžios priežiūros, komercinio ar kitokio pobūdžio išnaudojimo formos, sukeliančios faktinę ar potencialią žalą vaiko sveikatai, išlikimui, vystymuisi ar orumui, siejant su atsakomybės, pasitikėjimo ar valdžios vaiko atžvilgiu kontekstu.

Šis apibrėžimas įtraukia prie smurtinių veikslių ir tokią sąvoką kaip apleistumas ar nepriežiūra. Tai gali būti valingas ar nevalingas elgesio modelis vaiko atžvilgiu, bet jis taip pat sukelia žalą vaiko vystymuisi.

Apibrėžiant smurtą mokykloje negalima uždrausti tokių reiškinių kaip pyktis ar agresija. Agresija – tai natūrali žmogaus reakcija į frustraciją keliančias situacijas. Mes negalime uždrausti jausti jausmų. Mokykla turi sudaryti sąlygas, kad negatyvūs jausmai būtų išreikšiami sau ir kitiems nežalingu būdu. Todėl apibrėžime *smurtas mokykloje* turi dominuoti sąvoka tiesioginė ar latentinė žala sau ar kitiems žmonėms, ar jų turtui.

Vaikų institucijoms rekomenduojame būtinai turėti labai detalų aprašymą, kokie konkretūs veiksmai yra priskiriami prie smurtinio elgesio. Moksleiviai žodį „smurtas mokykloje“ labai įvairiai supranta. Jaunesniems moksleiviams tai yra tiesiog abstrakti sąvoka. Todėl detalus smurtinių veikslių įvardijimas yra reikalingas visų klasių moksleiviams. Toliau pateikiame pavyzdį, kokios elgesio formos yra netinkamos ir priskiriamos prie smurto mokykloje. Mokyklos darbuotojai gali papildyti smurtinių veikslių sąrašą:

---

¹ http://www.ncdjjdp.org/cpsv/ Acrobatfiles/newsbrief5_02.pdf

Smurtas mokykloje – tai:

- Mušimas per veidą, rankas, kojas, pilvą, nugarą, užpakalį kitam žmogui.
- Nužudymas ar kėsinimas nužudyti.
- Pistoletų, šautuvų, automatų atsinešimas ar panaudojimas mokykloje ar už jos teritorijos ribų.
- Peilių, lazdų, kitų šaltųjų ginklų nešiojimas ar panaudojimas.
- Petardų, kitų sprogstamų medžiagų nešiojimas ar panaudojimas.
- Pastūmimas.
- Kojos pakišimas, kad kitas nugriūtų ar susižalotų.
- Daiktų mėtymas į kitą žmogų.
- Kito žmogaus daiktų naikinimas.
- Rankos užlaužimas.
- Spjaudymas.
- Kandžiojimas.
- Sprigtai, skausmingi odos trynimai.
- Tempimai prieš kito žmogaus valią.
- Apipylimas vandeniu ar kitais skysčiais.
- Drabužių plėšymas.
- Dūrimas peiliu, tušinuku ar kitu daiktu.
- Draskymas nagais.
- Tampymas už plaukų.
- Smaugimas.
- Kito žmogaus daiktų ar kūno teplojimas tušinuku, rašalu, flomasteriais ar kitais daiktais.
- Bet koks kitoks skausmo sukėlimas.
- Privačių kūno dalių lietimasis prieš kitos žmogaus valią.
- Seksualinis priekabiavimas žodžiais ar raštu.
- Prievartiniai seksualiniai santykiai mokyklos teritorijoje.
- Vaikų iki 14 m. seksualinio neliečiamumo pažeidimas.
- Neleidimas rūbinėje persirengti, kitiems nestebinti.
- Nusikaltimo planavimas.
- Nepranešimas apie žinomą nusikaltimą.
- Smurtinių bausmių taikymas.
- Naudojimas socialiniu statusu ar užimamomis pareigomis, siekiant pažeminti kitą žmogų ar jam pakenkti.
- Gąsdinimas.
- Grasinimas susidoroti.
- Daiktų ar pinigų atėmimas ar vogimas.
- Priverstinis skolos „auginimas“.
- Spaudimas neatskleisti smurtinių veiksnių pedagogams.
- Išsijuokimas, siekiant pažeminti.
- Įžeidus pravardžiavimas.
- Necenzūrinės kalbos vartojimas.
- Privertimas bėgti iš pamokų.
- Garsus rėkavimas pamokos metu.
- Riksmiškai pertraukų metu ar kieme sukelti kitiems nemalonius jausmus.
- Šmeižtas.
- Apkalbinėjimas už akių, siekiant pažeminti.
- Demonstratyvus piktybinis izoliavimas.
- Įžeidžių žinučių rašymas popieriaus, mobiliuoju telefonu ar elektroniniu paštu.
- Privachios informacijos atskleidimas siekiant pažeminti.
- Kitų žmonių ignoravimas dėl lyties, amžiaus, išvaizdos, gebėjimų.
- Privertimas atlikti veiksmus, kurie yra naudingi tik išnaudotojui.
- Spaudimas turėti konkrečius įsitikinimus.
- Spaudimas meluoti.
- Kitų žmonių judėjimo laisvės apribojimas, siekiant asmeninės naudos.
- Kitų žmonių privertimas rinktis, su kuo bendrauti ar nebendrauti.
- Mokyklos drausmės taisyklių pažeidimas.
- Viešas išsijuokimas iš kito asmens.
- Tyčinis kito žmogaus įskaudinimas.
- Privertimas skolinti.
- Demonstratyvus atsisakymas vykdyti administracijos, pedagogų nurodymus, susijusius su ugdymo procesu.
- Piktybinis dominavimas, priimant sprendimus.
- Kiti netiesioginiai veiksmai, kuriais siekiama valingai pakenkti kitam žmogui.
- Nusikalstamos grupuotės kūrimas ir dalyvavimas joje.
- Demonstratyvus ar piktybinis vengimas spręsti smurto atvejus.

Tai nėra išbaigtas sąrašas. Šalia tokio sąrašo turi būti ne mažesnis sąrašas, koks elgesys yra pageidaujamas. Toks smurtinių veikslių apibrėžimas turi būti išaiškintas vaikams papildomų užsiėmimų metu. Nepakanka tokį sąrašą pakabinti skelbimų lentoje. Moksleiviai turi aptarti kiekvieną veiksmą, kad aiškiai suprastų, koks elgesys yra netoleruotinas. Pavyzdžiui, moksleiviams reikia papildomai išaiškinti, kokie žodžiai yra keiksmažodžiai. Kitos sąvokos jiems taip pat yra neaiškios. Moksleiviai, tėvai ir pedagogai savo ruožtu į šį sąrašą gali įtraukti papildomas elgesio formas.

2. Smurto formos ir paplitimas mokykloje

Mokykloje pasitaiko pačios įvairiausios smurto formos. Dažniausiai jos yra skirstomos į tris didesnes kategorijas:

- Fizinis smurtas.
- Seksualinis smurtas.
- Emocinis smurtas.

Emocinis smurtas dar kartais vadinamas psichologiniu smurtu. Terminas „seksualinis smurtas“ rekomenduojant kalbininkams dar vadinamas lytiniu smurtu. Toliau pateikiame Pasaulinės sveikatos organizacijos apibrėžimus, ką reiškia kiekviena kategorija.

Fizinis smurtas prieš vaikus – tai faktinę ar potencialią fizinę žalą sukeltantys veiksmai sąveikos (ar jos nebuvimo) su vaiku metu tų asmenų, kurie yra atsakingi už vaiką, turi jo pasitikėjimą ar santykinę valdžią ir kontrolę.

Emocinis smurtas prieš vaikus – tai judėjimo laisvę apribojantys veiksmai, nuvertinimo, menkinimo, žeminimo, šmeižto, padarymo atpirkimo ožiu, grasinimo, gąsdinimo, atskyrimo, kvailinimo ar kitokie ne fizinio kontakto priešiški elgsenos modeliai, sukeltantys ar sudarantys sąlygas sukelti žalą vaiko fizinei, emocinei, psichinei, dvasinei, moralinei ar socialinei sveikatai ir vystymuisi. Šie veiksmai yra sąmoningai atliekami asmens, turinčio tiesioginę valdžią, galią vaiko atžvilgiu ar vaiko pasitikėjimą.

Seksualinis smurtas prieš vaikus – tai priklausomų raidos požiūriu vaikų ir paauglių įtraukimas į seksualinę veiklą, kuriai jie nėra pakankamai subrendę, kurią nepilnai suvokia, į kurią nesugeba tinkamai reaguoti, kuri pažeidžia socialinius tabu ir kuria tvirkintojas siekia patenkinti savo seksualinius poreikius ar gauti su šia sritimi susijusį pelną.

Patyčios. Kitas dažnai Lietuvos mokyklose sutinkamas terminas yra patyčios (ar priekabiavimas). Patyčios apima labai platų smurtinio elgesio spektrą. Dažnai patyčių terminas apibrėžia lengvesnio fizinio ar psichologinio intensyvumo smurto formas. Patyčios gali būti ne mažiau žalingas, nei sunkios smurto formos, kaip sumušimas, išžagginimas, grasinimai nužudimu ar pan. Kaip ir smurtas mokykloje, patyčių apibrėžimas yra pakankamai keblus. Pavyzdžiui, vienas iš apibrėžimų būtų toks: „Patyčios – tai valingas, sąmoningas noras sukelti kitam žmogui stresą ar nemalonius jausmus“². Toks apibrėžimas neįtraukia tam tikrų veikslių, kai, pavyzdžiui, moksleivis pravardžiuoja kitą bendraklasį, tai daro valingai, bet neįsąmonina, kad kitam tai sukelia neigiamus jausmus. Patyčių fenomenas yra labai aktualus Lietuvos mokyklose, nes sunkios ar žiaurios smurto formos pasitaiko

² <http://www.education.unisa.edu.au/bullying/define.html>

rečiau nei nuolatinės nedidelės priekabės, pravardžiovimai, žeminimai. Todėl patyčios pastaraisiais metais sulaukia didesnio dėmesio.

Institucinis smurtas. Tai dar retai vartojama sąvoka. Institucinis smurtas – tai organizacijos naudojama prievarta asmens atžvilgiu, siekiant naudoti institucijai, bet kartu sukeldami žalą individui. Gal aiškiau šį terminą paaiškinti pavyzdys: mokykloje dėl mažesnio moksleivių skaičiaus siekiama išsaugoti pedagogo etatą. Jeigu trūksta etatų, kai kurios klasės gali būti formuojamos priverstinai vienus moksleivius perkeldami iš vienos klasės į kitą, neatsižvelgiant į moksleivio interesus. Žala ypatingai pastebima tais atvejais, kai formuojama klasė vaikams su specialiais poreikiais. Dėl reikiamo moksleivių skaičiaus vienas (ar keletas) moksleivių gali būti valingai nuvertinami, kad atitiktų tam tikros klasės kriterijus.

Smurto paplitimas mokykloje. Ar smurtas mokykloje yra rimta problema? Kiekviena mokykla atsakytų skirtingai. Geriausiai tai atskleistų mokykloje atliekami tyrimai. Lietuvoje nėra išsamų tyrimų apie smurto paplitimą mokykloje. Kai kurios mokyklos savarankiškai atlieka moksleivių įvertinimus. Susipažinus su įvairiais mokyklų iniciatyva atliktais tyrimais, tenka konstatuoti, kad smurtas mokykloje – plačiai paplitusi problema. VĮ Vaiko namas epizodiškai atlieka apklausas mokyklose. Mūsų organizacijos rezultatai taip pat verčia sunerimti dėl pastebimos situacijos mokyklose. Pateikiame dviejų mokyklų apklausų rezultatus:

X mokyklos rezultatai:

	Apklausti 141 moksleiviai
<i>Emocinis smurtas:</i>	
Ar mokytojas yra tave pažeminęs prieš visą klasę? Taip – 29 %	
Ar tu jautiesi saugus mokykloje? Ne – 21%	
41 % vaikų matė, kaip į mokyklą kiti vaikai atsineša peilį	
Ar yra mokykloje vaikų gaujos? Taip – 40%	
<i>Fizinis smurtas:</i>	
Ar teko šį rudenį įsivelti į muštynes? Taip – 33%	
Ar tau yra mokytojas sukėlęs fizinį skausmą? Taip – 22%	
Ar teko matyti, kaip kiti moksleiviai mušasi? Taip – 91%	
<i>Seksualinis smurtas:</i>	
Ar kas nors lietė tavo intymias kūno dalis prieš tavo valią? Taip – 17%	
Pagalba mokykloje:	
Ar yra mokykloje mokytojų, į kuriuos galėtum kreiptis pagalbos prievartos atveju? Taip – 53%	

Y mokyklos rezultatai:

	Apklausti 336 moksleiviai
<i>Emocinis smurtas:</i>	
Ar mokytojas yra tave pažeminęs prieš visą klasę? Taip – 20 %	
Ar tu jautiesi saugus mokykloje? Ne – 13%	
Ar darbuotojai jaučiasi saugūs mokykloje? Ne – 35%	
<i>Fizinis smurtas:</i>	
Ar teko šį rudenį įsivelti į muštynes? Taip – 33%	
Ar tau yra mokytojas sukėlęs fizinį skausmą? Taip – 12%	
Ar teko matyti, kaip kiti moksleiviai mušasi? Taip – 97%	
<i>Seksualinis smurtas:</i>	
Ar kas nors lietė tavo intymias kūno dalis prieš tavo valią? Taip – 7%	
Pagalba mokykloje:	
Ar yra mokykloje darbuotojų, į kuriuos galėtum kreiptis pagalbos prievartos atveju? Taip – 80%	

Čia pateikti tik keletas gautų apklausos rezultatų. Apklausos buvo atliktos mokyklose, kurios neišsiskyrė iš kitų mokyklų tarpo. Mokyklų administracijos prieš apklausas teigė, kad jų ugdymo įstaigos yra kažkuo išskirtinės, kad smurtas yra labai rimta problema. Gavus tyrimų rezultatus, buvo keliamas klausimas, ar tai tikrai gali būti toks didelis smurto paplitimas, gal anketos nėra pakankamai patikimos ar validžios. Panašios anketos pavyzdį jūs rasite šioje knygutėje. Bendri rezultatai yra šiek tiek šokiruojantys. Susidaro įspūdis, kad vaikai ir pedagogai gyvena žiaurioje smurtinėje aplinkoje.

Oficiali statistika rodo, kad smurto atvejų prieš vaikus skaičius santykinai nėra didelis. LR Vidaus reikalų ministerijos duomenimis nuo smurto nukentėjo:

	Fizinio smurto	Seksualinės prievartos	Psichologinės prievartos	Nepriežiūros
2004 m.	1417	158	157	21
2005 m.	1644	174	209	15
2006 m.	1499	183	235	14

(vaikų skaičius Lietuvoje apie 720 000)

Patys pareigūnai teigia, kad tai yra tik labai maža užfiksuotų smurtinių nusikaltimų dalis. Didžioji dalis yra nematoma.

Deja didelį smurto paplitimą mokyklose patvirtina ir kiti šaltiniai. Žiniasklaidoje daugėja straipsnių apie žiaurius smurtinius įvykius ugdymo įstaigose. Vykdam mokymus pedagogams, dažnai tenka išgirsti nuomonę, kad smurtas Lietuvos mokyklose – nuolatinė kasdienybė. Tik keletas mokyklų išsiskyrė savo nuomone, teikdamos, kad būtent jų mokykloje smurtas yra nedidelė problema. Paprastai tai yra gimnazijos, kurios vykdo griežtesnę moksleivių atranką, susidūrus su smurtu, moksleiviai neretai yra šalinami. Šios gimnazijos taip pat patvirtino nuomonę, kad kitose mokyklose yra „karo stovis“.

2002 metais Pasaulinės sveikatos organizacijos atliktas tyrimas atskleidė, kad patyčios Lietuvoje yra labiausiai paplitusios, lyginant su kitomis Europos šalimis. Pavyzdžiui, Švedijoje patyčias patiria tik maždaug kas dešimtas moksleivis. Lietuvoje tuo tarpu patyčias (ir pakankamai reguliariai) patiria apie pusę Lietuvos moksleivių.³

Tai yra tik keletas rezultatų, kurie atskleidžia smurto mokyklose aktualumą. Dažniausios pastebimo smurto formos – smurtas tarp moksleivių. Vis dažniau pedagogai mini atvejus, kai smurtą iš moksleivių pusės patiria pedagogai. Moksleiviai tiesiogiai ar per apklausas atskleidžia atvejus, kai jie nukentėjo nuo pedagogų. Mokymų metu pedagogai atskleidžia ne vieną atvejį, kai smurtas pasireiškia tarp pačių pedagogų. Situacija pasiekė ribą, kai smurto mokyklose jau nebegalima toleruoti.

Esant tokiai situacijai belieka pačiai vaikų institucijai nuspręsti ar bus imtasi kokių nors veiksmų. Įstatymų tobulinimas tik nežymiai pagerins šalies situaciją. Didžioji darbo dalis turi būti atlikta vaikų institucijose. Mokykla, globos namai, darželiai gali nieko nedaryti, atsakomybę perkeldami teisėsaugos pareigūnams, tėvams, dabartinei situacijai Lietuvoje. Jie bus teisūs, bet tai tik dar

³ R. Povilaitis, J. Valiukevičiūtė. Patyčių prevencija mokyklose. 2006

pablogins situacija. Smurtas nedings. Mokyklos turi imtis priemonių, kad smurtas nebūtų vaikų ir pedagogų gyvenimo kasdienybė.

3. Saugios mokyklos koncepcija

Saugumo jausmas mokykloje

Labiausiai pastebima smurto pasekmė – tai saugumo jausmo sumažėjimas. Mokyklos jau nebegalima vertinti kaip ramybės ir saugumo salos. Saugumo jausmą iš mokyklų išstumia atėjęs smurtas.

„Darbas su vaikais man patinka, bet psichologinis klimatas mokykloje mane baigia išvesti iš kantrybės. Klasės vedimas į sporto salę ar ekskursija į muziejų, tėvų susirinkimas, ataskaitos prieš trimestro pabaigą – apie viską mano kolegos kalba taip lengvai, lyg visai neturėtų jokių sunkumų. Mokytojų kambaryje kartais atrodo, kad mokytojai susirenka pajuokauti. Ir niekaip negaliu aptarti aktualių klausimų, kaip darbas su sunkia klase, tėvų priekaištai, muštynės koridoriuje. Lyg jiems tai nėra problema. Man kartais atrodo, kad mokykloje yra balaganas, tik niekas per daug dėl to galvos nesuka. Jeigu aš keliu problemą, tai galiausiai susidaro įspūdis, kad tai mano asmeninė problema“.

Tai mokytojos išsakyta nuomonė, kai jos buvo paklausta, kaip ji jaučiasi savo mokykloje. Mokytoja paminėjo, kad jaučiasi labai nesaugiai. Tokioje mokykloje daugelis socialinių problemų yra paliktos savieigai. Jeigu kils problema, tuomet ir bus sprendžiama. Vėliau toks požiūris įgyja naują aspektą: jeigu tik viena mokytoja kelia problemą, tai čia jos asmeninė problema. Galiausiai, kai nespręstų problemų skaičius yra didelis, mokytojai praranda saugumo jausmą. Darbuotojai nuo sunkių emocinių pergyvenimų pradeda save saugoti įvairiausiomis formomis. Viena iš jų – į viską žiūrėti su humoru. Padidėjęs humoras pedagogų tarpe, kai į problemą reikia reaguoti rimtai – tai rimtas simptomas, kad mokykla prarado saugumo atmosferą.

Saugumo jausmas yra vienas pagrindinių poreikių, siekiant užtikrinti nuoseklų asmenybės ugdymą. Atėjęs smurtas į mokyklą verčia moksleivius savaip kurti saugumo atmosferą. Moksleiviai saugumui užtikrinti imasi tokių priemonių:

- Šaipytis iš kitų. *„Jeigu nesišaipysi, tuomet gali iš tavęs šaipytis“.*
- Būti piktu ar agresyviu. Agresyvaus vaiko įvaizdis - mažiau pažeidžiamo vaiko įvaizdis.
- Burti gruputes. Priklausymas grupei vaikams ir jaunimui sukuria saugumo jausmą.
- Vengti nesaugių santykių. Moksleivis, jausdamasis nesaugiai mokykloje, pradeda apskritai vengti bendrauti, imtis kokios nors veiklos, izoliuoja save nuo mokyklos bendruomenės.

Tai tik keletas būdų, kaip moksleiviai „tvarkosi“ su saugumo jausmu. Padažnėjęs smurtas – tai reakcija į neišspręstus smurtinius atvejus mokykloje. Aiškiai pastebimas vaikų nenoras dalyvauti popamokinėje veikloje – kitas simptomas, kad moksleiviai save saugo nuo neigiamos patirties mokykloje.

A.Maslow, humanistinės psichologijos atstovas, sukūrė garsiąją poreikių hierarchiją. Jis nurodė, kad saugumo poreikis yra vienas iš bazinių ir svarbių poreikių, norint užtikrinti asmenybės vystymąsi. Pats pirmasis ir stipriausias poreikis – fiziologiniai poreikiai. Po jo eina saugumo poreikis. Tik patenkinus šiuos du poreikius, svarbesni darosi aukštesnieji poreikiai kaip meilės ir priklausomybės poreikis, pasitenkinimo savimi poreikis, galiausiai saviaktualizacija.

Pritaikant šią teoriją mokykloms, galima padaryti tokias išvadas:

Kol mokykloje nėra sukurta saugi atmosfera, moksleiviui nėra tiek svarbu siekti ar kurti šiltus tarpasmeninius santykius, formuoti aukštus akademinis tikslus, siekti būti asmenybe, kuria galėtų didžiuotis pats ar aplinkiniai žmonės.

Saugios mokyklos koncepcija ir įvertinimas

Norint pakeisti dabar paplitusią smurto kultūrą mokyklose, labai svarbu iš pat pradžių nepadaryti vienos esminės klaidos: nepradėti su smurtu kovoti smurtu. Jeigu mokykla paskelbs metų programą „Smurtui – ne“ arba „Mūsų mokykla kovos prieš smurtą“, po metų gali būti nedideli laimėjimai. Gal tai bus labai retorinis palyginimas, bet jis tinka smurto mokyklose sprendimui: „jeigu kambaryje tamsu, tai su kita tamsa kambaryje nepasidarys šviesiau“. Pritaikant mokykloje: „jeigu bus griežtai baudžiami smurtaujantys vaikai ir pedagogai, saugumo mokykloje nepadaugės, smurto atvejų sumažės nežymiai“. Mokyklos būtinai turi turėti viziją, kaip turėtų atrodyti mokykla. Mūsų siūloma vizija – ne mokykla be smurto, o saugi mokykla. Saugi mokykla – tai labai konkretus tikslas, kurį bendromis pastangomis galima pasiekti.

Vienoje Vilniaus mokykloje atlikome vertinimą. Moksleiviai, tėvai ir pedagogai buvo klausiami, kaip jie įsivaizduoja, kas yra saugi mokykla. Toliau pateikiame keletą atsakymų. Šie atsakymai – galimi konkretūs mokyklos tikslai.

Saugi mokykla – kas tai?

- mokykla, kurioje turi TIKRŲ draugų;
- mokykla, kurioje tave priima su visais tavo privalumais ir trūkumais;
- mokykla, kurioje prie tavęs niekas nepriekabiauja;
- mokykla, į kurią tau norisi eiti ir kurioje malonu būti;
- mokykla, kurioje gali laisvai reikšti savo nuomonę;
- mokykla, kurioje gali pasitikėti mokytojais;
- mokykla, kurioje yra psichologas ir gydytojas;
- socialinė pedagogė joje;
- pokalbiai klasėje apie smurtą ir prievartą;
- apsaugos pareigūnai mokykloje ir jos teritorijoje;
- įvesti saugos pamoką 5-8 klasėms;
- mūsų, kaip bendraamžių pagalba;
- mokytojų apmokymas;
- identifikacijos kortelių įvedimas mokykloje...

Tai tik keletas pavyzdžių, kas didintų mokykloje saugumo jausmą. Kad mokykla būtų saugi, ji turi atitikti keletą saugios mokyklos kriterijų.

Pagrindiniai saugios mokyklos kriterijai:

1. Rūpestinga mokyklos bendruomenė, kurioje visi nariai jaučiasi saugūs, remiami, palaikomi, priklausantys bendruomenei.
2. Mokykloje vaikai yra mokomi tinkamo elgesio įgūdžių.
3. Mokykloje sistemingai yra paskatinamas pozityvus elgesys.
4. Mokykloje yra pritaikyta vaiko gebėjimams ir skatinanti mokymosi struktūra.

Norint įvertinti, ar mokykla yra saugi, toliau yra pateikiami pagrindiniai šių keturių kriterijų vertinimo principai. Jeigu mokykloje įvyko smurto atvejis, jeigu norime sužinoti, ar mokykla siekia sukurti saugią aplinką, jeigu norima ranguoti mokyklas pagal saugią aplinką, galima taikyti pateikiamą klausimyną.

Saugios mokyklos kriterijai – įvertinimas

Tai nėra vien klausimynas. Tai kartu yra pagrindinės gairės, kurias turi atitikti mokykla, kurioje moksleiviams yra saugu. Mokykla yra saugi, jeigu į visus pateiktus klausimus yra teigiami atsakymai:

Saugios mokyklos klausimynas

I. Kriterijus. Rūpestinga mokyklos bendruomenė, kurioje visi nariai jaučiasi saugūs, remiami, palaikomi, priklausantys bendruomenei.

1. Ar mokykloje pedagogai nuolat rodo teigiamo elgesio pavyzdį ir taiko efektyvius konfliktų sprendimo modelius? Ar pedagogai pagarbiai bendrauja su moksleiviais?
2. Ar vaikai žino, kad pedagogai juos vertina kaip asmenybes? Ar pedagogai ir kiti darbuotojai žino visus vaikų vardus?
3. Ar pedagogai ir vaikai gerbia moksleivių ir pedagogų panašumus ir ypač skirtumus? Ar gerbiami kitaip besirengiantys, kalbantys, besimokantys moksleiviai?
4. Ar vaikai gali saugiai išreikšti savo nuomonę, bendrauti su visais pedagogais smurto mokykloje tema?
5. Jeigu mokykla yra didelė, ar ji yra suskirstyta į mažesnes bendruomenes, kur vaikai jaučiasi mažosios bendruomenės dalimi?
6. Ar mokykloje yra aptartos ir pristatytos visiems programos, instrukcijos ir kiti mokyklos dokumentai, kuriuose yra aiškiai pristatyta, kaip yra dirbama patyčių, užpuolimų, tarpasmeninių konfliktų atvejais?

II. Kriterijus. Mokykloje vaikai yra mokomi tinkamo elgesio įgūdžių.

1. Ar mokykloje ir namuose yra nuolat mokoma savitarpio supratimo, empatijos ir tolerancijos?
2. Ar moksleiviai mokykloje yra nuolat mokomi efektyvių bendravimo įgūdžių?
3. Ar mokykloje moksleiviai yra mokomi bendrosios kalbos, kaip apibūdinti ir išreikšti savo jausmus, apibūdinti žodžiais keblias ar konfliktines situacijas bei galimą elgesį šiose situacijose?
4. Ar mokykloje yra pamokos, skirtos ugdyti pozityvių socialinių santykių ir pageidaujamos emocijų raiškos formų? Ar pedagogai nuolat kelia kvalifikaciją, kaip pozityviai bendrauti su moksleiviais kasdieniame darbe, konfliktinėse situacijose? Ar vaikai, ypatingai pradinėse klasėse, sulaukia teigiamo įvertinimo ar paskatinimų, jeigu elgiasi korektiškai? Ar su tėvais yra reguliariai aptariamos šios socialinių įgūdžių pamokos?

III. Kriterijus. Mokykloje sistemingai yra paskatinamas pozityvus elgesys.

1. Ar mokykloje yra aiškiai suformuluota, koks elgesys yra pageidaujamas? Ar tai yra aprašyta mokyklos dokumentuose?
2. Ar moksleiviai yra supažindinami su pageidaujamu elgesiu pamokų metu? Ar šios pamokos yra reguliarios?
3. Ar mokinių elgesio taisyklėse yra aiškiai ir trumpai išdėstyta, koks elgesys yra pageidaujamas?
4. Ar vaikai gauna teigiamą įvertinimą (žodžiu, raštu, smulkiais apdovanojimais), jeigu laikosi pozityvių elgesio taisyklių?
5. Ar pedagogai laikosi tų pačių elgesio taisyklių, kurios yra taikomos moksleiviams?
6. Ar yra taikomos papildomos pamokos ir mokomieji užsiėmimai vaikams, kuriems sunkiau sekasi laikytis pageidaujamo elgesio taisyklių/standartų?

7. Ar yra teikiamos papildomos konsultacijos ir mokomieji užsiėmimai vaikų, kuriems sunkiau sekasi laikytis pageidaujamo elgesio taisyklių/standartų, tėvams, su jais dirbantiems pedagogams?

III. Kriterijus. Mokykloje yra pritaikyta vaiko gebėjimams ir skatinanti mokymosi struktūra.

1. Ar visiems moksleiviams yra sudarytos sąlygos patirti sėkmę pamokų ar popamokinės veiklos metu?
2. Ar kooperacinis mokymasis (arba mokymasis komandos principu) yra reguliari mokymosi priemonė?
3. Ar moksleiviams keliami uždaviniai atitinka jų galimybes ir pasirengimo lygį?
4. Ar mokymosi užduotys yra patrauklios, ar moksleiviai atsiliepia apie jas teigiamai?
5. Ar pamokos yra vedamos, atsižvelgiant į moksleivio intelektualinius gebėjimus, vystymosi lygį?

Turbūt pastebite, kad saugios mokyklos klausimyne tik dviejuose klausimuose yra vertinama tiesiogiai, kaip yra dirbama su smurtu. Saugi mokykla – tai tikslas, ką mokykla nori pasiekti, o ne ko išvengti. Didelis dėmesys yra moksleivių motyvavimui, pedagogų kvalifikacijai ir atsakomybei, tėvų įtraukimui. Šį klausimą turėtų užpildyti sudaryta vertinimo komisija. Į komisiją turi įeiti administracijos atstovas, keletas pedagogų, keletas moksleivių, psichologas, nepriklausomas atstovas, kuris yra susipažinęs su situacija mokykloje, kiti suinteresuoti asmenys. Vertinimas turėtų vykti, visiems dalyvaujant kartu. Vertinamąjį posėdį vertinga protokoluoti. Posėdžio rezultatas - greičiausiai bus ne tik įvertinta, kas mokykloje yra padaryta, ko trūksta, bet aiškesnis tikslų suformulavimas, ką svarbu pasiekti.

Toliau yra pateikiamos *rekomendacijos*, nuo ko pradėti kurti saugią mokyklą:

- pirmiausia saugios mokyklos koncepcija turi susidomėti administracija, mokyklos vadovybė. Inicijatyva turi ateiti iš mokyklą administruojančių vadovų.
- Saugios mokyklos kūrimas neturi būti pavestas vienam ar dviem darbuotojams. Jiems atlikus darbus, vėliau saugios mokyklos kūrimas nebus tęsiamas.
- Kuriant saugios mokyklos koncepciją *privalo* dalyvauti moksleiviai. Jeigu tai kurs tik mokyklos administracija ar pedagogai, bus pasiekti labai nedideli rezultatai.
- Pristatant (ar net kuriant) saugios mokyklos koncepciją, turi būti įtraukta bendruomenė. Tai yra rajono seniūnija, Vaiko teisių apsaugos tarnyba, arti mokyklos esančios organizacijos, policijos nuovada, ligoninė ar poliklinika, kompiuterinės, kavinės (net kioskai, parduotuvės) ir pan. Jų administracijos atstovai, darbuotojai turi būti supažindinti su mokyklos iniciatyva, nurodyti būdai, kaip bendruomenės atstovai gali prisidėti.
- Visi mokyklos bendruomenės atstovai (darbuotojai, moksleiviai, tėvai) turi būti supažindinti su saugios mokyklos koncepcija, išgirsta jų nuomonė ir pasiūlymai. Tai geriausia padaryti, atliekant apklausas, organizuojant posėdžius ar susirinkimus.
- Pirma žinia pedagogams – jie yra lygiaverčiai bendruomenės nariai. Pedagogai nėra nieko geresni ar blogesni už moksleivius, jiems galioja tos pačios taisyklės, privilegijos ir normos, kaip ir moksleiviams. Tarp pedagogų yra taip pat daug konfliktų ir nesantaikos. Būtina, kad būtų aiškiai įvertinta, ką reiškia saugi mokykla pedagogams, kokios mokyklos jie nori. Mūsų apklausos rodo, kad labiausiai nesaugūs mokykloje jaučiasi pedagogai.
- Prieš priimant moksleivius į mokyklą, rekomenduojama aptarti tėvų atsakomybę, kuriant saugią mokyklą. Rekomenduojama pasirašyti bendradarbiavimo sutartis.
- Rekomenduojama detaliai įvertinti dabartinę situaciją mokykloje. Įvertinimą rekomenduojama reguliariai pakartoti. Mokykloje reiktų vertinti keletą parametrų:
  - o Smurto paplitimas mokykloje.
  - o Pagalbos efektyvumas smurto atveju.

- Dabartinės situacijos atitikimas saugios mokyklos tikslams.
  - Kiti siauresni reiškiniai kaip saugumas, pasitenkinimas mokyklos gyvenimu ir aplinka ir pan.
- Nesustoti. Numatyti reguliarius privalomus atsakingos komandos susirinkimus.

4. Smurto atvejų mokykloje sprendimas

Kaip norite spręsti – labai greitai, greitai, ar ilgai?

Šių metodinių rekomendacijų tikslas – padėti spręsti smurto atvejus jūsų mokykloje, darželyje, globos namuose. Galbūt šiandien ar vakar institucijoje įvyko muštynės, buvo rimtai sužalotas moksleivis, gal žiniasklaida jau laukia už durų ir prašys jūsų komentaro, ką mokykla padarė, įvykus smurtiniam nusikaltimui. Tuomet greičiausiai jūs neturite daug laiko, kad būtų galima nuosekliai susipažinti su visomis rekomendacijomis. Gal tai Jums padės imtis pirmųjų konkrečių žingsnių smurtinio nusikaltimo atveju.

Šios rekomendacijų tikslas – įgalinti efektyviai spręsti ne tik sunkius atvejus. Mokyklos gyvenime turbūt kasdien įvyksta daug smulkių nusikaltimų, patyčių, apsisistumdymų, kurie iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti nereikšmingi. Pavyzdžiui, einant pietauti, prie valgyklos antros klasės moksleivis pastūmė savo bendraklasį. Pastumtasis parkrito, bet nesusižeidė. Mokytoja nepastebėjo, bet priėjusi prie savo auklėjamos klasės atkreipė dėmesį, kad vienas moksleivis stovi liūdnas, suirzęs. Paklaustas, kas atsitiko, atrėžia, kad nenori eiti valgyti. Šiuo metu mokytoja turi pasirinkimą. Pirmas pasirinkimas: garsiai pasakyti, kad „nesiožiuotų“, kad paklustų ir ramiai eitų į valgyklą. O gal mokytoja ir visai nekreipia dėmesio, galvodama, kad vieną akimirką moksleiviai nuliūsta, kitą – jau vėl geros nuotaikos. Kitas pasirinkimas – ilgasis kelias. Mokytoja bandys išsiaiškinti, kas atsitiko, sužinojus apie pastūmimą, bandys tai išspręsti. Žodis „išspręsti“ tik skamba paprastai. Norint išspręsti smulkius konfliktus, kur nėra akivaizdžios žalos, gali prireikti savaitės, gal net mėnesio. Kokį kelią pasirinks mokytojas?

Ši knygutė yra skirta tiems, kurie nebijo imtis ilgojo kelio, sprenddami smurto atvejus. Žinant dabartinę pedagogų užimtumą atrodo, kad šios rekomendacijos greičiausiai nebus pritaikytos. Bet šiuo atveju mes keliam klausimą: ar reikalingos tokios rekomendacijos, kurių pagalba smurto atvejai būtų tik užglaistomi. Tai panašiai kaip nuvirtus vienai namo sienai, vietoj jos yra padaroma greitai sukonstruojama popierinė užtvara. Ši užtvara gali bet kada greitai griūti. Norint sutvarkyti sieną, reikia ją atstatyti iš pagrindų.

Tas pats galioja ir smurto atvejų sprendimams. Vaikai iki konfliktinių situacijų „nepriėjo per vieną dieną“. Bet koks smurtinis įvykis turi ilgą savo priešistorę, gilesnes priežastis. „Kosmetinio“ atvejų sprendimo efektas yra labai laikinas ir trumpas. Susidaro įspūdis, kad jis skirtas kažkam parodyti, kad smurto atvejai mokykloje yra sprendžiami.

Viena pedagogė seminaro metu pasakė: „gerai būtų, jeigu smurtas būtų sprendžiamas bent jau „kosmetiniu“ būdu. Mūsų mokykloje neretai jis net taip nėra sprendžiamas. Pedagogai mokykloje yra užsidėję ant veido tam tikrą nematomą širmą, per kurią net nemato, kad moksleiviai pakelia ranką prieš kitą, kad prasivardžiuoja, nuolatos stumdomi.“. Esant tokiai situacijai galima pagrįstai kelti klausimą, ar pedagogas turi teisę vadintis pedagogu ir dirbti mokykloje. Tai yra tas pats, kai gatvėje kompanija jaunuolių spardo praeivį matant policijos pareigūnams. Tik deja jie nieko nedaro, galiausiai ima ir nuvažiuoja.

„Kosmetinė pagalba“ – tai pačios minimalios ir trumpalaikės pastangos išspręsti smurtinį atvejį. Jeigu rinksitės tarp visiško nereagavimo ir minimalios reakcijos, mes patariame padaryti bent vieną žingsnį: *išsiaiškinti įvykį ir jį aprašyti dokumentuose. Smurtautojas turi parašyti pasiaiškinimą.*

Kadangi smurto atvejų mokyklose yra daug, administracija ir pedagogai yra suinteresuoti išspręsti įvykius per kuo trumpesnę laiko tarpą. Mūsų organizacijos psichologai ir socialiniai darbuotojai sulaukia prašymų pateikti „greitųjų receptų“, kaip vieno trumpo pokalbio metu galima viską išspręsti. *Smurto atvejams spręsti nėra tokių receptų.* Yra tiesiog „vietoj nugriuvusios mūrinės popierinės sienos atstatymas“. Bet pabandykim pažiūrėti, ką galima padaryti per patį trumpiausią laiką, norint išspręsti mokykloje įvykusį smurtinį įvykį.

Rekomendacijos, kaip minimaliomis pastangomis išspręsti smurtinį įvykį (pastaba: tai yra mažai efektyvu):

- Paprašyti tiek nukentėjusią pusę, tiek smurtautoją parašyti pasiaiškinimus.
- Raštiški pasiaiškinimai reikalingi mokyklai, nes vėliau paprašius mokyklą audituojančioms organizacijoms „bus bent kažką parodyti“. Taip pat šie dokumentai gali būti vėliau žymiai atidžiau išanalizuoti.
- Pavesti su smurtinio nusikaltimo dalyviais pasikalbėti socialiniam pedagogui.
- Raštu pranešti tėvams.
- Liepti įvykio dalyviams nueiti pas psichologą.
- Klasės auklėtoja smurtautojo tėvams per klasės tėvų susirinkimą turi pasakyti, kad tėvai turi imtis priemonių, kad toks įvykis mokykloje nepasikartotų.

Viskas. Ir tai jau atims laiko. Visoms kitoms rekomendacijoms įgyvendinti reikės daugiau laiko. Gal šios rekomendacijos skamba sarkastiškai, bet visada pasitaikys atvejų, kai tokios minimalios pastangos duos ilgalaikių rezultatų. Deja tokie atvejai bus reti. Tai bus efektyvu tiems moksleiviams, kurie yra motyvuoti mokytis, turi gerus akademinis pasiekimus, tėvai yra motyvuoti visapusiškai talkininkauti mokyklos darbuotojams.

Toliau pateikiame rekomendacijas, kas padėtų realiai išspręsti smurtinį įvykį. Jų įgyvendinimui reikia skirti žymiai daugiau laiko ir žmoniškųjų resursų. Bet tai verta daryti. Nes efektyviai išspręstas konfliktas, smurtinis įvykis greičiausiai nebus pasikartosis. Tik neišspręsti atvejai kartojasi. Gal dėl to mokyklose ir yra tiek daug smurtinių įvykių.

4.1. Smurto atvejų sprendimas

Norint efektyviai reaguoti į smurtinius atvejus, reikia nusiteikti ilgesniam darbui. Toliau pateikiame svarbiausius žingsnius, kuriuos turi atlikti pagalba teikiantis mokyklos darbuotojas. Vienas darbuotojas bus beveik nepajėgus su visomis iškeltomis užduotimis. Geriausius rezultatus pasieks mokykloje veikianti komanda. Apie komandos subūrimą, jos veiklos organizavimą susipažinsite kitame skyriuje.

Reakcija smurto metu.

Ši dalis yra skirta susipažinti su būtiniais žingsniais, kai smurtiniai įvykiai yra stebimi dabar. Ką daryti pedagogui, sargui, valytojai, pavaduotojai, jeigu einant koridoriumi ar žiūrint pro langą vyksta smurtinis įvykis? Yra dvi skirtingos formos, kaip reiktų reaguoti. Jos priklauso nuo to, ar stebintis suaugęs gali saugiai įsikišti ir nutraukti vykstantį smurto atvejį, pats nenukentėjęs.

I. Įvykiai, kai nėra rizikos (arba rizika yra žema) patirti fizinę ar kitokią žalą mokyklos darbuotojui

Pedagogas budėjimo pertraukose metu:

- padeda organizuoti vaikams saugius užsiėmimus, padedančius atsipalaiduoti;
- užkerta smurtinius incidentus;
- bendraudamas su vienu ar keliais moksleiviais, nuolat stebi ir kitus vaikus;
- nekalba apie pamokas ar darbus. Pertrauka yra pertrauka.

Pedagogas budėjimo metu neturi būti „kalėjimo kameros prižiūrėtojas“. Jis turi organizuoti papildomą užimtumą, kaip smurtinių įvykių prevenciją.

Mokyklose neretai galima tiesiogiai pamatyti smurtinių situacijų, kai tarpusavyje konfliktuoja vaikai. Tai prasivardžiavimai, lengvi apsistumdymai, įžeidinėjimai, tampymai už plaukų, muštynės tarp jaunesnių klasių moksleivių. Daugeliu atvejų toks smurtas nekelia tiesioginio pavojaus pedagogui. Šiuo atveju pedagogas turi imtis ryžtingų veiksmų, užkertant kelią smurtiniam įvykiui tęstis toliau. Kai kuriose mokyklose yra įprasta, kad yra organizuojamas budėjimas pertraukų metu. Administracija turi pateikti aiškias instrukcijas, ką turėtų daryti pedagogai budėjimo metu.

Išankstinis personalo parengimas

Mokyklos (ar kitos vaikų institucijos) administracija turi organizuoti mokymus personalui, kaip reiktų elgtis, kai mokykloje yra krizinė situacija. Viena iš mokymų temų – darbuotojo elgesys smurtinio nusikaltimo atveju. Mokymuose turi dalyvauti ne tik pedagogai, auklėtojai, bet ir kitas įstaigos personalas (sargai, valytojai, kiti ūkio dalies darbuotojai ir t.t.). Mokymų metu turi būti suteiktos žinios, kaip elgtis krizinėse situacijose. Pagrindinės krizinės situacijos:

- *Gaisras.*
- *Žemės drebėjimas.*
- *Įkaitų paėmimas.*
- *Nuodingų medžiagų nutekėjimas.*
- *Sunkūs kriminaliniai nusikaltimai (nužudymai, sprogdinimai).*
- *Savižudybės.*
- *Smurtiniai konfliktai.*

Atskirai turi būti vykdomi mokymai, kaip darbuotojas turi elgtis konfliktinėse situacijose, kai mato besistumdančius, įžeidinėjančius vienas kitą ar kitaip smurtaujančius moksleivius. Tik po mokymų administracija gali reikalauti atitinkamo ir adekvataus situacijai pedagogų elgesio. Mokymus galima pavesti organizuoti mokyklos specialistų grupei (sudaro mokyklos psichologas, socialinis pedagogas, gydytoja). Taip pat tokius mokymus galima užsakyti iš kitų organizacijų.

Pagrindiniai darbuotojo principai, matant smurto ar konflikto sceną:

1. Smurtas (ar kitoks konfliktas) turi būti nutrauktas.
2. Įvertinta fizinė žala, esant reikalui nukentėjusiam vaikui turi būti suteikta medicininė pagalba.

Veiksmai, kaip galima teigiamai ir neigiamai reaguoti į stebimą įvykį:

<i>Teigiama reakcija</i>	<i>Neigiama reakcija</i>
Nutraukti nedelsiant	Ignoruoti, galvojant, kad ne jūsų atsakomybė
Nenaudoti prievartos	Įsikišti apibarrant
Ieškoti priežasčių	Iškviesti tėvus ir pasakyti, kad tvarkytųsi su savo vaikais
Ieškoti sprendimų	Pažeminti prieš visą klasę

II. Smurtiniai įvykiai, sukeltys sunkias fizines ir psichologines pasekmes, galima rizika patirti fizinę ar psichinę žalą mokyklos darbuotojui.

Nei viena mokykla nėra apsaugota nuo sukrečiančių sunkių smurtinių įvykių mokykloje. Tai gali būti šaunamojo ginklo, peilio panaudojimas, smarkūs sumušimai, sukeltas rimtas fizinis pasekmes, muštinės, gaujų konfliktas, užpuolimai ir pan.

Mokyklos darbuotojai turi būti išklause pagrindines instrukcijas, kaip reaguoti tokiais atvejais, pasirengę imtis labai konkrečių veiksmų iš karto. Kiekvienas profesionaliai atliktas žingsnis gali ne tik apsaugoti moksleivius nuo sunkių sužalojimų, bet gal ir išgelbėti gyvybę. Neprofesionalus pedagogo elgesys sunkiose situacijose gali kelti grėsmę jo paties sveikatai ar gyvybei.

Mirtys mokyklose – JAV patirtis⁴:

- šešis kartus daugiau žūva 9-12 klasių moksleiviai.
- 81 procentas moksleivių yra nužudomi. Likusieji atvejai – savižudybės arba nelaimingi atsitikimai.
- 77 procentai moksleivių žūva, panaudojus šaunamąjį ginklą, 17 procentų – nuo peilių.
- Moksleivių mirtys yra 9 kartus dažnesnės miesto mokyklose.
- 83 procentai aukų ir 96 procentai užpuolikų yra vyriškos giminės.
- Masiniai žudymai mokyklose – paskutinio dešimtmečio problema.
- JAV moksleivis turi 1 iš 107 000 tikimybę žūti mokykloje.

Kokios priežastys lėmė žudymus? Shawn Johnston, teisės psichologas, atlikęs daugiau nei 5000 apklausų su nepilnamečiais, apibūdina žiaurius nusikaltimus mokyklose darančius moksleivius:

- orientuoti tik į save;
- paskendę savo mintyse;
- jaučia malonumą, imdamiesi žiaurių keršto aktų;
- neretai susierzinę, nusivylę, pikti, skaudžiai pergyvena, kai nepasiekia pageidautų tikslų;
- jaučiasi, lyg būtų nukentėję;
- negalvoję apie kitus.

„Vaikai, kurie gali padaryti labai žiaurius nusikaltimus, dažnai jaučia vidinį skausmą. Tiek gyvūnai, tiek vaikai, kurie patirdavo nuolatinę prievartą ir skausmą, neretai turi patologinį polinkį į agresyvius veiksmus“ – teigia psichiatrė D. Lewis.

Vaikai pasidaro agresyvūs tuomet, kai auga smurtinėje aplinkoje, nemoka spręsti problemų ir konfliktų per pokalbius, diskusijas.

Ginklai yra pasidarę jėgos ir pagarbos užkariavimo simboliu. Net maži vaikai neretai turi įsivaizdavimą, kad nušauti „blogiečius“ – tai tas pats, kaip atlikti žygdarbį. Mokyklose „kumščio“ jėga pradeda nublankti, kai moksleiviai pradeda neštis į mokyklą ginklus.

Kodėl vaikai gali taip greitai nužudyti vienas kitą? Tai lemia keletas priežasčių:

- *tėvų auklėjimas „mano garbė – mano tvirtovė“*. Neretai tėvai auklėja sūnų ar dukrą „kovos dvasia“. Jie pateikia vaikams nekorektiškas instrukcijas „jeigu tave pažemino ar pastūmė – duok gerai atgal“.
- *Smurtinių kompiuterinių žaidimų įtaka*. Daugelis kompiuterinių žaidimų įtraukia vaikus atlikti daug virtualių smurtinių veiksmų. Kompiuteriniai žaidimai pastaruoju dešimtmečiu labai tobulėja, darosi vis labiau realistiškesni. Ką nors nušauti, papjauti – ne vieno kompiuterinio žaidimo pagrindinis tikslas.
- *Vaikų įsivaizdavimas apie nemirtingumą*. Tai suformuoja televizija. Matydami, kad animacinių, meninių filmų herojai tai žūva, tai vėl prisikelia, vaikai įsivaizduoja, kad smurtas – tai tiesiog žaidimas, kad tai nesukels rimtų pasekmių, kad „galbūt sužeistieji ir nušautieji gyvens toliau, kaip gyveno iki šiol“.

⁴ http://whyfiles.org/065school_violence/1.html

Veiksmi smurtinio įvykio metu.

Mokyklos darbuotojas krizinėse situacijose turi vadovautis keliais principais:

- *Atvejis turi būti nutrauktas.* Jeigu pedagogas įvertina, kad įsikišimas gali būti pavojingas jo sveikatai ar gyvybei, turi pasišalinti, privalo nedelsiant pranešti policijai. Įvykį turi stebėti tik per saugų atstumą.
- *Apsaugota vaikų sveikata ir gyvybė.* Jeigu moksleivis turi ginklą, darbuotojas turi siekti, kad kuo daugiau moksleivių būtų evakuota iš pavojingos zonos.
- *Suteikta būtinoji pagalba nukentėjusiems.* Jeigu vaikai yra sužaloti, pedagogas turi suteikti pirmąją medicininę pagalbą arba pakviesti medicinos darbuotojus.
- *Neprovoquoti dar didesnės užpuolimo agresijos.* Bet kokia kritika, rėkimas, moralizavimas, net paniškas elgesys gali netiesiogiai išprovokuoti dar sunkesnes pasekmes. Jeigu pedagogas negali profesionaliai elgtis kritinėje situacijoje, jis turi pasišalinti.
- *Ramus elgesys ir aiškios instrukcijos.* Ginklo panaudojimo, užpuolimo atveju vaikams, kitiems mokyklos bendradarbiams dėl kilusios panikos labai svarbu pateikti paprastas, aiškias instrukcijas (pavyzdžiui, „dabar greitesniu žingsniu išeikite iš mokyklos, su nieko nebendraudami“, „dabar tiesiai eik į mokytojų kambarį, surink numerį 112 ir informuok, kad mokykloje yra panaudotas šaunamasis ginklas, yra sužeistųjų, eik dabar“ ir pan.).

Rekomendacijos:

- Kai įvyksta nusikaltimas mokykloje, būtina pašalinti stebėtojus. Moksleiviai yra smalsūs, jie gali eiti pasižiūrėti į įvykio vietą, kai dar pats nusikaltimas dar nesibaigė. Griežtai prašykite, kad nereikalingi asmenys pasišalintų iš įvykio vietos. Paaiškinkite, kad vėliau bus suteikta informacija apie įvykį.
- Ramus elgesys įvykio metu. Kartais įvykis nebūna toks rimtas, kaip apie jį sklindantys pasakojimai. Vaikai gali patirti didelį stresą, jeigu informacija bus „išpūsta“. Ramus darbuotojo elgesys ir adekvatus situacijos vertinimas – svarbios charakteristikos įvykio metu.
- Kai vyksta muštynės, pedagogas turi greitai pasikviesti į pagalbą kitus pedagogus. Keli darbuotojai vienu metu gali užkirsti besitęsiančias muštynes.
- Greiti veiksmai. Darbuotojas turi būti pasiruošęs greitai mobilizuotis ir atlikti tam tikrus veiksmus. Nusikaltimas gali labai greitai rutuliotis, ilgi svarstymai gali tik dar labiau pakenkti situacijai. Staigus netikėtas riktelių žvilgsnis, nukentėjusio vaiko atitraukimas (ar nunešimas) gali pagerinti situaciją.
- Neprieštarauti užpuolikui. Krizinėse situacijose pagrindinis tikslas turi būti nutraukti smurtinius veiksmus, užkirsti kelią bet kokiems sužalojimams. Tinka bet kokios priemonės (melas, sutikimas su viskuo). Labiausiai netinka tokie veiksmai, kurie gali paskatinti dar didesnę smurtą.

Pirmoji pagalba

Pirmoji medicininė pagalba

Kiekvienas žmogus dirbantis su žmonėmis, turi žinoti, kaip yra teikiama pirmoji medicininė pagalba. Mokyklos administracija turi organizuoti mokymus personalui. Mokymų metu turi būti ne tik pateiktos instrukcijos. Pedagogai turi įgyti konkrečių praktinių įgūdžių. Tai yra svarbu žinoti ne tik tuomet, kai vaikai nukenčia nuo smurtinių įvykių, bet kai netyčia patiria įvairias fizines traumas. Pedagogai su moksleivių grupėmis už mokyklos ribų (ekskursijos, išvykos, žygiai) turi keliauti tik

tuomet, kai yra pasirengę teikti pirmąją medicininę pagalbą. Šios žinios yra būtinos, nes būtų išgelbėta gyvybė iki atvykstant greitosios pagalbos specialistams. Toliau yra pateikiama tik keletas rekomendacijų, ką būtinai turi žinoti ir mokėti darbuotojas:

- *Atsakomybės pasidalinimas.* Darbuotojai neturi palikti nukentėjusio asmens. Geriausia, kai vienas lieka prižiūrėti nukentėjusį asmenį, kitas iškviečia medicinos personalą.
- *Pirmasis nukentėjusio įvertinimas ir skausmo sumažinimas.* Darbuotojas turi nustatyti traumos rimtumą. Reikia nustatyti, ar nukentėjęs neprarado sąmonės (sąmonės praradimo požymiai: kūnas nejudrus, savarankiškai negali pakeisti kūno padėties, nulinksta galva ir galūnės). Jeigu yra pilvo skausmai, nukentėjęs turi būti guldomas ant nugaros. Kai yra pažeistos kepenys, nukentėjęs gali sulenkti kojas. Pagrindiniai gyvybingumo rodikliai – kvėpavimas ir širdies veikla. Kvėpavimas nustatomas dviem būdais: stebima krūtinės ląsta ar pilvas, ar yra ritmingi kvėpavimo judesiai. Kitas būdas: pridėti veidrodį prie nosies ir stebėti, ar jis aprasoja. Širdies veikla nustatoma, matuojant pulsą arba pridėdant ausį prie krūtinės. Normalus pulsas – 60-75 dūžiai per minutę. Kitas patikrinimas – ar akių vyzdžiai reaguoja į šviesą. Jeigu yra nerodomas nors vienas iš gyvybės ženklų, būtina imtis reanimacinių priemonių: dirbtinis kvėpavimas, tiesioginis širdies masažas. Sustojusi širdis ar kvėpavimas – dar ne mirtis. Tai gali būti klinikinė mirtis. Ji trunka apie 5-8 minutes, jos metu būtina teikti reanimacines priemones.
- *Traumų, sužalojimų, žaizdų priežiūra.* Darbuotojai turi žinoti kaip reikia sustabdyti kraujavimą, prižiūrėti sumuštas vietas, dezinfekuoti pažeistas vietas. Pavyzdžiui, esant atviram kaulų lūžiui, negalima pirštais iš žaizdos išiminti kaulų trupinių. Esant vidiniam kaulo lūžiui, būtina užtikrinti, kad pažeista vieta nebūtų judinama (kitaip gali būti pažeisti vidiniai audiniai). Esant galūnių kraujavimui būtina taisyklingai stabdyti, panaudojant rišamąsias priemones ar užspaudžiant ranka arterijas aukščiau žaizdos. Darbuotojas turi žinoti, kaip reiktų sutvarstyti pažeistą vietą.
- *Kitos kūno sužalojimo formos.* Darbuotojai turi žinoti, kaip elgtis, kai yra nudegimai (ugnimi, cheminėmis medžiagomis), pagalba po skendimo, elektros šoko, stuburo pažeidimų ir pan.

Mokykla turi būti pasiruošusi teikti ne tik pirmąją medicininę, bet ir pirmąją psichologinę pagalbą. Dažniausiai tai reikia padaryti iš karto po įvykio.

Pirmoji psichologinė pagalba individualiam asmeniui sunkių išgyvenimų metu

Dar tai yra vadinama ekstrinė psichologinė pagalba. Ši pagalba yra teikiama, kai smurtinio įvykio metu yra stebimos įvairios stiprios moksleivių ar darbuotojų reakcijos. Toliau pateikiamos dažniausiai sutinkamos reakcijos, pateikiami pagalbos žingsniai įvairių situacijų metu:

Kliedesiai ir haliucinacijos. Tai gali kilti po smarkaus sumušimo, staigaus išgąsdinimo, šaunamojo ginklo panaudojimo ar pan. Kritinė situacija sukelia didelę nervinę įtampą. Kliedesiai ir haliucinacijos – tai klaidingi realybės išsivaizdavimai. Vaikui gali atrodyti, kad jį dar vis muša, kad greta esantis pedagogas yra užpuolikas. Tokioje situacijoje reiktų:

- Kviestis psichiatrą į pagalbą.
- Iki specialistų atvykimo stebėti, kad nukentėjęs asmuo nesužalotų aplinkinių žmonių ar savęs.
- Izoluoti nukentėjusį nuo aplinkinių, palikti budintį žmogų šalia jo.
- Kalbėtis su nukentėjusiu ramiu balsu. Sutikti su jo visomis sakomomis mintimis. Nesiecti įtikinti, kad jo pasakojimai yra kliedesiai.

Apatija. Apatija gali kilti po užsitęsios smurtinės situacijos, nepasisekusio pasipriešinimo, bandymo pabėgti iš situacijos, artimo žmogaus stipraus sužalojimo ar mirties. Žmogus tokioje situacijoje nenori nei judėti, nei kalbėti. Viduje – visiška tuštuma, nėra jėgų net reikšti kokius nors jausmus. Po smurtinio įvykio apatijos būseną gali trukti nuo keleto valandų iki savaitės (ar dar ilgiau). Apatijos pagrindinė priežastis – patirta nesėkmė (bandė išvengti smurto, bet nepavyko, bandė padėti draugui ar kolegai ir nepasisekė) Tokioje situacijoje reiktų:

- Kalbėtis su nukentėjusiu. Jam reiktų užduoti elementarius klausimus: „koks tavo vardas?“ (jeigu nukentėjęs yra nepažįstamas), „nori valgyti?“, „kaip dabar jauties?“ ir pan.
- Nuvesti nukentėjusį į kambarį, kur jis gali atsigulti arba atsilošęs sėdėti. Jam reiktų nuimti batus.
- Paimti nukentėjusį už rankos arba pridėti ranką prie kaktos ir palaikyti.
- Suteikti nukentėjusiam galimybę pamiegoti ar tiesiog pagulėti.
- Pasiūlyti labai paprastą elementarią veiklą (pasivaikščioti aplink mokyklą, nueiti į valgyklą ar į kavinę išgerti arbatos, pakviesti padėti kitiems nukentėjusiems).

Stuporas. Stuporas yra pati stipriausia gynybinė organizmo reakcija. Jis gali kilti po ypatingai sunkių įvykių, žiaurių muštynių ar sužalojimų. Jis gali trukti nuo keleto minučių iki keleto valandų. Nesuteikus pagalbos nukentėjęs tokioje būsenoje gali būti pakankamai ilgai. Tai gali kelti grėsmę jo fizinei sveikatai. Pagrindinis stuporo požymis – nereagavimas į išorės garsus, šviesą, prisilietimus, kutenimus. Stuporo metu žmogus gali sustingti, gali stipriai ištempti tam tikros raumenų grupės. Tokioje situacijoje reiktų:

- Sugniaužti nukentėjusio rankų pirštus į kumštį, ištiesti nykščius (lyg jis rodytų „viskas gerai“ ženklą).
- Pirštų galiukais masažuoti kaktą virš antakių sukamaisiais judesiais.
- Pridėti ranką prie nukentėjusio krūtinės, kartu su juo kvėpuoti garsiau pagal nukentėjusio ritmą.
- Kalbėti tyliai, ramiai ir lėtai į ausį tokias mintis, kurios gali kelti emocijas. Būtina nukentėjusį išvesti iš sustingimo būsenos.

Motorikos sujaudinimas. Kartais patirtas smurtas gali sukelti stiprias emocijas, dėl kurių nukentėjęs gali nebesuvokti, kas aplink jį vyksta. Jis gali neatskirti, kas yra priešai, užpuolikai, kas gali jam padėti. Jis gali logiškai nebemąstyti, elgtis lyg įsiutintas gyvūnas narve. Tokiu atveju nukentėjęs gali daug bėgioti be tikslo, nenormaliai garsiai kalbėti, visiškai negirdėti, ką jam sako aplinkiniai žmonės. Tokioje situacijoje reiktų:

- Panaudoti priemonę „užgrobimas“ (tik įvertinus, kad nukentėjęs nėra fiziškai stipresnis). Priėjus iš nugaros rankomis paimti už pažastų, prisiglausti prie kūno, palenkinti nukentėjusį į save.
- Izoliuoti nukentėjusį nuo aplinkinių.
- Kalbėti ramiu balsu apie jausmus, kuriuos jis jaučia. Stebimus jausmus kartoti. Kartu sakyti „tau norisi kažką padaryti, kad tai baigtųsi“, „tu nori pabėgti iš šios situacijos“.
- Nesiginčyti su nukentėjusiu, neuždavinėti klausimų. Nukentėjęs gali sužaloti save ir aplinkinius.
- Motorinis sujaudinimas paprastai trunka trumpai, vėliau neretai nukentėjęs gali pradėti drebėti, verkėti, tapti agresyvus.

Agresija. Agresyvus elgesys – vienas iš nevalingų reakcijų, kaip organizmas išreiškia didelę vidinę įtampą. Piktybiškas elgesys, agresyvus bendravimas ar puolimas gali trukti pakankamai ilgą laiko tarpą. Agresijos būsenoje asmuo paprastai yra labai sujaudintos būsenos, jaučia didelį pyktį, smarkiai suirzta dėl bet kokios smulkmenos. Jis gali bandyti suduoti smūgius aplinkiniams kumščiais ar po ranka papuolusiais daiktais. Agresyvioj būsenoje esantis žmogus įžeidinėja

aplinkinius, keikiasi, yra smarkiai įsitempę raumenys, padidėjęs kraujo spaudimas. Tokioje situacijoje reiktų:

- Pašalinti aplinkinius asmenis, kurie negali padėti šioje situacijoje.
- Suteikite galimybę nukentėjusiam „išleisti garą“ (pavyzdžiui, išsikalbėti, išsikeikti, sudaužyti pagalvę).
- Duoti darbą, reikalaujantį didelių fizinių pastangų (pernešti sunkų daiktą, pastumti stalą, spintą).
- Rodyti geranorišką nusiteikimą. Net jeigu pagalbą teikiantis mokyklos darbuotojas nesutinka su nukentėjusiu, nekaltinti jo, tiesiog įvardinti jo veiksmus, pasakyti savo nuomonę dėl kylančio pavojaus sveikatai. Priešingu atveju agresija gali būti nukreipta į pagalbą teikiančią asmenį. Negalima jo kaltinti „kas tu per žmogus, kad taip darai“. Vietoj to reiktų pasakyti: „tu labai stipriai pyksti, tau norisi aplinkui viską išdaužyti. Pabandom kartu rasti išeitį iš šios situacijos“.
- Pabandyti nuimti susidariusią įtampą komentarų su humoro atspalviu („dar minutė, ir rytoj visa mokykla pamokas galės vesti tik rūsyje, nes neliks nei pirmo, nei antro aukšto“).
- Agresija gali būti nugesinta bausmės baime, jeigu agresyviai besielgiantis žmogus nesiekia konkrečių tikslų ar naudos iš tokio elgesio. Taip pat jeigu yra didelė tikimybė, kad bausmė bus griežta ir greičiausiai realiai įgyvendinta.
- Stebėti nukentėjusį. Likęs vienas jis gali imtis neapgalvotų veiksmų.

Baimė. Nukentėjęs moksleivis gali jausti didelę baimę ateiti į mokyklą, bijo tam tikros mokyklos vietos. Baimė sukelia raumenų įsitempimą (ypatingai veido sferoje), padažnėja širdies plakimas ir kvėpavimas, žmogus sunkiau kontroliuoja savo kūno reakcijas. Apimtas paniškos baimės žmogus gali bėgti, sustingti, pasidaryti agresyvus. Tokioje situacijoje reiktų:

- Pridėti savo ranką nukentėjusiam, kad jis galėtų jausti padedančiojo ramų pulsą ir kvėpavimą. Prisilietimas kartu yra ir ženklas „aš su tavimi, tu ne vienas“.
- Ramiai kvėpuoti šalia nukentėjusio, prašyti, kad jis kvėpuotų giliai ir ramiai.
- Skatinti įvardinti baimės jausmą. Parodyti nukentėjusiam supratimą ir palaikymą.
- Masažuoti labiausiai įsitempusius raumenis. Neretai tai būna nugaros sfera.

Isterika. Isterinis priepuolis gali trukti nuo keleto minučių iki keleto valandų. Paprastai isterijos būsenoje žmogus yra sąmoningas, bet labai susijaudinęs, tankiai judina rankas, rodo teatrališkas pozas, kalba labai emociškai, paprastai greitai, epizodiškai pradeda rėkauti ar verksti, taip pat greitai gali nustoti. Tokioje situacijoje reikėtų:

- Pašalinti galimus žiūrovus. Likti su nukentėjusiu vienumoje (jeigu tai nepavojinga padedančiam).
- Galima pabandyti atlikti netikėtą poelgį, judesį, kuris nustebintų nukentėjusį. Tai gali būti lengvas pliaukštelėjimas per žandą, apipilti vandeniu, su garsu numesti daiktą ant grindų, garsiai riktelti. Kalbėti su nukentėjusiu trumpomis frazėmis („išgerk vandens“, „nusiprausk veidą“).
- Po isterikos ateina nuovargis. Nukentėjusį reikia paguldyti miegoti. Stebėti nukentėjusį iki atvyks specialistas (isterikos atveju gali tekti kviešti arba nuvežti pas psichiatrą).
- Netenkinti nukentėjusio pageidavimų. Jie paprastai gali per vieną minutę pasikeisti keletą kartų.

Nervinis drebulys. Patyręs stresinę situaciją žmogus gali pradėti drebėti, šio proceso valingai negali sustabdyti. Drebulys – tai nevalinga organizmo reakcija sumažinti įtampą. Priverstinai sustabdžius drebėjimą, įtampa liks viduje. Taip gali kilti raumenų skausmai. Neišreikšta įtampa sukelia psichosomatines ligas kaip hipertonią, skrandžio opa ir pan. Nervinis drebulys paprastai

kyla incidento metu (arba iš karto po jo). Žmogus negali nulaikyti daiktų rankose, pakinta balsas. Po nervinio drebulio paprastai jaučiamas didelis nuovargis. Tokioje situacijoje reikėtų:

- Paskatinti valingai padidinti drebulį. Tai gali padaryti ir padedantis žmogus. Reikia paimti už pečių ir smarkiau papurtyti 10-15 sekundžių.
- Kalbinti nukentėjusį, vengti tylos pauzių.
- Po nervinio drebulio sudaryti sąlygas nukentėjusiam pailsėti.
- Drebulio metu negalima:
  - o Apkabinti nukentėjusio ar kitaip prispausti, kad drebėjimas sustotų.
  - o Uždenginėti, kad būtų šilčiau.
  - o Raminti, liepti, kad susiimtų ir nustotų drebėti.

Verkimasis. Kai žmogus verkia, jo kūne išsiskiria cheminės medžiagos, kurios jį ramina. Svarbu, kad šalia jo būtų žmogus. Neretai iš pradžių pradeda ašaroti, bet kada gali pradėti raudoti. Pas jį dreba lūpos, jis jaučia vidinį prislėgtumą, skirtingai nuo isterikos nėra susijaudinimo simptomų. Jeigu žmogus bando suvaldyti ašaras, jis sulauko ir neišreiškia vidinės įtampos. Jeigu nukentėjęs skatinamas neverkti, tai gali sukelti fizinius ar psichinius pažeidimus. Tokioje situacijoje reikėtų:

- Nepalikti nukentėjusio vieno.
- Jeigu nukentėjęs neprieštaruoja, liesti jį jam priimtiniu būdu (apkabinus, uždėjus ranką ant peties).
- Taikyti aktyvaus klausymosi priemones. Jos leidžia lengviau nukentėjusiam išreikšti savo liūdesį. Reguliariai reiktų sakyti „taip“, „aha“, linkčioti galva, kartoti atskiras nukentėjusio ištartas frazes, kuriomis jis išreiškia jausmus.
- Nesiekti nuraminti nukentėjusio. Reikia leisti išsiverkti ir išsikalbėti, „išsemti“ iš savęs liūdesį, baime, įsižeidimą.
- Neklausinėti, nedalinti patarimų. Pagrindinis padedančio uždavinys – išklausyti.

Mirties baimė. Moksleivis atsinešė ginklą ir nusitaikė kitam moksleiviui (ar pedagogui) į galvą. Gal užpuolikas pridėjo peilį prie gerklės. Šių ar kitų smurtinių situacijų metu nukentėjęs gali pajusti didelę mirties baimę. Kasdieniame gyvenime žmogaus psichika paprastai „valingai pamiršta“ mirties grėsmę, žmogus įsivaizduoja, kad tai yra kažkas tolumo ar net nerealaus. Po išgyventos mirties baimės nukentėjęs paprastai kitaip pradeda suvokti aplinką, jis pradeda pastebėti daug galimybių, kada galima numirti. Jo gyvenimas tampa suskaldytas į dvi dalis – iki įvykio ir po jo. Jam kyla jausmas, kad jo negali suprasti aplinkiniai žmonės. Patirta mirties baimė yra labai sunki psichinė trauma. Tokioje situacijoje reikėtų:

- Padėti nukentėjusiam išreikšti savo jausmus, susijusius su įvykiu. Jeigu jis atsisako kalbėti, reiktų pasiūlyti tai aprašyti.
- Pasakyti, kad net po tokių įvykių žmogus gali gyventi laimingą gyvenimą, kad tokie įvykiai gali padėti pasidaryti reikšmingas ir vertingas išvadas. Paprašyti, kad jis pasidalintų tomis išvadomis ar mintimis.
- Leisti nukentėjusiam bendrauti su kitais žmonėmis, pergyvenusiais tą pačią (ar panašią) situaciją.
- Neleisti nukentėjusiam vaidinti „auką“, tai yra išnaudoti tragišką situaciją savo asmeninei naudai („aš negaliu nieko daryti, nes aš pergyvenau tokį įvykį“). Tai turi būti pateikta reikliai, bet ne žeminančiai.
- Akcentuoti, kad gyvenimas dar nesibaigė, kad jis toliau yra svarbus kitiems, jis gali rasti pagalbą ir supratimą.

Pirmoji psichologinė pagalba grupei paveiktų žmonių mokykloje

Kritiniai įvykiai mokykloje paprastai paveikia ne vieną moksleivį ar pedagogą. Rekomenduojama, kad psichologinė pagalba būtų teikiama ne tik atskiriems žmonėms. Pagalbos teikimas visai grupei turi didelį privalumą – dalyviai gali teikti paramą vienas kitam, nukentėję lengviau pergyvena, kai būna kartu, gauna supratimą iš kolegų ar artimų žmonių. Vienas iš galimų darbo metodų su grupe – debriefingas.

Debriefingas – tai yra darbas su grupe psichine trauma. Tai yra aiškiai struktūruota krizių intervencijos forma. Ji taikoma darbui su žmonėmis, kartu pergyvenusiais katastrofą, tragišką įvykį. Debriefingo tikslas – sumažinti įvykio dalyvių pergyvenamą stresą tarp grupės narių. Mokykloje ji gali būti taikoma, kai labai sunkius jausmus po įvykio išgyvena grupė moksleivių ar pedagogų.

Debriefingo taisyklės:

- Į grupės susitikimą surenkami tik tiesiogiai nuo įvykio nukentėję asmenys. Tai gali būti visa klasė, kurioje įvyko žiaurios muštynės. Tai gali būti pedagogų grupė po savižudybės mokykloje, jaučiantys sunkius neigiamus jausmus. Tai gali būti grupė vaikų ir suaugusių, mačusių nužudymą. Susitikime neturi dalyvauti su įvykiu nesusiję asmenys.
- Pirmasis susitikimas grupėje turi įvykti per pirmąsias 48 valandas po traumuojančio įvykio.
- Grupės susitikimas turi vykti kabinete, kuriame nebus jokių kitų pašalinių trikdžių (nėra telefono, niekas netikėtai neužeis).
- Geriausia grupė – iki 15 žmonių. Jeigu netiesiogiai nukentėjusių yra daugiau, tuomet reiktų organizuoti daugiau debriefingo grupių.
- Pirmasis susitikimas trunka 2-2,5 valandų be pertraukos. Grupėje daroma pertrauka, jeigu kyla labai stiprūs jausmai.
- Debriefingas – ne psichoterapinė grupė. Tai nėra gydymas. Jos tikslas – sumažinti sunkių pergyvenimų pasekmes po įvykio.
- Grupės susitikimą veda du pasirengę (mokykloje po įvykio veiksmų planą aptarę) mokyklos darbuotojai. Čia gali dalyvauti ir asmenys iš kitų organizacijų ar tarnybų (pvz.: Savivaldybės pedagoginės psichologinės tarnybos specialistai). Pagrindiniai du reikalavimai vedantiems: gebėjimas išlikti ramiam, kai kiti grupės nariai pergyvena sunkius jausmus; žinios apie grupės darbą, apie problemas ir jausmus, susijusius su stresu, nerimu ir praradimu. Pagrindinis vedančiųjų darbas – visų grupės narių kalbėjimo skatinimas pagal tam tikrą struktūrą.

Debriefingo tikslai:

- reakcijų ir jausmų „perdirbimas“;
- kiekvieno dalyvio ir visos grupės įtampos sumažinimas;
- nenormalumo ir unikalumo jausmo sumažinimas (kiekvienas reaguoja savaip, dėl to jaučiasi kartais nenormalus; dalyvaudamas grupėje supras, kad daugelis gali pergyventi panašius jausmus, bet tai tik pasireikšti gali kitaip);
- grupės išorinių ir vidinių resursų mobilizacija;
- grupės narių parengimas sutikti tuos simptomus ar reakcijas, kurios dar kils;
- pagrindinių veiksmų numatymas ar suplanavimas.

Debriefingo struktūra:

- *Įvadinė dalis.* Blogai pravesta įvadinė dalis neužtikrins tolesnio darbo. Vedantysis gali pasakyti: „Mano vardas yra .... šį mūsų susitikimą aš esu jau vedęs n kartų po tokių įvykių kaip .... Daugelis žmonių toki aptarimą vertina kaip labai naudingą. Mes aptarsim mūsų jausmus, kilusias reakcijas, įvykio detales, tolesnius veiksmus. Visi būdai, kaip jūs elgsitės aptarimo metu, yra normalūs, kaip keistai jie beatrodytų.“. Po dalyvių paskatinimo dalyvauti debriefinge, vedantieji pristato taisykles (niekas nebus verčiamas kalbėti prieš savo valią; mažiausiai, ką turi pasakyti dalyviai, tai savo vardą ir savo požiūrį į įvykį; klausytis kitų, jų nepertraukti; laikytis konfidencialumo, neskleisti gandų, nieko nepasakoti apie kitų žmonių pasakytas mintis pašaliniams žmonėms). Vedantieji gali užsirašinėti kitų mintis, bet

nefiksuoti, kas tai pasakė. Vėliau kiekvienas dalyvis turi teisę pamatyti vedančiųjų užrašus. Dalyviams pristatoma, kad draudžiama vienas kitą kritikuoti, vertinti. Vedantieji nutrauks bet kokius kilusius ginčus ar kaltinimus. Dalyviams reikia pasakyti, kad aptarimo metu gali būti, kad jie gali pasijausti sunkiau, kadangi atvirai kalbės apie trauminį įvykį. Prieš pradėdant susitikimą perspėjama, kad nebus daromos pertraukos, todėl norintieji turi užvalgyti ar nueiti į tualetą. Kavą ar arbatą galima pasidaryti vietoje. Jeigu kas nors pasijus labai sunkiai, jis gali išeiti trumpam už durų, jį turi lydėti vedantysis ar vienas iš dalyvių.

- *Faktu fazė.* Čia kiekvienas dalyvis pristato, ką jis matė, kaip suprato įvykį. Dalyviai paeiliui ratu gali atsakyti į tokius klausimus:
  - o Kuo tu esi susijęs su įvykiu, su nukentėjusiu (ar užpuoliku)?
  - o Kur tu buvai įvykio metu?
  - o Kas atsitiko?
  - o Ką tu matei? Girdėjai?

Vedantieji trumpai apibendrina (pakartoja), kaip jie suprato kiekvieną pateiktą atsakymą. Dalyviai gali užduoti klausimus vienas kitam. Ši dalis padeda dalyviams kuo objektyviau susipažinti su įvykiu, išvengti klaidingų įsivaizdavimų ar fantazijų. Kuo ilgiau trūko incidentas, tuo ilgesnė turi būti ši dalis.

- *Minčių fazė.* Šios fazės metu yra analizuojami įspūdžiai, priimti sprendimai, kilusios mintys. Dalyviams galima pateikti tokius klausimus:
  - o Kokia buvo jūsų pirma mintis, kaip supratote, kas įvyko? (klausimas skirtas tiems, kas tiesiogiai matė įvykį)
  - o Kokia buvo jūsų pirma mintis, kas sužinojote, kas įvyko? (klausimas skirtas tiems, kurie nebuvo tiesioginiai įvykio dalyviai)

Dalyviams svarbu pasakyti, kad pirmųjų kilusių minčių gali nesinorėti pasakyti, nes gal jos buvo labai keistos. Vedantieji turi paskatinti pasakyti visas kilusias mintis.

- *Pergyvenimų fazė.* Paprastai tai pati ilgiausia fazė. Prieš tai buvusios fazės galėjo pastiprinti jausmus. Šios fazės tikslas – leisti išreikšti jausmus grupėje, kuri palaiko ir supranta žmogų. Vedančiajam gali tekti padėti (parinkti jausmų įvardijimus). Vedantieji turi pasakyti, kad neišsakyti jausmai turi didelę griaujamąją galią. Pagrindiniai jausmai, apie kuriuos gali kalbėti dalyviai: baimė, bejėgiškumas, vienišumas, savęs kaltinimas, frustracija, pyktis. Klausimai, kurie gali paskatinti kalbėti apie jausmus:
  - o Kaip jūs reagavote į įvykį? Kaip jautėtės įvykio metu?
  - o Kas jums buvo baisiausia, kai tai įvyko?
  - o Ką jautė kūnas (kokius kvapus, garsus, vidinius jausmus), kai tai vyko?
  - o Koks buvo stipriausias jausmas?

Jeigu grupė yra nedidelė, reiktų prašyti, kad dalyviai pasisakytų ratu. Jeigu didesnė – atsitiktine tvarka. Vedantieji turi pasakyti dalyviams, kad visi jausmai yra normalūs. Vedantieji turi įsikišti, jeigu kas nors iš grupės trukdo pasakyti jausmus. Jeigu kas nors pradeda sunkiai jaustis, paprašyti, kad grupės nariai suteiktų palaikymą žodžiu (arba veiksmu – kaimynas gali uždėti ranką ant peties). Jeigu dalyvis pradeda verkti, susisuka, vedantieji turi pasakyti, kad visos reakcijos yra normalios ir priimtinos („tai toks pats normalus būdas pasakyti savo jausmus, nestabdykite savo tokio elgesio“). Jeigu grupėje yra moksleiviai (ar neretai tai būna suaugę vyrai), vedantieji turi papildomai informuoti, kad visi gali turėti jausmus ir juos reikšti.

- *Simptomų fazė.* Vedantieji dalyvių prašo apibūdinti jų pastebėtus simptomus, tam tikras keistas elgesio formas. Šios fazės metu būtina paklausti dalyvių, kas jiems dabar (ar po to, kai jie grįš namo) gali trukdyti grįžti prie normalaus darbo ar gyvenimo ritmo. Prieš paklausiant apie pastebėtus simptomus, vedantieji turi pristatyti apie būdingus simptomus ir reakcijas po tokio įvykio. Tai yra: vengimas prisiminti, vengimas pripažinti, kad tai apskritai įvyko, žmonėms gali būti sunku grįžti į tą vietą, kur buvo įvykis, kilę tam tikri ligos

simptomai kaip galvos skausmai, karščiavimas, kosėjimas ir pan. Klausimai, galintys padėti kalbėti apie simptomus:

- Kaip jūs miegate (ar miegosite)?
  - Kaip jūs valgote?
  - Kaip galite bendrauti su artimais žmonėmis?
  - Kokius kūno pasikeitimus pastebėjote?
  - Kokie yra mintyse pasikartojantys vaizdiniai iš įvykio?
- *Užbaigimo fazė.* Šios fazė metu vienas iš debriefingo grupės vedančiųjų turi apibendrinti dalyvių reakcijas. Geriausia, kad tai padarytų tas vedantysis, kuris aprašinėjo susitikimo turinį (pastaba: jeigu dalyviai išreiškė pageidavimą, kad niekas nebūtų rašoma, fiksavimas raštu turi būti nutrauktas). Čia galima pristatyti tyrimų apie krizinius ar smurtinius įvykius rezultatus, pateikti pavyzdžių iš kitų panašių įvykių. Tokios iliustracijos turi būti pateiktos kaip pavyzdys, kad visos žmonių reakcijos yra normalios. Dalyviams neturi susidaryti įspūdis, kad jie privalo reikšti jausmus. Jie tiesiog turi gauti žinią, kad juos jausti yra normalu, kad jie gali jausmus išreikšti, kai tik panorės. Šios fazės metu galima pasiūlyti dalyviams organizuoti susitikimą po savaitės. Vedantieji turi pasakyti, kad simptomai, išreikšti žodžiais saugioje aplinkoje po truputį mažės.
- *Adaptacijos fazė.* Šios fazės metu yra planuojami konkretūs veiksmai, planuojama ateitis. Vedantieji aptaria su dalyviais tokius klausimus:
- Ką darys dalyviai, jeigu jie negaus jokio palaikymo iš artimų žmonių? (dalyviams turi būti pateiktos konkrečios instrukcijos, kur galima iš karto gauti papildomą pagalbą).
  - Dalyviams patariama privalomai ieškoti pagalbos:
    - jeigu simptomai nedings per 6 savaites;
    - jeigu simptomai stiprės, atsiras naujų;
    - jeigu moksleivis negalės toliau mokytis, pedagogas – dirbti.

Vedantieji turi pateikti konkrečius pagalbą teikiančių organizacijų kontaktus (geriausia būtų, jeigu prieš debriefingą vedantieji būtų suderinę su pagalbą teikiančiais specialistais iš karto). Dalyviams reikia pasakyti (ypač moksleiviams), kad kreiptis psichologinės, medicininės ar kitokios pagalbos yra normalu, kad nereikia laukti, kol situacija visai pablogės.

Debriefingą galima pakartoti po vieno-dviejų mėnesių. Šis susitikimas jau gali būti mažiau struktūruotas. Pagrindinis tikslas – įvertinti, kokia yra dabartinė įvykio paveiktų žmonių būklė, kaip jie susitvarkė su kilusiais sunkumais.

***

Daug smurtinių įvykių mokykloje įvyksta, kai jų nemato mokyklos darbuotojai. Jeigu smurtinio įvykio dalyviams yra suteikta būtinoji pirmoji pagalba, mokyklos personalas turi imtis veiksmų, kad atvejis būtų išspręstas. Toliau pateikiama veiksmų struktūra, kaip turi būti organizuojama pagalba, nepriklausomai nuo įvykio intensyvumo.

Veiklos principai, įvykus smurtiniam atvejui

10 žingsnių, įvykus smurtiniam nusikaltimui mokykloje:

1. Atvejis turi būti išaiškintas.
2. Suteikta pagalba nukentėjusiam.
3. Nukentėjęs turi gauti pakankamai įgūdžių apsisaugoti nuo smurto ateityje.
4. Smurtą matę vaikai turi gauti mokymus, kaip elgtis tokiose situacijose.
5. Smurtautojas turi gauti adekvačią bausmę.

6. Smurtautojas turi gauti pagalbą.
7. Suteikti mokymai vaikams supantiems suaugusiems.
8. Įvertintos ir pakeistos aplinkybės, kuriose kilo smurto atvejais.
9. Stebėjimas dėl atkryčio.
10. Įvykusio smurto atvejų potencialių ženklų ir priežasčių numatymas.

Tai yra efektyvaus smurtinio įvykio sprendimo formulė. Idealiu atveju mokykla turi imtis visų 10 žingsnių. Toliau kiekvieną žingsnį paanalizuosime detaliau.

1. Atvejis turi būti išaiškintas. Mokykla turi imtis veiksmų išaiškinti įvykį, kadangi tai įvyko jos teritorijoje. Socialinis pedagogas (arba sudaryta komanda) turi siekti išsiaiškinti:
  - *Kas buvo įvykio dalyviai.*
  - *Kaip įvyko smurtinis įvykis.*
  - *Kokia buvo padaryta žala sveikatai ar turtui.*
  - *Kas stebėjo įvykį.*
  - *Kaip baigėsi įvykis.*

Rekomenduojama aprašyti tokį įvykį. Rekomenduojama, kad būtų fiksuojami ne tik žiaurūs nusikaltimai (atsako administracija, socialinis pedagogas, komandos nariai), bet ir smulkūs konfliktai (atsako klasės auklėtojas).

2. Suteikta pagalba nukentėjusiam. Pagalba turi būti suteikta tiek, kad nukentėjusiojo jausmai yra „atstatyti“, pašalinti pašaliniai efektai (dėl to kritusi mokymosi motyvacija, nepasitikėjimas kitais žmonėmis, žemesnis savęs vertinimas ir pan.). Pagalba turi atitikti nukentėjusio poreikius. Tai reiškia, kad kiekvienu atveju yra organizuojama skirtinga pagalba. Plačiau apie pagalbos teikimą skaitykite skyrelius *Socialinio pedagogo atsakomybė ir darbo metodai, psichologo atsakomybė ir darbo metodai, mokytojų ir klasės auklėtojų atsakomybė ir darbo metodai.*
3. Nukentėjęs turi gauti pakankamai įgūdžių apsaugoti nuo smurto ateityje. Tai yra pagalbos dalis. Mes išskyrėme šią dalį atskirai, kadangi vaikas, jau gavęs pagalbą, gali vėl papulti į smurtinę situaciją. Kad mažėtų smurtinių nusikaltimų, tiek nukentėjęs, tiek pats smurtautojas turi mokytis, kaip spręsti sudėtingas gyvenimiškas situacijas, konfliktus. Pastebėta, kad moksleivis, kuris smurtavo, turi padidintą riziką vėl griebtis smurtinių veiksmų, jeigu kils panaši situacija. Vaikai, nukentėję nuo smurto, greičiau vėl taps smurto aukomis, kadangi neturėjo (ar buvo palaužtas) gebėjimų tinkamai išvengti smurto.
4. Smurtą mokykloje matę vaikai turi gauti mokymus (ar net pagalbą, jei tai juo neigiamai paveikė), kaip ateityje elgtis ar spręsti panašias situacijas. Mokykloje smarkiai sumažėtų smurtinių konfliktų, jeigu taip vadinamieji „žiūrovai“ elgtųsi adekvačiai tam tikrose situacijose. Neretais atvejais smurtą stebintys moksleiviai savotiškai paskatina smurtą.

5. Bausmė dėl padaryto smurtinio įvykio. Šią dalį panagrinėsime plačiau.

Smurtas yra nusikaltimas. Už nusikaltimą turi būti baudžiama. Moksleiviai turi žinoti, kad mokykla reaguos net į smulkius smurtinius įvykius mokykloje. Bausmė – tai reakcijos forma. Jeigu mokykla nereaguoja, moksleiviai gali suprasti, kad tam tikras netinkamas elgesys yra nebaudžiamas.

Lietuvoje mokykloms nėra suteiktos teisės taikyti griežtų bausminių priemonių. Dėl šios priežasties mokyklos kartais jaučiasi bejėgės, kai susiduria su sunkesniais smurtiniais nusikaltimais. Mokyklos turi bendrauti su kitomis žinybomis, kad „neperlenktų lazdos“, formuodamos atsakomybę.

Mokykla gali taikyti tik pedagoginio pobūdžio poveikio priemones. Jų net negalima pavadinti bausmėmis, taip kaip jos suprantamos. Už savavališką bausmių taikymą gali būti nubausta pati mokykla. Dėl to vietoj termino dokumentuose *bausmės*, rekomenduojama naudoti terminą *drausminės priemonės* (arba *pedagoginio poveikio priemonės*).

Kada drausminės priemonės yra efektyvios:

- kai yra taikomos iš karto po kilusio incidento. Jeigu bausmė yra taikoma po tam tikro laiko tarpo, ji darosi nebe efektyvi. Tarkim, pradinukas žodžiu įskaudinęs savo bedraklasi, turi sulaukti drausminimo tą pačią dieną. Jeigu tai bus po savaitės, drausminimas bus neefektyvus.
- Drausminė priemonė turi būti adekvati įvykiui. Jeigu tai buvo smulkus įvykis, nesukėlęs rimtų pasekmių, neturi būti taikomos intensyvios bausmės.
- Drausminė priemonė neturi ilgai trukti. Jeigu moksleivis pasielgė netinkamai, negalima taikyti bausmės nuolat. Tarkim, jeigu moksleivis sutepė kito moksleivio rūbus, negalima taikyti apribojimų (dalyvavimas renginiuose ar pan.) visus metus.
- Drausminės priemonės turi būti taikomos visiems vienodai. Negalima taikyti lengvesnių drausminių priemonių „geresniems“ moksleiviams. Moksleiviai yra labai jautrūs nelygybei.
- Priėmus sprendimą dėl drausminių priemonių taikymo, negalima bausmių atidėti ar laikinai netaikyti. Jeigu moksleivis nusizengė taisyklėms, o pedagogas nereaguoja, moksleivis gali suprasti, kad nėra taisyklių. Jeigu bausmė yra netaikoma, moksleiviui turi būti paaiškinta, kodėl šį kartą ji nebuvo taikyta.
- Visi mokyklos darbuotojai turi taikyti vienodas drausmines priemones. Jeigu dėl netinkamo elgesio du moksleiviai yra išsodinti į atskirus suolus, tai turi būti taikoma per visas pamokas tam tikrą apibrėžtą laiko tarpą. Mokykloje drausminės priemonės bus efektyvios, jeigu tų pačių taisyklių dėl drausminimo laikysis visi pedagogai.
- Netinka, kai už tą patį elgesį vienas pedagogas taiko lengvesnes drausmines priemones, kitas – griežtesnes. Tokiu būdu moksleiviai supranta, kad mokykloje nėra bendrų taisyklių, yra tik atskirų pedagogų taisyklės.
- Drausminės priemonės neturi būti taikomos viešai. Jų pagalba neturi būti formuojama nuomonė, kad yra tam tikras „negeras moksleivis“. Mokykloje turi būti formuojama nuomonė „netinkamas elgesys“.
- Drausminės priemonės neturi būti „išrandamos“ po įvykio. Moksleiviai dar prieš pasielgdami netinkamai, turi būti supažindinti, kokie yra mokykloje taikomi drausminimai.
- Vien tik bausmės taikymas neduos pageidaujamų rezultatų. Moksleivis turi būti pagiriamas už savo elgesio koregavimą.
- Efektyvesnės yra nesudėtingos, trumpai truncančios drausminės priemonės. Jeigu mokykloje dažnai pasitaiko, kad yra taikomos intensyvios priemonės, pedagogai turi persvarstyti, ar yra dirbama tinkama linkme, ar yra pastebimos ir užkertamos tikrosios netinkamo elgesio priežastys.
- Už netinamą elgesį bausmės turi būti taikomos ir mokyklos darbuotojams.

Mokyklos administracija turi dokumentuose užfiksuoti, kokios priemonės gali būti taikomos. Tai gali būti mokyklos vidaus taisyklės, raštiškos sutartys su tėvais, simbolinės raštiškos sutartys su moksleiviais. Prieš sudarant bet kokį dokumentą, kuriame yra nurodomos kokios nors bausminės priemonės, turi būti teisininko įvertinta, ar tai neprieštarauja Lietuvos Respublikos įstatymams. Šie dokumentai turi būti pagrįsti dvišaliu sutarimu. Pavyzdžiui, tėvai – mokykla, pataisos inspekcija – mokykla, teismas – mokykla, policijos komisariatas – mokykla.

Toliau pateikiame, kokios priemonės gali būti taikomos nepilnamečiams už padarytus nusikaltimus pagal LR įstatymus:

Atsiprašymas. Žmogus, padaręs nusikaltimą, turi atsiprašyti už savo veiksmus. Neretai teismuose yra atsižvelgiama, ar kaltinamasis gailisi dėl savo veiksmų, ar prisiima atsakomybę.

Pagal Baudžiamąjį kodeksą 93 str. viena iš sąlygų atleisti vaiką nuo baudžiamosios atsakomybės yra ta, kad vaikas nukentėjusio asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą. Tačiau tokia sąlyga galima tik tuo atveju, jei įvykdytas pirmą kartą neatsargus arba nesunkus, arba apysunkis tyčinis nusikaltimas. Atsiprašymo iniciatyva turi eiti iš vaiko arba iš jo tėvų.

Mokykla, taikydama šią formą, turi atkreipti dėmesį, kad atsiprašymas neturi būti vien tik žodžio „atsiprašau“ ištarimas. Tai turi apimti keletą parametrų:

- netinkamai pasielgęs asmuo turi suvokti, kad pasielgė netinkamai;
- jis turi prisiimti atsakomybę sąmoningai;
- atsiprašymas turi būti ne dėl bausmės išvengimo, o dėl nukentėjusio atleidimo;
- netinkamai pasielgęs asmuo turi parodyti, kokių jis laikysis taisyklių ar sprendimų, kad toks įvykis nepasikartotų.

Atsiprašymas yra visas procesas. Mokyklose galima nustatyti sąlygą, kad vaikas, padaręs nusikaltimą imtūsi aktyvių veiksmų susitaikyti su nukentėjusiuoju. Tai jis gali padaryti individualiai (jeigu sutinka nukentėjęs moksleivis). Kitos atsiprašymo formos:

- moksleivis pateikia raštu pasiaiškinimą administracijai, kaip jis supranta incidentą. Taip pat pasiaiškiniame turi matytis, ar netinkamai pasielgęs vaikas prisiima atsakomybę. Moksleivis turi nurodyti, kokių pastangų jis imsis, kad panašus įvykis nepasikartotų.
- Moksleivis gali parašyti atsiprašymo laišką nukentėjusiam.

Žalos atlyginimas. Jeigu moksleivis sugadina kito moksleivio turtą, viena iš taikytinų bausmių formų yra žalos atlyginimas. Kadangi vaikai dar neturi savo asmeninių pajamų ir atsakomybės (iki tam tikro amžiaus), jų padarytą žalą atlygina tėvai. Žalos atlyginimas gali būti natūra (pateikti tos pačios rūšies ir kokybės daiktą, pataisyti sugadintą daiktą ir pan.) arba visiškai atlyginti pinigais. Žalos formos:

- Materialinė (jeigu padaryta turtui).
- Fizinė (jeigu padaryta žmogaus fizinei sveikatai).
- Psichologinė (dar vadinama moralinė, kai žala padaroma žmogaus psichinei sveikatai).

Mokyklos administracija, sudarydama sutartis su tėvais, turi aiškiai nustatyti, už kokius veiksmus atlygina vaiko tėvai. Dokumentuose nustatoma atlygintina žala gali turėti keletą parametrų:

- Tėvai atlygina žalą mokyklai už padarytą turtinę žalą.
- Tėvai atlygina kito nukentėjusio vaiko tėvams už padarytą materialinę, fizinę ar moralinę žalą. Tokiu atveju paprastai turi kreiptis nukentėjusio tėvai. Sprendimas priimamas tiesioginiu sutarimu tarp tėvų arba teismo nagrinėjimo keliu.

Viešieji darbai. Ši bausmės forma yra skiriama teismo sprendimu. Mokykloje gali būti taikoma tik tuomet, jeigu yra trišalis sutarimas tarp mokyklos, teisėsaugos pareigūnų ir tėvų.

Reabilitaciniai užsiėmimai. Tai dar labai trūkstama bausmės forma smurtinius nusikaltimus darantiems moksleiviams. Bausmės funkciją reabilitacija atlieka tuomet, kai yra paskirta privaloma tvarka po įvykusio incidento, jeigu, teismo nuomone, tai darytų teigiamą įtaką nusikaltusio moksleivio elgesiui. Šiuo atveju mokyklos socialinis pedagogas ir mokyklos psichologas gali paruošti kelių užsiėmimų ciklą moksleiviams, padariusiems drausmės pažeidimus (juos pristačius ir suderinus su tėvais, VTAT, policijos komisariatu ar teismu, mokykla gali taikyti tokią poveikio priemonę).

Nusikaltusio moksleivio atidavimas į specialiąją auklėjimo įstaigą. Pagal BK 88 str., atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą nustatomas nuo šešių mėnesių iki trejų metų, bet ne ilgiau kaip iki nepilnamečiui sueis aštuoniolika metų. Konkretų buvimo specialioje auklėjimo įstaigoje laiką nustato teismas, atsižvelgdamas į nepilnamečio asmenybę, tai, ar jo nusikalstamas elgesys kartojasi,

kokios poveikio priemonės jau taikytos ir kitas bylos aplinkybes. Tai yra viena iš kraštutinių auklėjamojo poveikio priemonių nepilnamečiams. Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą gali būti skiriamas nepilnamečiui kaip savarankiška poveikio priemonė arba kartu su įspėjimu ar turtinės žalos atlyginimu arba pašalinimu.

Galima pastebėti, kad LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas nustato šiek tiek kitokias nei LR Baudžiamasis kodeksas, auklėjamojo poveikio priemones, tačiau teismui skiriant bausmę už nusikaltimus, dažniau taikomi tik Baudžiamojo kodekso straipsniai.

Auklėjamojo poveikio priemonės pagal LR įstatymus

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 49 str. 3 d.: Vaikui už nuolatinius ir piktybinius teisėtvarkos pažeidimus, taip pat už pavojingos (nusikalstamos) veikos padarymą, jeigu dėl jo amžiaus, sveikatos būklės ar kitų aplinkybių negalima taikyti administracinės ar baudžiamosios atsakomybės, gali būti taikomos šios auklėjamojo poveikio (drausminimo) priemonės:

- 1) įspėjimas;
- 2) įpareigojimas viešai ar kitokia forma atsiprašyti nukentėjusįjį;
- 3) atidavimas tėvų ar kitų asmenų priežiūrai pagal laidavimą;
- 4) namų priežiūra (laisvalaikio apribojimas);
- 5) atidavimas į specialiąją auklėjimo ir drausmės įstaigą;
- 6) kitos įstatymų numatytos priemonės (atsižvelgiant į vaiko amžių, jo padaryto pažeidimo pobūdį, kitas aplinkybes).

LR Baudžiamojo kodekso 82 str.:

1. Nepilnamečiui, padariusiam baudžiamąjį nusižengimą, skiriamos, o nusikaltimą padariusiam ir nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės atleistam nepilnamečiui gali būti skiriamos šios auklėjamojo poveikio priemonės:

- 1) įspėjimas;
- 2) turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas;
- 3) nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai;
- 4) atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti;
- 5) elgesio apribojimas;
- 6) atidavimas į specialiąją auklėjimo įstaigą.

2. Teismas nepilnamečiui gali paskirti ne daugiau kaip tris tarpusavyje suderintas auklėjamojo poveikio priemones.

3. Jeigu padaryti du ar daugiau baudžiamųjų nusižengimų, teismas nepilnamečiui gali skirti bausmę. Skirdamas bausmę, teismas privalo motyvuoti savo sprendimą.

Toliau yra pristatomos bausmės, kai vaikas yra nepilnametis ir dalinai gali atsakyti už savo padarytus veiksmus. Baudžiamojo kodekso 90 straipsnis išvardina, kokios bausmės gali būti skiriamos nepilnamečiams (nuo 14 m.):

- 1) viešieji darbai;
  - 2) bauda;
  - 3) laisvės apribojimas;
  - 4) areštas;
  - 5) terminuotas laisvės atėmimas.
2. Nepilnamečiams negali būti paskirta daugiau nei 240 valandų viešųjų darbų.
3. Bauda gali būti skiriama tik dirbančiam ar savo turto turinčiam nepilnamečiui. Nepilnamečiui gali būti skiriama iki 50 MGL dydžio bauda.
4. Nepilnamečiui gali būti skiriama nuo penkių iki keturiasdešimt penkių parų arešto.
5. Laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiui negali viršyti dešimties metų.

Skiriant bausmę nepilnamečiui, atidedant bausmės vykdymą ar atleidžiant jį nuo baudžiamosios atsakomybės, vadovaujamosi LR Baudžiamojo kodekso 91-93 straipsniais:

91 straipsnis. Bausmės skyrimo nepilnamečiui ypatumai

1. Teismas nepilnamečiui skiria bausmę vadovaudamasis bendrais bausmių skyrimo pagrindais.

2. Teismas, skirdamas bausmę nepilnamečiui, atsižvelgia į:

- 1) nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygas;
- 2) nepilnamečio sveikatos būklę ir socialinę brandą;
- 3) anksčiau taikytas poveikio priemones ir jų veiksmingumą;
- 4) nepilnamečio elgesį po nusikalstamos veikos padarymo.

3. Terminuotą laisvės atėmimą nepilnamečiui teismas gali skirti, jeigu yra pagrindas manyti, kad kitos rūšies bausmių nepilnamečio nusikalstamiems polinkiams pakeisti nepakanka arba jeigu nepilnametis padarė sunkų ar labai sunkų nusikaltimą. Kai skiriama laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiui, jos minimumą sudaro pusė minimalios bausmės, numatytos šio kodekso straipsnio, pagal kurį teisiama nepilnametis, sankcijoje.

92 straipsnis. Bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiui

1. Nepilnamečiui, nuteistam laisvės atėmimu už vieną ar kelis neatsargius nusikaltimus arba laisvės atėmimu ne daugiau kaip ketveriems metams už vieną ar kelis tyčinius nusikaltimus, teismas gali atidėti paskirtos bausmės vykdymą nuo vienerių iki trejų metų. Bausmės vykdymas gali būti atidėtas, jeigu teismas nusprendžia, jog yra pakankamas pagrindas manyti, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo.

2. Atidedamas bausmės vykdymą, teismas nepilnamečiui paskiria vieną ar kelias auklėjamojo poveikio priemones, išskyrus atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą.

3. Jeigu nuteistas nepilnametis bausmės vykdymo atidėjimo laikotarpiu:

1) vykdė teismo paskirtas auklėjamojo poveikio priemones, nepadarė šios dalies 3 punkte numatytų pažeidimų ir yra pagrindas manyti, kad jis laikysis įstatymų, nedarys naujų nusikalstamų veikų, teismas atleidžia nuteistąjį nuo bausmės, kai sueina bausmės vykdymo atidėjimo terminas;

2) vykdo teismo paskirtas auklėjamojo poveikio priemones, tačiau padaro kitų teisės pažeidimų, už kuriuos jam taikytos administracinės nuobaudos ar drausminio poveikio priemonės, teismas gali vieneriems metams pratęsti bausmės vykdymo atidėjimo terminą;

3) be pateisinamų priežasčių nevykdo teismo paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių arba pažeidinėja viešąją tvarką, girtauja ar padaro kitų teisės pažeidimų, už kuriuos jam ne mažiau kaip du kartus taikytos administracinės nuobaudos ar drausminio poveikio priemonės, teismas nuteistojo elgesį kontroliuojančios institucijos teikimu išpėja nuteistąjį, kad bausmės vykdymo atidėjimas gali būti panaikintas. Jeigu išpėtas nuteistasis toliau nevykdo teismo paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių ar daro teisės pažeidimus, teismas nuteistojo elgesį kontroliuojančios institucijos teikimu priima sprendimą panaikinti bausmės vykdymo atidėjimą ir vykdyti pagal nuosprendį paskirtą bausmę;

4) padaro naują nusikalstamą veiką, teismas skiria jam bausmę pagal šio kodekso 64, 90 ir 91 straipsniuose numatytas taisykles.

93 straipsnis. Nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės

1. Nepilnametis, pirmą kartą padaręs neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu jis:

1) nukentėjusio asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą arba

2) pripažintas ribotai pakaltinamu, arba

3) pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką arba yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų.

2. Teismas, atleidęs nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės šio straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais, skiria jam šio kodekso 82 straipsnyje numatytas auklėjamojo poveikio priemones.

Mokyklos galimybės. Vaiko teisių apsaugos įst. 49 str. 2 d. numato, kad vaikui už ugdymo, auklėjimo (globos) įstaigos vidaus tvarkos taisyklių ir mokinio elgesio normų pažeidimus gali būti taikomos drausminės auklėjamojo poveikio priemonės: pastaba, papeikimas, griežtas papeikimas, atitinkamas elgesio įvertinimas, *kitos įstatymų nustatytos poveikio priemonės.*

Čia yra tam tikras neaiškumas, kylantis visų pirma dėl to, kad nėra įstatymų nustatyta tvarka, pagal kuria šios poveikio priemonės skiriamos. Tokią tvarką gali nustatyti pačios mokyklos. Bet už mokyklos paskirtų bausminių priemonių nevykdymą nėra užtraukiama baudžiamoji ar administracinė atsakomybė. Pavyzdžiui, mokyklos direktoriui nurodžius tėvams labiau prižiūrėti savo vaiką nebūtų neteisėta. Tiesiog, jeigu tėvai vaiko neprižiūrėtų, tai nesukeltų tokių teisinių pasekmių, kokios būtų, jeigu būtų nevykdomas teismo nuosprendis.

Žalos atlyginimo tvarka, numatyta Civiliniame kodekse:

6.275 straipsnis. Atsakomybė už nepilnamečių iki keturiolikos metų padarytą žalą

1. Už nepilnamečio iki keturiolikos metų padarytą žalą atsako jo tėvai ar globėjai, jeigu neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jų kaltės.

2. Jeigu nepilnametis iki keturiolikos metų padaro žalą tuo metu, kai jis yra mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ar globos (rūpybos) institucijos prižiūrimas, už tą žalą atsako ši institucija, jeigu neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jos kaltės.

6.276 straipsnis. Atsakomybė už nepilnamečio nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų padarytą žalą

1. Nepilnametis nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų už savo padarytą žalą atsako bendrais pagrindais.

2. Tais atvejais, kai nepilnametis nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų neturi turto ar uždarbio, kurio pakaktų jo padarytai žalai atlyginti, atitinkamą žalos dalį turi atlyginti jo tėvai ar rūpintojas, jeigu neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jų kaltės. Tokios pat teisinės pasekmės atsiranda, jeigu nepilnametis nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų žalos padarymo metu buvo prižiūrimas mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ar globos (rūpybos) institucijos.

Ar pranešimas tėvams yra bausmė?

Moksleiviai neretai administracijos atstovų ar pedagogų prašo, kad apie jų netinkamą elgesį nebūtų pranešta tėvams. Tokiu atveju pranešimas suvokiamas kaip bausmė. Pagrindinė moksleivių baimė – tėvai taikys žiaurias bausmes ar nuvils tėvus. Rekomenduojama, kad tėvai sužinotų apie visas vaikų netinkamo elgesio apraiškas. Vaikų auklėjimas – tėvų atsakomybė. Jei nepranešama, tuomet tėvai nedalyvauja auklėjimo procese. Mokyklos, pranešdamos tėvams, gali priimti abipusius sprendimus, kaip bus sprendžiamas atvejis.

Vienintelė išimtis, kada galima nepranešti tėvams – jeigu yra tiksliai žinoma, kad vaikas nukentės nuo tėvų dėl vaiką žalojančios reakcijos. Tokiu atveju apie šeimą mokykla turi informuoti Vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistus.

Mokyklos darbuotojai pasitarimų metu gali sukurti ir kitas drausmines priemones dėl smurtinio elgesio. Sukūrus tam tikras priemones rekomenduojama, kad jas įvertintų teisininkas. Toliau pateikiama keletas pavyzdžių:

- *Perspėjimas žodžiu.* Perspėjimas žodžiu – būtina dalis bet kokio smurtinio incidento atveju. Net jeigu tai yra ne primas perspėjimas, jis vis tiek turi būti pasakytas. Pasakant perspėjimą yra aiškiai parodoma, koks netinkamas elgesys yra nepageidaujamas mokykloje, kokia yra mokyklos pozicija.
- *Perspėjimas raštu.* Mokyklos darbuotojai (geriausia, jei tai nusprendžia mokykloje veikianti komanda) turi nuspręsti, koks bus raštiško perspėjimo turinys. Jis labiau tinka tuomet, kai yra žinoma, kad perspėjimas nežemins moksleivio.
- *Stebėtojo priskyrimas.* Mokykla tam tikram laiko tarpui gali priskirti stebėtoją. Tai bus vienas iš mokyklos personalo atstovų. Kito žmogaus stebėjimas moksleiviui žinant turi didelį poveikį. Yra svarbu, kad toks stebėtojo paskyrimas nežemintų moksleivio, moksleivis aiškiai žinotų, koku tikslu yra paskirtas stebėtojas. Toks stebėtojo darbas gali būti efektyvus, jeigu tai vyksta net nepilną valandą. Prieš stebėtojui pradėdant atlikti savo funkcijas, jis turi prisistatyti moksleiviui.
- *Privalumų apribojimas.* Tik gerą paskatinimų sistemą turinti mokykla gali taikyti tų paskatinimų apribojimą. Tai gali būti neleidimas eiti į sporto salę, kompiuterių klasę, dalyvavimas renginiuose ar pan.
- *Kitų moksleivių laiškas.* Kiti moksleiviai ir jų pareikšta nuomonė gali turėti didelį poveikį smurtinių veiksnių besigriebiančiam moksleiviui. Svarbu, kad kiti moksleiviai nežemintų ir nekeršytų smurtinį įvykį sukėlusiam moksleiviui. Teigiamas tikslas – jeigu kiti reikšmingi moksleiviai pareikštų savo nuomonę dėl netinkamo elgesio ir išsakytų, koks būtų pageidaujamas elgesys.

Šios ir kitos priemonės turi atitikti aukščiau pateikiamas rekomendacijas dėl drausminių priemonių efektyvumo.

Bausmės, kad ir kokios jos būtų efektyvios, yra visiškai nepakankama priemonė užtikrinti, kad vaikas „pasitaisys“. Mokykla turi imtis ir kitų nurodytų žingsnių. Vienas iš jų - pagalbos teikimas vaikui, smurtavusiam mokykloje.

***

6. Moksleivis, padaręs smurtinius veiksmus, turi gauti pagalbą.

Moksleivis, padaręs prasižengimus, vis tiek yra toks pats moksleivis. Netiktų jo vadinti „smurtautoju“, „banditu“, „neklaužada“ ar „prikabiautoju“. Jeigu yra taikomi tokie įvardinimai, tokiu būdu yra sukuriama stereotipas, kad yra vienas prastesnis moksleivis, lyginant jį su kitais. Rekomenduojama vertinti elgesį, kuris yra netinkamas, bet nesukurti etiketės, kad moksleivis yra netinkamas.

Vaikas, kuris smurtauja, taip elgiasi dėl tam tikrų priežasčių. Tyrimai rodo, kad vaikai, smurtaujantys prieš kitus, paprastai turi daug psichologinių problemų. Tokie vaikai turi tokią pat teisę gauti pagalbą, kaip ir kiti vaikai. Pateikiame keletą rekomendacijų, kokių priemonių gali imtis mokyklos su moksleiviais, kuriems būdingos elgesio problemos. Organizuodama darbą su jais, mokyklos specialistai ar jų suburta komanda turi remtis keliomis taisyklėmis:

- Tokiems moksleiviams turi būti parenkamos jiems asmeniškai tinkamos darbo (ar pagalbos) formos.
- Į darbą su tokiais vaikais privalomai turi būti įtraukiama šeima. Mokykla gali tikėtis geresnių rezultatų, kai pagalba yra teikiama ne tik vaikui, bet ir jo tėvams. Kartais net geresnių elgesio pasikeitimų galima pasiekti, kai yra dirbama tik su vaiko tėvais, net daug pastangų neįdedant į darbą tiesiogiai su vaiku. Dirbant su vaiko tėvais turi būti pasitelkiamos kitos organizacijos.
- Vienas mokyklos specialistas nepasieks žymių rezultatų. Tai ypač aktualu, dirbant su elgesio problemų turinčiais vaikais.

- Tiek vaikas, tiek poveikio priemonės vaikui turi būti nuolat stebimos.
- Greitas vaiko elgesio pasikeitimas gali būti apgaulingas fenomenas. Vaiko elgesys keičiasi iš lėto. Jeigu vaikas „pagerėjo“ per labai greitą laiko tarpą, vadinasi jis turi tam tikrų trumpalaikių motyvų pakeisti savo elgesį. Pasikeitus motyvams pasikeičia elgesys. Tik moksleiviui įgijus ilgalaikių motyvų (pvz: noras pabaigti mokyklą, tapti gerbiamu moksleiviu už mokslo pasiekimus ir t.t.) galima tikėtis ilgalaikio elgesio pagerėjimo.

Vaikas, kuris linkęs į smurtinį elgesį, paprastai turi ilgą neigiamos patirties priešistorę. Kad moksleivis griebtų smurto, galima pastebėti iš anksto. Neretai tai yra smulkus mokyklos taisyklių pažeidinėjimas (pvz: sąmoningas vėlavimas į pamokas, mokymosi rezultatų kritimas, mokymosi priemonių „pamiršinėjimas“, atsiribojimas nuo klasės gyvenimo ir t.t.). Mokyklos darbuotojai pasieks daugiau rezultatų, jeigu reaguos į šiuos nežymius elgesio pasikeitimus. Jeigu reakcija įvyksta tik tuomet, kai jau įvyksta rimtas incidentas, rezultatų galima tikėtis po ilgesnio laiko tarpo. Netiesiogiai vaiko smurtinį elgesį galima palyginti su ligos progresu. Prieš pradėdamas sirgti, žmogus jaučia kai kuriuos pirminius ligos simptomus. Kai žmogus suseraga, reikalingos intensyvesnės medicininės pagalbos priemonės. Galbūt reikia net greitosios pagalbos, paguldymo į ligoninę. Kalbant apie smurtinį elgesį reiktų analogiškai organizuoti mokyklos teikiamą pagalbą. Kai yra pirmieji smurto simptomai, mokykla turi imtis pagalbinių priemonių ne vien „kosuliui“ (didesnis suirzimas, mokymosi rezultatų kritimas) pašalinti. Ji taip pat turi stiprinti vaiko „imuninę sistemą“ (gebėjimą asmenines problemas spręsti tinkamu būdu). Ligai išsienėjus gali prireikti „greitosios pagalbos“ (pvz: mokyklos reakcija kelių minučių bėgyje), paguldymo į ligoninę (laikinas vaiko patalpinimas į atskirą ugdymo klasę, lankymas namuose). Kai vaikas „pasveiksta“ (pasitaiso jo elgesys), jis turi būti „išleidžiamas iš ligoninės“ (vaikas turi būti integruotas atgal į klasę, iš kurios buvo perkeltas. Jeigu moksleivis „per ilgai užsibūna ligoninėje, jis gali užsikrėsti nuo naujai atvykusių susirgusių vaikų“ (dėl šios priežasties moksleiviai, patalpinti į klases, kuriose yra renkami vaikai dėl elgesio problemų, negali greitai pakeisti savo elgesio).

Kitos rekomendacijos, dirbant su elgesio problemų turinčiais vaikais:

- *vaikų ir tėvų teisė į privatumą.* Tiek mokyklos darbuotojai, tiek kitos tarnybos, dirbdamos su vaiku, turinčiu elgesio problemų, turi gerbti teisę į privatumą. Jeigu yra kišamasi į šeimos ir vaiko gyvenimą „per prievartą“, vaikas ir šeima gali priešintis. Įeinant į butą, nagrinėjant privataus gyvenimo detales būtinas vaiko ir jo tėvų sutikimas. Norint gauti sutikimą, vaikui ir tėvams reikia aiškiai pateikti savo tikslus, kodėl yra taikomos tam tikros priemonės.
- *Atsakomybės už savo veiksmus ugdymas.* Vaikai, kurie linkę netinkamai elgtis (pavyzdžiui, smurtauti), tik prisiėmę atsakomybę už savo elgesį gali jį keisti. Kartais tokie moksleiviai vadovaujasi netinkama vidine nuostata „man gyvenimas yra sugadintas, aš nekaltas, kad taip elgiuosi, tokį mane padarė visuomenė (mokykla)“. Tokiu būdu moksleivis neprisiima atsakomybės už savo veiksmus. Galima kita neteisinga nuostata „nereikėjo manęs nervinti“, „mane išprovokavo“. Tik pakeitus šias nuostatas ir parodžius, kad už savo elgesį atsako pats moksleivis, galima tikėtis elgesio pokyčių.
- *Greitoji pagalba moksleiviams su elgesio problemomis.* Mokyklos darbuotojai paprastai turi nusimantę įvairios veiklos savaitei, mėnesiui, ar net metams į priekį. Psichologas, socialinis pedagogas, klasės auklėtojas gali turėti labai užimtą dienotvarkę. Įvykus smurtiniam nusikaltimui specialistai gali tiesiog neturėti laiko spręsti tam tikro vaiko elgesio problemų. Planuojant savo darbotvarkę mokyklos personalas privalo pasilikti „budėjimo valandas“, kada galėtų skirti laiko spręsti kriziniais atvejais.
- *Poveikio taikymas mokykloje ir už jos ribų.* Paprastai smurtaujantys vaikai netinkamai elgiasi ne tik mokyklos teritorijoje. Jeigu bus siekiama, kad moksleivis netinkamai nesielgtų tik mokykloje, nekreipiant dėmesio, kaip jis elgiasi namuose ar kieme, neduos pageidaujamo

rezultatų. Dėl šios priežasties organizuojant pagalbą tokiems vaikams būtinas ne tik šeimos, bet ir visos bendruomenės dalyvavimas.

7. *Suteikti mokymai suaugusiems.* Kad užkirstų tolesnį smurto plitimą, mokyklos specialistai turi imtis priemonių užtikrinti, ar suaugę asmenys (tėvai ar pedagogai) adekvačiai elgiasi (prieš įvykio, jo metu, po įvykio). Suaugusieji, netinkamai elgdamiesi, gali tik dar labiau skatinti vaikus smurtauti. Socialinis pedagogas, psichologas turi skirti laiko darbui su vaikų supančiais suaugusiais. Jeigu pastebi, kad suaugusieji į vaikų smurtą reaguoja smurtu, yra abejingi vaiko problemoms, patys to nepastebėdami provokuoja vaikus netinkamam elgesiui, reikalingas papildomas korekcinis darbas. Šiuo atveju su suaugusiais reikia aptarti, kokios yra jų nuostatos vaikų atžvilgiu, dažniausiai pasitaikantis elgesys, paskatinti ieškoti naujų bendravimo su vaikais formų.
8. *Įvertintos ir pakeistos aplinkybės, kuriose kilo smurto atvejais.* Mokyklos specialistai turi įvertinti vietą, kur kilo smurtas. Tai gali būti kiemas, mokyklos koridorius, tualetas, rūbinė, konkreti klasė. Tyrimai rodo, kad smurtiniai įvykiai pasitaiko tam tikrose vietose. Neretai tai yra koridorius, rūbinė, tualetas, tamsios patalpos. Mokykla, atsižvelgdama į surinktą informaciją, gali priimti sprendimus dėl mokytojų (ar moksleivių) budėjimo; apšvietimo sutvarkymo. Galiausiai – vaizdo kamerų įrengimo.
9. *Stebėjimas dėl atkryčio.* Atkrytis – tai vaiko sugrįžimas prie netinkamų elgesio formų po to, kai elgesys jau buvo pakoreguotas. Kai atvejis yra išspręstas, turi būti atliekamas ilgesnį laiko tarpą stebėjimas, ar situacija nepablogėjo, ar neiškilo tos pačios priežastys, kurios lyg ir buvo išspręstos, ar vaikai vadovaujasi naujais įgytais įgūdžiais, kaip išvengti konflikto ir t.t. Ilgalaikis stebėjimas yra ypač svarbus, nes jis užtvirtina bet kokią atliktą darbą.
10. *Įvykusio smurto atvejų potencialių ženklų ir priežasčių numatymas.* Paprastai smurtinės situacijos neįvyksta visiškai spontaniškai. Jos turi tam tikrą priešistorę. Galimi du skirstymai: priežastys ir ženklai. Priežastys – tai ankstesni įvykiai, santykių istorija ir pan., kas pastūmėjo link smurto. Ženklai – tai tam tikri simptomai, pakitusios bendravimo normos, pasikeitusi atmosfera klasėje ar tarp dviejų žmonių, kurie rodo, kad yra didesnė rizika, kad gali kilti smurtas. Ženklai yra matomi išoriškai, priežastys gali būti vidinės. Vaikai, kurie dalyvavo smurtiniuose veiksmuose, turėjo tam priežastis (kurias svarbu išsiaiškinti ir nustatyti, kaip jas galima spręsti iki bet kurio smurto atvejo pasireiškimo). Ženklus gali pastebėti kiti aplinkiniai vaikai, tėvai, policijos pareigūnai ar pedagogai. Tai ir padidėjęs irzlumas, nekalbėjimai, pikti žvilgsniai, pagrūmojimai, pakitusi nuotaika ar klasės atmosfera, neteisingų nuostatų atsiradimas ir pan. Šiam tikslui įgyvendinti galima reguliariai atlikti tyrimus, apmokyti pedagogus stebėti net ir nedidelius elgesio pakitimus moksleivių tarpe.

4.2. Komandinio darbo principai mokykloje

Tarpinstitucinės pagalbos organizavimas ir koordinavimas įeina į socialinio pedagogo pareigas.⁵ Už komandos veikimą mokykloje atsako ir administracija. Organizuojant komandą mokykloje, reiktų siekti kartu su kitais specialistais atsakyti į tokius klausimus:

---

⁵ Socialinio pedagogo darbo knyga. Sud. Doc. Dr. G. Kvieskienė, Vilnius, 2002

- Koks yra komandos veiklos tikslas (tikslas gali būti bendras – padėti merginai iš naujo prisitaikyti prie normalaus gyvenimo, kuris skaidomas į mažesnius – tam tikrų įgūdžių formavimas, psichologinių sunkumų įveikimas it t.t.)?
- Kas priklauso komandai (kokie tai specialistai)?
- Kaip dažnai numatomi komandos susitikimai?
- Kur rinksis komanda?
- Kaip bus organizuojami komandos susitikimai?
- Kokios bus komandos darbo taisyklės?
- Kaip bus vertinamas darbo efektyvumas?

Kiekvienas specialistas, kuris dirba su vaikais, turi žinoti, ką jis vienu ar kitu atveju gali ir turi daryti, ko negali daryti ir kokios jo kompetencijos ribos. Tai reiškia, kad būtina žinoti ir kitų specialistų kompetencijos turinį bei ribas ir kaip galima pasinaudoti kito specialisto kompetencija. Kompetencijos ribas apsprendžia specialisto profesija (socialinis pedagogas negali užsiimti psichoterapiniu darbu), profesinė kompetencija (tam tikro srities žinių ir įgūdžių neturėjimas). Savo ir kito kompetencijos bei atsakomybės ribų nustatymas galimas tik tuomet, kai specialistai aptaria šiuos klausimus, pareiginėse instrukcijose yra aiškūs ir detalūs apibrėžimai.

Baltupių vidurinės mokyklos pavyzdys:

Komandą sudaro: socialinė pedagogė, psichologė, direktoriaus pavaduotoja ugdymui, sveikos gyvensenos būrelio vadovė, 3 mokytojos, slaugytoja, nepilnamečių reikalų policijos pareigūnė ir 2 moksleiviai.

Pagrindinis mokykloje sudaromos komandos uždavinys – organizuoti reguliarius susitikimus. Tik nuolat susitinkant komandos nariams galima pasiekti efektyvių pokyčių, dirbant smurto prevencijos ir intervencijos tema.

Įvykus smurtiniam įvykiui, komandos nariai pirmiausia turi surinkti pakankamai informacijos apie įvykį ir jo aplinkybes.

Pirminis smurtinio įvykio įvertinimas:

- duomenys apie vaiką;
- kokios problemos stebimos – psichologinė būseną (nerimas, baimės, depresija, neadekvačios emocijos ir pan.), elgesys mokykloje (agresyvumas, priešiškus, smurto naudojimas, atsiribojimas ir kt.), mokyklos lankomumas (kiek pamokų praleidžia per savaitę, mėnesį, trimestrą);

Nariai pasiskirsto, kokią trūkstamą informaciją kuris iš jų surinks. Kita galima papildoma reikalinga informacija:

- kokios pagalbos reikia – socialinės, medicininės, teisinės, psichologinės;
- mokyklos resursai (įvertinama, kokią pagalbą gali suteikti mokykla, ar mokykloje dirba pakankamai kvalifikuoti specialistai dirbti su moksleiviais, gal būt reikia kreiptis į kitas tarnybas);
- vaiko resursai (tai vaiko gebėjimų, galinčių padėti įveikti krizę suradimas ir stiprinimas);
- vaiko šeimos resursai (ar gali ir kokią paramą gali suteikti šeima);
- bendruomenės resursai (kokią paramą mergina gali gauti savo bendruomenėje, ar yra kokių nors paramos grupių, jaunimo klubų, ar yra galimybė paskambinti į psichologinės pagalbos liniją, kaip gali padėti bažnyčia ir pan.);
- kokių specialistų, kurie nedirba mokykloje, pagalbos gali prireikti.

Vėliau komandos nariai bendru sutarimu turi sudaryti veiksmų planą. Veiksmų plane turi aiškiai atsispindėti, kuris mokyklos darbuotojas bus atsakingas už konkrečių veiksmų įgyvendinimą. Toliau pateikiamas pavyzdys, kaip galima struktūriškai išdėlioti numatomus veiksmus:

Paslaugų prievartą patyrusiam vaikui planas (Rekomendacinio pobūdžio)					
Specialistas	Ilgalaikiai tikslai	Trumpalaikiai tikslai	Numatomos paslaugos	Paslaugos teikimo periodas	Pastabos
<i>Socialinis pedagogas</i>					
<i>Psichologas</i>					
<i>Slaugytoja</i>					
<i>VTAT atstovas</i>					
<i>Klasės auklėtoja</i>					
.....					
.....					
Komandos veiklos planas					
	Numatomi specialistų susitikimai	Klausimai	Pasiekti rezultatai	Kilusios problemos	
	<i>Spalio 1 d.</i>		-praleidžia mažiau pamokų; -klasėje sumažėjo šaipymosi iš vaiko atvejų	Agresyvus elgesys	
	<i>Lapkričio 3 d.</i>				
	<i>Gruodžio 1 d.</i>				

Numatant konkrečius veiksmus būtina numatyti ir konkrečias datas, kada numatyti žingsniai bus įgyvendinti. Jeigu tik nors viename komandos veiklos etape trūks konkretumo, greičiausiai darbas nebus įgyvendintas.

Komandos nariai nustato, kokie yra prieinami resursai, kokie yra mokyklos personalo gebėjimai. Atitinkamai konkretūs veiksmai yra priskiriami konkrečiai vaiko problemai spręsti. Toliau pateikiamas pavyzdys iliustruoja, kaip galima planuoti veiksmus, siekiant spręsti labai apibrėžtas vaiko asmenines problemas.

Problemos ir numatomi sprendimo būdai
--

<i>Vaikas vengia reikšti savo jausmus</i>	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Pirmos pamokos metu žaisti „Jausmų barometrą“. Kiekvienas turi pasakyti, kaip jis jaučiasi šį rytą.</i> - <i>Rašinių “Kelionė po žmogaus jausmus” konkurso organizavimas.</i>
<i>Konfliktiškas elgesys</i>	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Diskusijos su visais klasės vaikais apie tarpusavio santykius.</i> - <i>Susitikimas su psichologais, kalbant apie tarpusavio santykius.</i>
<i>Nemokėjimas užmegzti santykių su bendraamžiais</i>	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Vaiko įtraukimas į popamokinę veiklą.</i>
<i>Vengimas dalyvauti klasės veikloje</i>	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Paskirti organizuoti klasės valandėlę, pažintinę ekskursiją ir t.t.</i>
.....	.....

Mokykloje veikianti komanda gali ne tik efektyviai spręsti individualius smurto atvejus. Ji turi užsibrėžti ilgalaikius tikslus. Toliau pateikiami keletas pavyzdžių, kokius tikslus sau gali išsikelti komanda:

- Siekti sumažinti smurto atvejų skaičių mokykloje.
- Ugdyti mokyklos bendruomenės atsakomybę už savo poelgius.
- Skatinti mokyklos bendruomenę netoleruoti prievartos.
- Siekti komandos bendradarbiavimo su mokyklos bendruomene (vaikais, tėvais, mokytojais) ir kitomis institucijomis (policija, Vaikų teisių apsaugos tarnyba, nevyriausybinėmis organizacijomis).

Norint pasiekti, kad komandos siekiami rezultatai būtų akivaizdesni, nariai turi nustatyti labai konkrečius ir pamatuojamus tikslus. Pavyzdžiui:

- Saugesni mokiniai, mokytojai, personalas mokykloje (nesaugumas sumažės 5 %).
- Atsiras pasitikėjimas kitais mokyklos bendruomenės nariais ir padidės besikreipiančiųjų, kurie susidūrė su smurtu, skaičius (atvejų skaičius išaugs 10 %).
- Sukurtas prievartos problemų sprendimo modelis.
- Glaudus komandos ryšys su mokyklos bendruomene ir kitomis institucijomis.
- Bendruomenė, mažiau toleruojanti prievartą (1 – 2 % padidės bendruomenės narių skaičius, kurie netoleruos prievartos).

4.3. Įvairių sričių specialistų atsakomybė

4.3.1. Mokyklos administracijos atsakomybė

Mokyklos vadovas nustato, kokios taisyklės vyrauja mokykloje. Administracija – tai organizacijos galva. Jeigu administracija nepaskatins mokyklos bendruomenės imtis atsakingų veiksmų spręsti smurto mokykloje, pavienės darbuotojų ar kviestų organizacijų iniciatyvos nebus rezultatyvios.

Taigi ką gali administracija?

Smurto problematika yra tik viena iš daugelio sferų, kurios yra aktualios ugdymo įstaigose. Bet jos negalima nuvertinti. Lankantis įvairiose ugdymo įstaigose teko pastebėti vieną tendenciją: tose

mokyklose, kur administracijos atstovai (direktorius ar pavaduotojai) nerodė jokios iniciatyvos, sprendžiant smurto atvejus, neprisidėjo prie prevencinių renginių, smurto paplitimas buvo didesnis, emocinė atmosfera labiau įtempta.

LR Švietimo įstatymas nustato: (61 str. 3 p.): mokyklos vadovas atsako [...] už sveiką, saugią, užkertančią kelią bet kokioms smurto, prievartos apraiškoms bei žalingiems įpročiams aplinką. Remiantis šiuo punktu direktorius yra tiesiogiai atsakingas, kad mokykloje būtų sukurtos saugios sąlygos tiek pedagogams, tiek vaikams. Toliau yra pateikiami simptomai, kurie rodo, kad mokykloje yra nesaugu, paplitusios smurtinės bendravimo formos. Jas pastebėjus mokyklos administracija turi imtis neatidėliotinių veiksmų padėčiai gerinti:

Smurto mokykloje simptomai:

1. Mokykloje susidarė aiškiai pastebimos skirtingos grupės (taip vadinamos gerosios ir blogosios). Pvz: moksleivių gaujos, labai „blogi“ moksleiviai, kuriuos norėtųsi pašalinti, pedagogų opozicija bei maištingas elgesys ir pan.
2. Mokykloje paplitęs pravardžiavimas.
3. Moksleiviai bei pedagogai reiškia, kad mokykloje yra neteisingų dalykų.
4. Mokykloje yra priimtinas (nebaudžiamas) grubus ir šurkštus elgesys (tiek pedagogų, tiek vaikų tarpe)
5. Mokykloje nemažai drausmės pažeidimų, tvarka yra nenuosekli.
6. Mokytojai turi baimės ir priespaudos jausmą
7. Moksleiviai išreiškia nuomonę, kad jų negerbia mokytojai
8. Individualistai ir atsiskyrėliai nėra priskiriami prie rizikingos elgesio formos.
9. Moksleiviai vengia pareikšti viešai savo nuomonę (arba ji yra nepriimama)
10. Mokykloje nėra teigiamų lyderių (arba jie yra negerbiami).

Mokyklos administracija turi imtis veiklos gerinti situaciją mokykloje, jeigu bent vienas iš minėtų reiškinių yra pastebimas mokykloje. Šie minėti reiškiniai – tai tarytum ligos simptomai, kad mokyklos bendruomenėje yra kažkas negerai.

Rekomenduojamos mokyklos administracijos veiklos kryptys:

- *Situacijos įvertinimas.* (LR Švietimo įstatymo 61 str. 4 p. nustato, kad mokyklos vadovas „analizuoja mokyklos veiklos ir valdymo išteklių būklę, inicijuoja mokyklos vidaus audito vykdymą“). Direktorius paskiria užduotį mokyklos personalui atlikti įvertinimą dėl smurto paplitimo ir formų, dėl saugios aplinkos ar pan. Remiantis gautais rezultatais galima suplanuoti konkrečius veiksmus. Direktorius atlikti vertinimą gali pavesti: mokyklos psichologui, socialiniam pedagogui, pavaduotojui ugdymui. Efektyviausia, kai vertinimą atlieka mokykloje suburta komanda.
- *„Ant kilimėlio pas direktorių“.* Tokios veiklos formos direktorius turi vengti. Nuobaudų ar paskatinimų taikymas – tiesiogiai su moksleiviais dirbančio personalo atsakomybė. Geriau, jeigu mokykloje yra nusistovėjusi tvarka, kad sprendžiant smurtinius įvykius direktorius tiesiogiai nedalyvauja. Jis tik gauna ataskaitą, kaip tam tikros konfliktinės situacijos buvo išspręstos. „Aukščiausia“ mokyklos valdžia, kuri sprendžia tiesiogiai smurto atvejus – direktoriaus pavaduotojai. Direktorius šiuo atveju atsako už tai, ar pedagogai, kiti mokyklos specialistai, pavaduotojai elgėsi kvalifikuotai, sprenddami smurto atvejus.
- *Lėšų skirstymas, atsižvelgiant į mokyklos aktualijas.* Jeigu mokykloje smurtas yra pripažįstama kaip aktuali problema, direktorius, planuodamas lėšų panaudojimą, turi skirti dalį finansinių išteklių šios problemos sprendimui. Galimos sferos:
  - o Darbuotojų apmokymų apmokėjimas (kvalifikaciniai kursai arba specialistų kvietimas pedagogų apmokymams į mokyklą).

- Reikalingos specialios literatūros įsigijimas.
- Reikalingų priemonių įsigijimas saugumui užtikrinti.
- Nesaugumo jausmą skatinančių veiksnių šalinimas (pvz: apšvietimo sutvarkymas).
- *Administracija didžiausią įtaką gali padaryti pedagogų kolektyvui.* Neretai įvairūs konfliktai pasitaiko ir tarp pačių pedagogų. Fizinis smurtas gal ir labai retas, bet seksualinis priekabiavimas, patyčios, žeminimai, „nešvari“ konkurencija pasitaiko visuose mokyklos pedagogų kolektyvuose. Mokyklos direktorius turi nevengti spręsti šiuos konfliktus kaip bendruomenės vadovas. Neišspręstas konfliktas niekur nedingsta. Jis sukelia tiek matomas, tiek nematomas pasekmes kitiems pedagogams bei moksleiviams.
- *Dokumentacija.* Mokyklos veiklą apibrėžia įvairūs dokumentai. Taip pat mokyklos veiksmus smurto atveju turi apibrėžti direktoriau įsakymai, vidaus taisyklės, pedagogų pareiginės instrukcijos ar kiti aktai. Mokyklos vadovas turi prašyti teisininkų įvertinti dėl dokumentuose priimamų formuluočių, suderinamumo su LR įstatymais. Direktorius turi atkreipti dėmesį į tokius dokumentus:
  - *Moksleivių elgesio taisyklės.* Tai yra dokumentas, skirtas besimokantiems. Jeigu šiame dokumente abstrakčiai yra pateikiama, kad „Mokiniai privalo saugiai elgtis pertraukų, išvykų bei kitų renginių metu“, tai nebus pakankamai aišku, ko iš jų tikimasi. Rekomenduojama, kad Vidaus darbo tvarkos taisyklėse (bei moksleivių elgesio taisyklėse) būtų tokios dalys: (a) pageidaujamas elgesys; (b) apdovanojimai/įvertinimas už pageidaujamą elgesį (c) nepageidaujamas elgesys; (d) mokyklos darbuotojų veiksmai nepageidaujamo elgesio metu; (e) nuobaudos už nepageidaujamą elgesį. Taip pat labai svarbu, kad šie drausmę ir tvarką apibrėžiantys dokumentai nebūtų tik „pakabinti“. Su jais žodžiu turi būti supažindinti tiek moksleiviai, tiek pedagogai. Rekomenduojama, kad kuriant taisykles galėtų dalyvauti ir patys moksleiviai.
  - *Strateginiai mokyklos planai.* Mokyklos vadovas – tai ne pedagogas. Tai – vadybininkas. Ankstesnė pedagoginė patirtis gali padėti, bet gali ir trukdyti (vadovo aktyvus dalyvavimas, vedant tiesiogiai pamokas moksleiviams). Vadovas turi numatyti labai konkrečius tikslus savo įstaigoje ne tik ateinantiems mokslo metams, bet 3-6 metams į priekį. Numatant strateginius planus, reiktų vengti abstrakčių sąvokų (kaip „sukurti saugią aplinką tiek pedagogams, tiek vaikams“), išskelti tokius tikslus, kuriuos galima pamatuoti („pagerinti smurto atvejų sprendimo mechanizmą“; „įtraukti moksleivius į saugesnės mokyklos kūrimą“, „sumažinti patyčių paplitimą“ ir pan.)
  - *Bendrieji ugdymo planai.* Mokyklos vadovas, prieš tvirtindamas bendruosius ugdymo planus, turi įvertinti, ar jie atitinka dabartinę mokyklos situaciją. Jeigu konfliktinės situacijos, paplitęs smurtas, nesaugumo jausmas yra aktualūs mokyklos klausimai, vadovas (pavaduotojai, mokyklos taryba) turi atsizvelgti į tai, planuodamas ugdymo planus.
  - *Mokymo sutartys.* Šios sutartys yra viena iš priemonių formaliai tėvus įpareigoti imtis atsakomybės už savo vaiką. Mokyklos vadovas turi įvertinti (ir, esant reikalui, pakoreguoti) sutarties turinį. Sutartyje galima nurodyti, kaip mokykla elgiasi smurto atveju, kokia yra tėvų/globėjų atsakomybė ir pan.
- *Mokyklos savivalda ir komandinis darbas.* Mokyklos vadovas gali inicijuoti komandos sukūrimą, kuri būtų tiesiogiai atsakinga už smurto atvejų sprendimą, krizinių situacijų valdymą ir pan.
- *Sutartys ir sutarimai su kitomis organizacijomis ir institucijomis.* Mokyklos vadovas gali susitikti su vaiko teisių apsaugos tarnybos vedėja, policijos komisariato viršininku, nevyriausybinių organizacijų vadovais, saugos tarnybomis, kitomis institucijomis,

siekdamas aptarti galimą bendradarbiavimą, konkretų veiksmų planą, kilus krizinėms ar konfliktinėms situacijoms.

- *Paskatinimų ir pastabų sistema pedagogams.* Mokyklos vadovas turi paskatinti tuos pedagogus, kurie savo iniciatyva imasi smurto prevencijos ar atvejų sprendimo veiksmų. Tiek vaikams, tiek pedagogams galioja ta pati taisyklė: pagyrus darbą/elgesį galima tikėtis jo pratęsimo. Dirbant su smurto atvejais vadovas taip pat turi reaguoti į netinkamą pedagogų elgesį (net jeigu tai iš pirmo žvilgsnio smulkūs pažeidimai). Tai gali būti – netinkamas konflikto sprendimas su moksleiviu, pykčio ar agresijos proveržis, nereagavimas (ar neprofesionalus reagavimas) į smurtinę situaciją ir pan.
- *Savo darbo dienos planavimas.* Tai nėra tiesiogiai su smurtu susijęs darbas. Bet jis turi netiesioginių pasekmių. Jeigu mokyklos vadovas neplanuoja savo darbo (savaitėmis ir mėnesiais), „nedegantys“ darbai neretai nusikelia neribotam laikui. Kartais prie tų „nedegantčių“ darbų priskiriami ir smurto prevencijos, saugios mokyklos sukūrimo ar kiti panašūs tikslai.

4.3.2. Socialinio pedagogo atsakomybė ir darbo metodai

Socialinis pedagogas – santykinai nauja specialybė mokyklos gyvenime. Dėl šios priežasties dar ne visose mokyklose yra aiškiai nustatytos socialinio pedagogo atsakomybės ribos.

Socialinis pedagogas yra turbūt vienintelis mokyklos specialistas, kuris individualiais veiksmais gali pasiekti neblogų rezultatų smurto prevencijos ir pagalbos teikimo sferose.

Kai vaikas nukenčia nuo smurto ar pats smurtauja, jam reikalinga psichologinė bei socialinė pedagoginė pagalba. Už psichologinę pagalbą atsako mokyklos psichologas, už socialinę pedagoginę – socialinis pedagogas. LR Švietimo įstatymas taip apibrėžia socialinę pedagoginę pagalbą:

21 str. 1. Socialinės pedagoginės pagalbos paskirtis – padedant vaikui įgyvendinti jo teisę į mokslą, užtikrinti jo saugumą mokykloje: šalinti priežastis, dėl kurių vaikas negali lankyti mokyklos ar vengia tai daryti, sugrąžinti į mokyklą ją palikusius vaikus, kartu su tėvais (globėjais, rūpintojais) padėti vaikui pasirinkti mokyklą pagal protines ir fizines galias ir joje adaptuotis.

2. Mokykla, teikdama mokiniui socialinę pedagoginę pagalbą, bendradarbiauja su socialinę pagalbą teikiančiomis tarnybomis, sveikatos priežiūros ir teisėtvarkos institucijomis ir konsultuoja mokinio tėvus (globėjus, rūpintojus) ir mokytojus.

3. Socialinės pedagoginės pagalbos teikimą vaikui ir mokiniui reglamentuoja Vyriausybės arba jos įgaliotos institucijos patvirtinti socialinės pedagoginės pagalbos teikimo bendrieji nuostatai.

3 punkte minėti nuostatai (ISAK-941, Valstybės žinios, 2004 06 29) nustato tokias veiklos sferas, tiesiogiai ar netiesiogiai susijusias su smurto atvejų sprendimu (pastaba: už socialinę pedagoginę pagalbą atsako ne vien tik mokykloje dirbantis socialinis pedagogas; už jų įgyvendinimą atsako mokytojai, klasės auklėtojai, administracija) :

6.1. šalinti priežastis, dėl kurių mokiniai negali lankyti mokyklos ar vengia tai daryti;

6.4. padėti mokiniui adaptuotis Mokykloje;

6.5 teikti mokiniui reikalingas socialines pedagogines paslaugas

8.1. individualus darbas su mokiniu – parama krizių metu, socialinių ir pedagoginių mokinio problemų sprendimas;

8.2. darbas su grupe– socialinių ir gyvenimo įgūdžių ugdymas; ugdymo dalyvių tarpusavio santykių reguliavimas; palaikymo ar savipagalbos grupių organizavimas bei kt.;

8.3. darbas su mokinio šeima, jo atstovais pagal įstatymą – pagalba sprendžiant problemas, trukdančias vaiko ugdymosi procesui, tėvų (globėjų, rūpintojų) ir mokyklos bendradarbiavimo stiprinimas bei kt.;

8.4. darbas su mokyklos bendruomene – saugios aplinkos kūrimas ir palaikymas; savivaldos aktyvinimas, darbas su mokytojais, mokyklos administracija ir kt.;

8.5. darbas su vietos bendruomene – ryšių tarp vietos bendruomenės ir mokyklos palaikymas; savanorių ir bendruomenės įtraukimas į informacinės, psichologinės, specialiosios pedagoginės ir specialiosios pagalbos teikimą;

8.6. darbas su socialiniais partneriais (vaiko teisių apsaugos tarnyba, pedagogine psichologine tarnyba, policija, savivaldybių ir seniūnijų socialiniai darbuotojai, dienos centrai, krizių, vaiko raidos, pirminės sveikatos priežiūros, kultūros centrai, vaikų neformaliojo švietimo mokyklos ir kt.) siekiant užtikrinti pagalbos veiksmingumą ar kuriant socialinių pedagoginių problemų prevencijos sistemą.

Bendrieji socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatai nustato socialiniam pedagogui (ir mokytojams bei klasės auklėtojams) tokias pagalbos teikimo rūšis:

9.1. konsultavimas – (mokinio, mokinių grupės, mokytojų, tėvų (globėjų, rūpintojų)) siekiant padėti išsiaiškinti ir suprasti tai, kas vyksta jų gyvenimo ir mokymosi erdvėje, padedant mokytis ir naujai elgtis;

9.2. tyrimų organizavimas – aplinkos poveikio mokinio ar mokinių ugdymosi sunkumams analizė;

9.3. socialinių ir gyvenimo įgūdžių formavimas – gebėjimas priimti sprendimus ir spręsti problemas, mokymas kūrybiškai ir kritiškai mąstyti, bendrauti, pažinti save, elgtis visuomenėje priimtinais būdais, valdyti emocijas, sveikos gyvensenos įgūdžių ugdymas bei kt.;

9.4. elgesio korekcija, socialiai priimtino elgesio modeliavimas;

9.5. nusikalstamumo, mokyklos nelankymo, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, smurto, savižudybių ir kitų neigiamų socialinių reiškinių prevencija;

9.6. išteklių telkimas socialinių partnerių bendruomenėje paieškai; Pagalbos tinklo vaikui ir jo šeimai kūrimas; projektų inicijavimas, kūrimas bei įgyvendinimas; Mokyklos savivaldos aktyvinimas; tėvų (globėjų, rūpintojų) švietimas ir kt.;

9.7. Pagalbos komandos telkimas Mokykloje, siekiant veiksmingai spręsti problemas vaiko labui.

„Socialinis pedagogas telkia mokyklos pagalbos komandą, rengia pagalbos teikimo planą, koordinuoja jo įgyvendinimą mokykloje ir už jos ribų bei pats teikia Pagalbą vaikams, kai neužtenka klasės auklėtojo ar mokytojo kompetencijos.“ – tai ištrauka iš tų pačių minėtų bendrųjų socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatų. Kokia tai būtų konkretnė veikla:

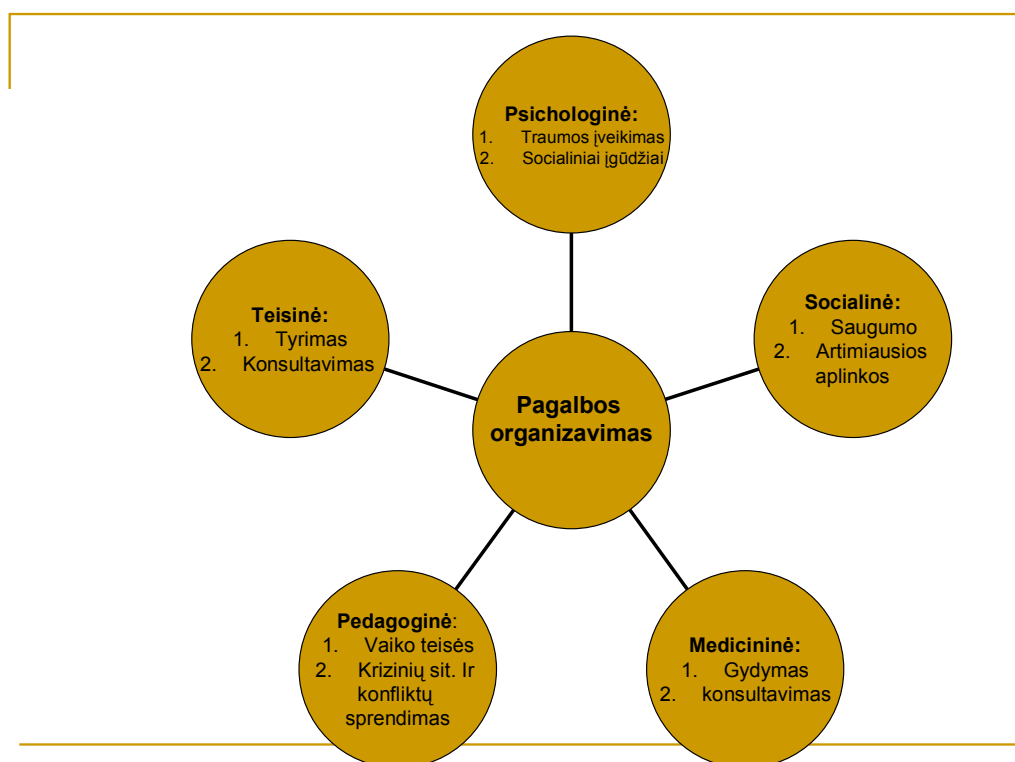
1. *mokyklos komandos veiklos organizavimas*. Pasikartosime, kad dirbant su smurto atvejais, geriausių rezultatų galima tikėtis tik dirbant komandiniu principu (plačiau skyrelyje: *Komandinio ir tarpžinybinio darbo principai mokykloje, sprendžiant smurto atvejus*). Padėti suburti komandą turi mokyklos administracijos vadovai. Jeigu mokykloje, teikiant pagalbą po smurto atveju, nėra komandos, socialinis pedagogas vienas bus nepajėgus užtikrinti visapusišką mokyklos reakciją (tuo atveju jis turi būti teisininkas, socialinis darbuotojas, psichologas, medikas, administracija viename asmenyje).
2. *Pagalbos teikimo planas*. Kokie yra svarbūs pagalbos teikimo principai, pateikta skyrelyje *Bendra smurto atveju sprendimo struktūra*. Bet smurtinio įvykio metu pirmasis svarbus žingsnis yra įvertinimas. Bendradarbiaujant su psichologu, klasės auklėtoju, įvykį mačiusiais ar artimais dalyviams moksleiviais socialinis pedagogas gali surinkti pakankamai informacijos, kad būtų galima organizuoti pagalbą. Socialinis pedagogas dar gali būti vadinamas atveju vadybininkas. Detaliau pažiūrėsime į atvejo vadybą ir bendrą pagalbos teikimą.

Dar prieš pradėdant dirbti su smurtiniais įvykiais, socialinis pedagogas (arba komanda) turi sudaryti pagalbos teikimo planą, jį turi patvirtinti mokyklos vadovas (mokyklos vadovas taip pat patvirtina ir sudarytą komandą).

Toliau pateikiame pavyzdį, kaip gali atrodyti pagalbos teikimo planas. Įvykus smurtui, socialinis pedagogas (arba geriau komanda) įvertina 10 pagalbos teikimo sferų. Įvertindami kiekvieną sferą, komandos nariai įvertina:

- kokia yra turima informacija apie moksleivį tam tikroje sferoje;
- kokios informacijos trūksta;
- kokia reikalinga pagalba;
- jeigu reikalinga pagalba, kokius konkrečius žingsnius reikia atlikti;
- kas įgyvendins konkrečius pagalbos žingsnius;
- kiek laiko yra skiriama konkrečioms pagalbos žingsniams įgyvendinti;
- kada bus kitas susitikimas, siekiant įvertinti, kas pasiekta.

Pagalbos sferos pateiktos lentelėje:

Lentelė Nr1. Pagalbos teikimo sferos

Medicininės pagalbos sfera:

1. *Gydymas*. Socialinis pedagogas įvertina (tiksliau paskiria mokyklos medicinos darbuotojui atlikti), ar reikalinga medicininė pagalba. Jeigu reikalinga skubi pagalba, kreipiamasi į gydymo įstaigas.
2. *Konsultavimas*. Įvertinama, ar vaikui reikia suteikti reikalingų žinių, kaip prižiūrėti savo sveikatą po patirto smurto.

Teisinės pagalbos sfera:

1. *Tyrimas*. Komanda įvertina, ar reikia pranešti teisėsaugos pareigūnams apie smurtinį įvykį. (rekomenduojama, kad komandos reguliariuose susitikimuose dalyvautų teritoriją prižiūrintis Nepilnamečių reikalų policijos pareigūnas; tokiu atveju bus išvengta neskaidrumo, nuslepiant kai kuriuos įvykius, saugant mokyklos vardą). Jeigu smurtinį nusikaltimą padarė vaikas, neturintis 14 metų, prieš jį nebus pradėta baudžiamoji byla. Jeigu smurtautojas yra vyresnis nei 14 metų, bus pradėtas ikiteisminis tyrimas. Nukentėjusio vaiko

tėvai civiline tvarka gali kreiptis dėl žalos atlyginimo vaikui (nepriklausomai nuo smurtavusio vaiko amžiaus).

2. *Konsultavimas*. Tai yra teisinės informacijos suteikimas smurtinio įvykio dalyviams bei jų tėvams. Kadangi mokykloje nedirba teisininkai (nors kai kurios mokyklos inicijuoja, kad kartą per mėnesį teisiniais klausimais konsultuotų policijos pareigūnai), socialinis pedagogas turi suteikti minimalias teisines žinias. Tai yra žinios apie galiojančius įstatymus, teisinės pagalbos sritis, atsakomybę už smurtinius veiksmus ir pan.

Socialinės pagalbos sfera:

1. *Saugumo užtikrinimas*. Smurtas tiesiogiai pažeidžia saugumo jausmą. Komandos nariai (ar socialinis pedagogas individualiai) įvertina, ar po įvykio mokykla imasi visų priemonių, kad užtikrintų saugumą (kad nepasikartotų įvykis, kad smurtautojas nesigriebs panašių veiksmų, ar gal reikia perkelti vaiką į kitą klasę ir pan.).
2. *Vaiko artimiausia aplinka*. Įvertinama, ar artimiausia vaiko (tiek smurtavusio, tiek nukentėjusio) aplinka neskatina tolesnio smurto, suteikia reikiamą palaikymą ir supratimą. Vaiko artimiausia aplinka: bendraklasiai, dažniausiai sutinkami mokytojai, šeimos nariai, artimiausi draugai). Įvertinama, ar reikalingi papildomi mokymai – susitikimai su artimiausios aplinkos atstovais.
3. *Kita socialinė pagalba*. Čia paminėti tik du svarbūs socialinės pagalbos aspektai (saugumas ir artimiausia aplinka). Socialinė pagalba – žymiai platesnė sfera. Socialinis pedagogas į pagalbą teikimo planą (ar komandos svarstymą) gali įtraukti ir kitas sferas: reikalinga materialinė parama, slauga/priežiūra, kitos socialinės paslaugos.

Psichologinės pagalbos sfera:

1. *Traumos įveikimas*. Patirtas smurtas sukelia įvairias neigiamas psichologines pasekmes. Socialinis darbuotojas gali nusiųsti psichologui įvertinti (ir kartu teikti pagalbą), kokios psichologinės pasekmės kilo dėl patirto/sukelto smurto.
2. *Socialiniai/psichologiniai įgūdžiai*. Kad vaikas apsisaugotų nuo smurto, jis turi gauti/turėti pakankamai socialinių/psichologinių įgūdžių, kaip spręsti smurtines ar konfliktines situacijas (tai pykčio kontrolė, konfliktų pozityvus sprendimas, jausmų korektiškas išreiškimas, lyderystė ir pan.).

Pedagoginės pagalbos sfera:

1. *Vaiko teisės*. Vaiko teisių konvencija, kiti dokumentai, skirti vaikų gerovei užtikrinti, turi būti pristatyti vaikui. Teisė į pagalbą, teisė į mokslą (ir t.t.) – tik dalis teisių, kurias vaikas turi žinoti. Čia labai svarbu skirti, kas yra vaiko teisės, kas yra pareigos, kas yra norai. Vaiko norų neįgyvendinimas ne visada yra jo teisių pažeidimas. Kartu socialinis pedagogas moko, kaip vaikas turi ginti teises, kaip jis turi elgtis smurto atveju.
2. *Elgesys krizinėse situacijose ir konfliktų metu*. Vaikas, tik turėdamas žinių, kas yra teisinga, koks elgesys yra pozityvus, gali ateityje elgtis, vadovaudamasis šiomis žiniomis. Ši pagalbą sfera – tai pedagoginis žinių suteikimas dorovės ir pageidaujamo elgesio tema.

Čia pateiktos svarbios (bet ne visos) pagalbos sferos. Tik geriau pažinus tiek smurtautoją, tiek nukentėjusį, galima sudaryti efektyvesnę individualų pagalbą planą. Socialinis pedagogas užtikrina, kad vaikai gautų jiems būtiną pagalbą.

4.3.3. Mokyklos psichologo atsakomybė ir darbo metodai

Mokyklos psichologas yra labai svarbus specialistas, dirbant su smurto atvejais ugdymo įstaigoje. Praktika rodo, kad psichologai įvairiai dirba su smurto problematika. Tai lemia ne visiškai detalios psichologo funkcijas apibrėžiantys įstatymai. Todėl kai kurios veiklos sritys (kaip nemotyvuoto

kliento konsultavimas, pedagoginių-psichologinių priemonių taikymas prasižengusiems moksleiviams, tėvų konsultavimas jų asmeninio gyvenimo klausimais ir pan.) kartais būna neįtrauktos į mokyklos psichologo veiklą. *Mokyklos psichologo bendrieji pareiginiai nuostatai* (2005-07-22, Nr. ISAK-1548) nustato tokias veiklos kryptis, kurios dalinai ar tiesiogiai siejasi su smurto atvejų sprendimu:

- atlieka aktualius mokykloje psichologinius tyrimus atsižvelgdamas į mokyklos bendruomenės poreikius;
- atlieka mokinių veiklos ir elgesio pamokų metu stebėseną;
- inicijuoja, rengia ir įgyvendina psichologinių problemų prevencijos programas;
- rengia individualias rekomendacijas mokinio psichologinėms, asmenybės ir ugdymosi problemoms spręsti;
- konsultuoja psichologinių, asmenybės ir ugdymosi problemų turinčius mokinius, jų tėvus; įvertina mokinio galias ir sunkumus, raidos ypatumus, psichologines, asmenybės ir ugdymosi problemas.

Smurtas yra priskiriamas prie elgesio problemų. Švietimo ir mokslo ministro įsakyme nėra tiesiogiai nurodytas darbas su elgesio problemų turinčiais vaikais. Tačiau netinkamas elgesys dažnai yra psichologinių problemų rezultatas. Dėl to psichologas negali atsiriboti nuo šių problemų sprendimo mokykloje.

Profesinė paslaptis ir pranešimas?

Psichologo profesinė etika nustato, kad :

5. Psichologas turi išlaikyti profesinę paslaptį:

5.b. psichologas gali suteikti jo saugomą informaciją jos prašantiems asmenims ar institucijoms tik sutikęs S arba jam atstovaujantiui asmeniui ar įstaigai. Žmonių kolektyve (gamykloje, mokykloje, ligoninėje ir pan.) dirbantis psichologas paprastai suteikia, jo nuomone, būtiną informaciją asmenims, dalyvaujantiems taikant S tam tikras poveikio priemones ir šie asmenys taip pat privalo saugoti profesinę paslaptį (kaip ir psichologas);

5.c. psichologas siekia, kad tyrimo rezultatai etc. būtų patikimai saugomi, nebūtų prieinami pašaliniais asmenims. Su S susijusi medžiaga priklauso įstaigai, kurioje psichologas dirba. Įstaiga privalo pavesti saugoti medžiagą arba psichologui, arba kitam kvalifikuotam, galinčiam paslaptį išsaugoti asmeniui.

Psichologas savarankiškai sprendžia, kada turima informacija yra profesinė paslaptis. Jis turi įvertinti, kokią informaciją perduoti apie savo klientus kolegoms darbe. Daugiausia tai yra ta informacija, kuria remiantis kiti specialistai gali organizuoti pagalbą. Visada yra rekomenduojama, kad psichologas gautų sutikimą apie privačios informacijos (apie moksleivio šeimą, išgyvenimus, turimus sutrikimus ir pan.) perdavimą. Vaiko paprastai pakanka paklausti, ar galima tam tikrą informaciją perduoti. Greta būtina paaiškinti, kodėl tam tikra informacija yra perduodama ir kas bus toliau daroma. Jeigu tai yra mažametis, papildomai reiktų gauti ir tėvų sutikimą.

BET. Smurtas prieš vaikus yra nusikaltimas ir yra tiriamas pagal LR įstatymus. Teisės saugos pareigūnai turi teisę iškviešti psichologą į apklausą, jeigu turi informacijos, kad psichologui vaikas yra papasakojęs apie patirtą smurtą. Psichologas gali būti iškvieštas kaip liudytojas (apie nusikaltimo aplinkybes žinantį asmenį) arba kaip specialistas (galintis duoti išvadą apie įvykį, nukentėjusį, jo parodymus, jam padarytą poveikį). Psichologas šiuo atveju negali atsisakyti dalyvauti kaip liudytojas, teikdamas, kad negali išduoti profesinės paslapties. Dalyvauti kaip specialistas jis gali atsisakyti, motyvuodamas kad ugdymo institucija nėra sudariusi sutarties su teisės saugos institucijomis. LR Baudžiamasis kodeksas, LR Baudžiamojo proceso kodeksas, LR Civilinis kodeksas ir LR Civilinio proceso kodeksas yra didesnę teisinę galią turintis teisinis aktas

nei psichologo profesinė etika. Remiantis išvardintais dokumentais psichologas taip pat gali būti baudžiamas apie žinomo nusikaltimo nepranešimą/nuslėpimą.

Psichologas, dirbantis mokykloje, jau yra parengtas dirbti konsultacinį darbą su vaikais, vertinti specialiuosius ugdymo poreikius, konsultuoti moksleivius profesijos pasirinkimo klausimais. Kad mokyklos psichologas galėtų kvalifikuotai teikti psichologinę pagalbą smurto atveju, kompetetingai dalyvauti komandos darbe, rengti rekomendacijas pedagogams ir tėvams, rekomenduojama savarankiškai ieškoti papildomų žinių bei metodų.

Individualus darbas su smurto aukomis

Toliau yra pateikiami specifiniai aspektai, dirbant su smurto aukomis. Psichologas turi nuolat lavinti savo įgūdžius. Vienas metodas ar tam tikros individualaus konsultavimo taisyklės netiks visiems vaikams. Psichologas turi būti lankstus.

Vaikas nukentėjo nuo fizinio smurto. Teikiant psichologinę pagalbą, rekomenduojama:

- Susisiekti su mokykloje dirbančiu medicinos personalu, kad būtų įvertinta, ar reikalinga skubi medicininė pagalba.
- Susisiekti su mokyklos socialiniu pedagogu ar Vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistu, kad būtų įvertinta, ar vaikas yra pakankamai saugus (mokykloje ar namuose).
- Dėl patirto smurto vaikai gali turėti daugybinius elgesio, emocinius ar kognityvinius sutrikimus. Psichologui rekomenduojama atlikti įvertinimą, kuriuo galėtų nustatyti, kokias problemas sukėlė patirtas smurtas, kokios problemos buvo stebimos iki smurtinio įvykio (ar įvykių). Tokie simptomai kaip nerimas, depresija, potrauminis stresas neretai būna tiesioginės smurto pasekmės. Įvertinimą galima atlikti tokiu būdu:
  - Interviu su vaiku; interviu su tėvais, interviu su mokytojais (klasės auklėtojais), jei tai įvyko mokykloje. Renkama informacija: šeimos istorija, moksleivio mokymosi ir socialinių santykių istorija, bendra vaiko adaptacija prie aplinkos, kitų panašių trauminių įvykių istorija, specifiniai patirto smurto bruožai, poveikis vaikui ir šeimai. Svarbi dalis – vaiko suvokimas apie patirtą smurtą. Kita vertinimo dalis – vaiko suvokimas apie tolesnius (mokyklos, teisėsaugos) žingsnius dėl patirto smurto, jo kognityvinis vertinimas ir dabartinė emocinė būseną.
- Pagalbos plano sudarymas. Rekomenduojama jį sudaryti kartu su kitais mokyklos specialistais (specialiai tam skyrus bendrą susitikimą). Geriausia, jeigu mokykloje yra veikianti komanda, tuomet nereikės prieš kiekvieną susitikimą kalbėti apie konfidencialumo ribas (kokia informacija yra privati, kam galima pasakyti ir pan.). Komandoje dirbantys specialistai arba formaliai (raštu) arba žodžiu yra išipareigoję dėl profesinių paslapčių neperdavimo tretiesiems asmenims, nesusijusiems su pagalbos teikimu.
- Pagalbos teikimas. Psichologas, tik atlikęs įvertinimą, gali atskirti, kokios problemos yra susijusios su patirtu smurtu, kokios – „paveldėtos“ iki smurtinio įvykio. Psichologas suderina su vaiku ir/ar jo tėvais dėl konkrečios pagalbos teikimo. Keletas pavyzdžių, kokių pagalbos priemonių gali imtis psichologas:
  - Pedagoginis – psichinis ugdymas/psichoedukacija (tai yra vaiko požiūrio formavimas į patirtą smurtą, vaiko nuostatų (į save/smurtautojus/aplinkinius) dėl kilusio smurto koregavimas, saugumo planavimas ir rizikos mažinimas;
  - Pykčio kontrolė. Vaikai, patyrę smurtą, neretai jaučia didelį pyktį, kurį jiems sunku kontroliuoti. Darbo metu galima įvertinti pykčio lygį, aptarti situacijas, kai kyla pyktis, nekontroliuojamas impulsyvus elgesys, žodinė ar elgesio agresija. Galima užsiėmimo metu taikyti: relaksacinius pratimus, lavinti alternatyvius pykčio reiškimo būdus (efektyvu pritaikyti vaidmenų žaidimus), aptarti simptomus/ženklus,

rodančius kylantį pyktį. (Patartina apie kylančio pykčio ženklus apsitarti su vaiku mokančiais pedagogais, aptarti jų reagavimo būdus į vaiko pyktį). Kartais vaikai po patirto smurto siekia nuslopinti visus savo jausmus. Užsiėmimų metu rekomenduojama mokytį įvardinti ir išreikšti savo jausmus.

- Socialinių įgūdžių lavinimas. Psichologas gali prarvesti užsiėmimus tokiomis temomis: pozityvus bendravimas su bendraamžiais, lyderystė, gebėjimas užduoti klausimus, konfliktų sprendimas (tai būtini socialiniai įgūdžiai, kurių dėka mažėja rizika vėl patirti smurtą).

Tai tik keletas pavyzdžių, kokių konkrečių pagalbos veiksmų gali imtis psichologas.

Vaikas nukentėjęs nuo emocinio smurto/patyčių/ignoravimo/apleistumo. Pagalbos efektyvumas šiems vaikams dar yra nepakankamai ištirtas. Nustatyta, kad emocinis smurtas sukelia pakankamai neigiamas pasekmes vaikui: žemas savęs vertinimas, žemi akademiniai rezultatai, kritusi motyvacija, didesnės emocinės problemos, bendras prisitaikymas šeimoje, klasėje. Bet dirbant su šiais vaikais, psichologas gali planuoti tokius veiksmus:

Pirmas žingsnis – įvertinimas. Jis gali būti panašus kaip ir fizinio smurto atveju (žr. aukščiau).

Pagalbos teikimas yra labai individualus. Tai priklauso nuo smurto/patyčių sukeltų simptomų. Keletas pavyzdžių:

- Moksleivį remiantis suaugęs/moksleivis. Paprastai patyčios, emocinis smurtas yra ilgesnį laiką trunkantis reiškinys. Su moksleivių konsultacijų metu nustatyti, kas gali padėti/teikti paramą kasdieniame gyvenime. Psichologas gali paskirti susitikimą aptarimą su įvardintais asmenimis. Moksleiviui duoti „namų darbus“ daugiau bendrauti su jį remiančiais žmonėmis.
- Savo vertės kėlimas. Formaliai tai vadintųsi kontrolės fokuso perkėlimas iš išorės į vidų. Praktiškai – tai vaiko ugdymas savarankiškai vertinti, priimti sprendimus (nuostatos, kad „išorinis pasaulis jau toks blogas yra ir nieko čia nepadarysi“ mažinimas). Dirbant su savęs vertinimu psichologas gali taikyti tokias užduotis/pratimus:
  - Negatyvių minčių apie save išaiškinimas/keitimas. Tokios mintys kaip „toks jau mano likimas“, „aš esu prastas“, „aš nusipelniau tokio elgesio su manimi“ turi būti išaiškintos ir kartu su klientu sukatégorizuotos.
  - Autonominis vertinimas. Psichologas turi siekti, kad moksleivis sukurtų autonominę vertybių sistemą ir nepriklausomai save įvertinti.
  - Lavinimas priimti komplimentus ir teigiamus įvertinimus. Emocinį smurtą patyręs vaikas neretai nemoka priimti teigiamo savęs įvertinimo. Jis tai gali priimti kaip eilinę patyčią. Paprastas pratimas – vaikas turi sugalvoti 10 gerų bruožų, už kurių jis vertas pagyrimo.
  - Didesnis dėmesys savo mėgstamai veiklai. Psichologas gali paskatinti vaiką užsiimti mėgstame veikla, kuri jam sekasi ir patinka. Ir t.t.
  - Bendradarbiaujant su socialiniu pedagogu, nukentėjusį vaiką galima įtraukti aktyviau dalyvaui mokyklos veikloje.

Vaikas nukentėjęs su seksualinio priekabiavimo/sekusulinės prievartos. Lietuvoje yra daug vaikų, kurie nukenčia nuo tokio pobūdžio nusikaltimų, bet niekam apie tai nepraneša. Didžiausia dalis vaikų nukenčia nuo šeimos narių ar giminių. Deja tokio pobūdžio nusikaltimai pasitaiko ir ugdymo įstaigose. Pagalba nukentėjusiems vaikams – ilgalaikis ir sudėtingas procesas. Toliau yra pateikiami tik keletas patarimų, į ką turėtų atkreipti dėmesį psichologas.

- Nėra vienodų (ar net panašių) simptomų ar psichologinių pasekmių dėl patirtos seksualinės prievartos. Dėl šios priežasties psichologas turi atlikti individualų įvertinimą, prieš sudarydamas pagalbos planą. Mokslininkai bandė įvertinti dažniausiai pasitaikančias psichologines pasekmes. Yra pastebimos tik tendencijos, kad pas tokius vaikus dažniau yra stebimi:

- Seksualizuotas elgesys.
- Stigmatizacija (etikečių klįjavimas būdingas mokykloje, jeigu moksleiviai sužino apie nukentėjusį).
- Išdavystės/nepasitikėjimo jausmas.
- Bejėgiškumas.
- Nerimas.
- Depresija.
- Potrauminis stresas (jeigu seksualinė prievarta buvo vienkartinis nusikaltimas).
- Disociacija.
- Pyktis.

Psichologas turi įvertinti, kokios iš šių psichologinių simptomų pasireiškia pas vaiką. Remiantis įvertinimo rezultatais turi sudaryti pagalbos planą.

- Prieš pradėdamas teikti bet kokią psichologinę pagalbą, psichologas turi įsitikinti, ar vaikas yra apsaugotas nuo tolesnio išnaudojimo. Psichologinė pagalba yra efektyvi tik tuomet, kai vaikas yra saugus.
- Nepriimti skubotų veikslių. Tik apgalvoti žingsniai gali duoti teigiamų rezultatų. Lietuvoje deja yra daug veikslių, dėl kurių vaikas gali papildomai nukentėti, jeigu seksualinės prievartos atvejis yra atskleistas. Tai:
  - Tokius įvykius labai mėgsta aprašyti žiniasklaida (Patarimas vaikui neapasakoti tiems žmonėms, kurie gali paskleisti šią informaciją)
  - Kiti moksleiviai gali greitai išsityčioti. Jeigu patyčios dėl patirtos prievartos vyksta, psichologas su socialiniu darbuotoju turi praveisti 1-2 pamokas moksleiviams apie seksualinės prievartos reiškinį (patyčios neretai aprimsta, kai vaikai daugiau sužino apie seksualinę prievartą ir jos sukeltas pasekmes)
  - Neadekvati-netinkama kitų žmonių/pedagogų reakcija. Seksualinės prievartos atveju neretai labai jautriai ar net žeminančiai reaguoja kai kurie pedagogai ar kiti vaiko artimieji. Svarbu užtikrinti, kad informaciją apie vaiko patirtą prievartą sužinotų tik tie specialistai, kurie realiai gali prisidėti prie pagalbos organizavimo.
  - Seksualiniai išnaudotojai tik išimtiniais atvejais pripažįsta savo kaltę. Su vaiku būtina aptarti santykius su seksualiniu išnaudotoju, apsisaugojimo būdus.
- Pranešti ar nepranešti teisėsaugai – neretas psichologo svarstomas klausimas. VĮ „Vaiko namas“ patirtis rodo, kad vaikai, kurie perėjo per teisinį tyrimą, greičiau atgauna psichologinę pusiausvyrą (net ir tuo atveju, jeigu ikiteisminis tyrimas buvo nesėkmingas). Patirtos prievartos paslaptis vaikams neretai yra sunkiai panešama našta. Rekomenduojama vaikui paaiškinti, kodėl yra svarbu pranešti teisėsaugos pareigūnams. Gavus jo sutikimą, galima pranešti teisėsaugos pareigūnams.
- Pagalba vaiko artimiesiems. Kartais psichologas turi daugiau dirbti su tėvais nei su vaiku. Galimas pagalbos variantas – dirbama tik su (nusikaltimo nedariusiais) tėvais, visiškai neįtraukiant vaiko. Netinkamas tėvų elgesys seksualinės prievartos atveju vaikui gali sukelti dar rimtesnių psichologinių pasekmių.

Socialinių igūdžių lavinimas grupiniuose užsiėmimuose

Smurtas dažnai kyla kaip netinkamo konfliktų sprendimo pasekmė. Norint vaikus mokyti tinkamo konfliktų sprendimo, rekomenduojama šalia individualaus darbo vesti grupinius užsiėmimus. Psichologas, norėdamas taikyti darbe grupinės psichoterapijos metodus, turi gauti papildomą kvalifikaciją. Toliau pateikiame pavyzdį, kur gali psichologas išplėsti ir pritaikyti savo darbe:

Žaidimų terapija su mažesniais vaikais grupėje. Žaidimų terapija tinka vaikams su elgesio sutrikimais. Prieš pradėdant darbą su vaiku grupėje psichologas turi nustatyti vaiko agresyvaus elgesio priežastis (atlikti individualų įvertinimą). Jeigu vaikas yra agresyvus, linkęs muštis tik namuose (ar tik mokykloje), tai rodo, kad vaikas tokiu būdu netiesiogiai protestuoja prieš

konkrečius suaugusius (ar taisykles) ar jų netinkamą elgesį. Jeigu agresyvus elgesys pasireiškia nuolat, tai gali būti gilesnių psichologinių (ar psichiatrinių) problemų pasekmė. Pats sunkiausias psichologo uždavinys yra užmegzti kontaktą (bei pasitikėjimu grįstus santykius) su elgesio problemų turinčiu vaiku. Vėliau rengdamas grupę psichologas:

- atrenka vaikus (vaikai su aiškiai išreikštu agresyviu elgesiu, aiškiai seksualizuotu elgesiu, nuolatinu polinku į vagiliavimą, žymesniais sociopatijos požymiais netinka, nes jie sukels daugiau neigiamų pasekmių, nei teigiamų rezultatų). Vaikai su klinikiniais elgesio simptomais turi būti nukreipti į gydymo įstaigas. Mokykloje daugiau gali vykti korekcinis darbas su nežymiais elgesio ar psichologiniais sunkumais. Grupėje labiau tinka uždari vaikai, priekabiavimo ar smurto aukos, nebrandūs, su tam tikromis fobijomis, su nežymiais elgesio sutrikimo požymiais. Grupėje maksimalus vaikų skaičius – 5. Didesnį vaikų skaičių žaidimų terapijoje bus sunku kontroliuoti. Su elgesio sutrikimais vaikai turi papulti į bendraamžių (ar truputį vyresnių) vaikų grupę. Vienoje grupėje negali dalyvauti bendraklasiai, vienos šeimos broliai ir seserys.
- suderina su tėvais dėl dalyvavimo grupėje, numato laikus. Psichologas gali nuolat organizuoti atviro tipo vaikų grupę (pvz: kartą per savaitę ketvirtadieniais nuo 13:00 iki 15:00).
- Atsirenka tinkamus žaislus. Tai gali būti lėlių namas, žaisliniai gyvūnai, piešimo priemonės, molis, kūbeliai, lėlių teatro žaislai, smėlio dėžė ir pan.
- Prieš kiekvieną susitikimą suplanuoja užduotis, tinkamas vaikams, kurie rinksis. Užduotys turi būti parinktos pagal tai, kokius tikslus kelia psichologas. Tai gali būti empatijos ugdymas, jausmų reiškimo mokymas, lavinimas imtis iniciatyvos, elgesio kontrolė.

Čia pateikti tik keletas niuansų apie grupės organizavimą. Nesvarbu kokią grupinę terapiją (žaidimų terapiją, psichodrama, dailės terapiją ar pan.) taikys psichologas, jis turi papildomai kelti savo kvalifikaciją šioje srityje.

Darbas su klase po smurtinio įvykio. Psichologas gali įgyvendinti vienetinius susitikimus-aptarimus su klase po smurtinio įvykio. Tyrimai rodo, kad nemaža smurtinių įvykių dalis pasitaiko tarp vienos klasės moksleivių. Psichologui rekomenduojama savo darbą organizuoti ne tik su smurtautoju ir nukentėjusiu, bet ir su įvykį stebėjusiais vaikais. Psichologas gali taikyti daug įvairių užsiėmimo formų. Keletas pavyzdžių:

- susitikimas-aptarimas su klase. Turkmė – pamoka. Klasėje dalyvauja tiek užpuolikas, tiek nukentėjęs (ar nukentėję) vaikas. Tokio susitikimo metu psichologas veda pamoką apie smurtą, formas, pasėkmes. Galima užsiėmimo struktūra:
  - o Ko paprastai siekia smurtautojas (vaikams akcentuoti, kad tai neturi būti taikoma žinomam jų klasės smurtautojui).
  - o Kaip turėtų elgtis kiti moksleiviai, jeigu mato smurtą.
  - o Kaip jaučiasi nukentėję vaikas.
  - o Kur reiktų ieškoti pagalbos (kada reikia kreiptis į policiją, į psichologą, socialinį pedagogą).
  - o Vaikų klausimai.
- Aptarimas mažose grupelėse. Trukmė – 20 minučių. Geriausia, jeigu psichologui talkininkautų kiti specialistai (socialinis pedagogas, spec. pedagogas, pavaduotojas). Tokiu būdu klasė suskaidoma į grupes po 4-7 vaikus. Susitikimo metu grupelėje aptariami tokie klausimai:
  - o Kaip moksleiviai suprato apie patirtą (matytą, girdėtą) smurtinį įvykį. Koks jų požiūris į įvykį, jų dalyvius.
  - o Kaip jie elgėsi įvykio metu (jeigu matė).
  - o Kokią įtaką jų gyvenimui ir jausmams padarė smurtinis įvykis.
  - o Kaip jie prisidės prie įvykio sprendimo.

- Kokias išvadas pasidarė.

Tokių susitikimų metu vedantysis turi siekti, kad visi moksleiviai pasisakytų.

Kitos svarbios psichologo veiklos sritys

Pedagogų mokymas korektiškai bendrauti ir teikti pagalbą moksleiviams. Mokyklose būti auklėtoju yra nepopuliaru, lyginant su mokytojo darbu. Mokytojai tiek spaudoje, tiek seminarų metu smurto problemų sprendimo atsakomybę „atiduoda“ tėvams. Viena iš priežasčių – nežinojimas, ką reiktų daryti smurto atveju. Psichologas mokykloje gali supažindinti pedagogus, kaip reikia elgtis smurto atveju, padėti nukentėjusiam vaikui, taikyti pedagogines priemones elgesio problemų turintiems moksleiviams. Kitos galimos temos:

- klasės valdymas;
- pedagogo reakcija smurto atveju;
- pozityvus kontaktas su moksleiviu ir t.t.

Kita svarbi psichologo veiklos sritis – darbas su pedagogais, kurie provokuoja vaikų agresiją mokykloje. Tai yra viena iš sunkiausių veiklos sferų. Tai ypatingai svarbu tais atvejais, kai atsiranda taip vadinamos „sunkios“ ir smurtaujančios klasės. Viena iš priežasčių – netinkamas, aplaidus ar net agresyvus pedagogo elgesys. Psichologas turi susitarti su pedagogu dėl keleto susitikimų. Šių susitikimų metu:

- pedagogas pristato savo požiūrį į klasę;
- nustatoma, kaip pedagogas pažįsta savo auklėjamąją klasę, kaip sprendė iškilusius sunkumus;
- aptariama, koks yra pedagogo santykis (iš kylantys jausmai) su taip vadinamais sunkiais vaikais;
- aptariami jau įgyvendinti darbo metodai su tėvais;
- peržiūrimi ir įvertinami klasės valdymo ir kiti darbo metodai;
- nustatoma pedagogo psichinė būseną (neretai patiriantys sunkius išgyvenimus, depresiją pedagogai užuot išsprendę savo asmenines problemas, linksta slėpti tai po „padidinto griežtumo“ kauke; neretai jų elgesys būna įžeidus ir žeminantis moksleivius).
- pedagogo vystymosi istorija. Tai nėra viso gyvenimo analizė. Tai yra daugiau darbuotojo kaip pedagogo karjeros analizė. Psichologas gali aptarti tokius klausimus kaip: kas lėmė pedagogo profesijos pasirinkimą; koks yra jų požiūris į tai, kas yra *normalus* vaikas; ir kt.

Psichologas turi žinoti, kad pedagogo elgesio problemos gali būti pakankamai gilios ir neišsąmonintos. Pavyzdžiui, kartais jauni pedagogai renkasi pedagogo karjerą, taip netiesiogiai norėdami pratęsti savo vaikystę, išspręsti savo asmenines problemas, kilusias šeimoje ir pan. Jeigu psichologas imasi konsultuoti pedagogą, ypatingas dėmesys turi būti skiriamas teigiamam kontaktui ir konfidencialumui. Pedagogą galima nukreipti pas kitą (ne mokykloje) dirbantį psichologą.

Smurto paplitimo ir mokyklos klimato vertinimas. Mokyklos psichologo bendrieji pareiginiai nuostatai nustato: „5.11. atlieka aktualius mokykloje psichologinius tyrimus atsižvelgdamas į mokyklos bendruomenės poreikius“. Kadangi smurtas – aktuali problema daugelyje Lietuvos mokyklų, psichologas turi būti pasirengęs atlikti tyrimus šia tema. Kadangi Lietuvoje nėra standartizuotų metodikų dėl smurto paplitimo įvertinimo, psichologas turi sukurti anketą (klausimyną) ar kitą metodiką pats. Kuriant vertinimo priemonę ar naudojant jau sukurtas priemones, psichologui rekomenduojama vadovautis standartizuotu psichologinio įvertinimo metodikų reglamentu arba tarptautiniu testų naudojimo reglamentu (pasiekiami <http://www.lps.vu.lt>).

Vertinant smurto problematiką ugdymo įstaigoje, galima įvertinti tokias sferas:

- smurto paplitimas mokykloje (rekomenduojama vaikams neformuluoti abstrakčių klausimų kaip „ar tu patyrei emocinę prievartą?“; klausimai turi būti konkretūs „ar per paskutinius du

mėnesius kas nors iš tavęs šaipėsi?“ ir t.t.). Vertinant paplitimą, rekomenduojama įvertinti ne tik, ką vaikai patyrė, bet ir ką stebėjo;

- smurto suvokimas. Psichologas gali įvertinti, kokius veiksmus vaikai priskiria prie smurtinių. Tai yra svarbu dėl to, nes neretai vaikai vadovaujami klaidingais įsitikinimais („kartą plekštelti per veidą nieko baisaus, jeigu juokiasi...“ ir pan.);
- pagalbos suvokimas. Psichologas gali įvertinti, kokių veiksmų vaikai imasi, jeigu susiduria su smurto problema. Taip pat galima įvertinti, į ką kreiptųsi pagalbos, jeigu nukentėtų;
- mokyklos personalo pasirengimas spręsti smurtinius atvejus. Psichologas, sukūręs hipotetines situacijas, gali įvertinti, kokių priemonių imtųsi pedagogai, kam jie priskiria atsakomybę (psichologas turi įvertinti, kad gali gauti nemažai socialiai pageidaujamų atsakymų).

Čia pateikta tik keletas pavyzdžių. Psichologas, organizuodamas platesnį įvertinimą, turi atsižvelgti į konkretesnius įstaigos poreikius. Kitos rekomendacijos:

- atlikdamas tyrimą, psichologas turi įtraukti ir tėvus. Kartais tyrimas gali parodyti, kad skirtingos mokyklos bendruomenės grupės (pvz: tėvai, pedagogai, moksleiviai) skirtingai suvokia smurto problemą ir jų sprendimo būdus;
- dažnai anketos yra anoniminės. Dėl šios priežasties psichologas turi užtikrinti, kad nebūtų siekiama identifikuoti atskirų anketų atsakymų autorius;
- rekomenduojama identišką įvertinimą kartoti po tam tikro laiko tarpo. Taip geriausiai psichologas gali nustatyti, kaip pasikeitė situacija, kokių rezultatų davė tam tikros pagalbos ar prevencijos priemonės.

4.3.4. Mokytojų ir klasės auklėtojų atsakomybė ir jų įtraukimas

Mokytojas turi mažesnę atsakomybę, sprendžiant smurto atvejus. Mokytojas turi būti apmokytas, kaip reaguoti į vaikų konfliktus ir smurtą, kurį jis pats pastebi. Klasės auklėtojui tenka žymiai didesnė atsakomybė. Klasės auklėtojas - mokytojas, kuriam pavesta ugdyti klasės bendruomenę, susidedančią iš mokinių, jų tėvų ir mokytojų, dirbančių su klase. Klasės auklėtojas ne tik vadovauja klasės bendruomenei, bet ir atstovauja jos interesams, ieško galimybių tenkinti jos poreikius.

Pastaruju metu yra tikslinamos klasės auklėtojo funkcijos. Dažniausia klasės auklėtojų išskiriama problema savo darbe: per menkas apmokėjimas ir per didelė atsakomybė. Įvertinus, kiek valandų turi dirbti klasės auklėtojas per savaitę, kiek laiko turi skirti dokumentacijos pildymui, tiesioginiam darbui su moksleiviais lieka nedaug laiko. Nepaisant to klasės auklėtojo atsakomybė ir funkcijos yra itin svarbios (taip pat sprendžiant ir smurto atvejus).

Klasės auklėtojas:

- užtikrina ugdomų mokinių saugumą,
- ugdo tvirtas mokinių dorovės, pilietines, tautines bei patriotines nuostatas, laiduoja jų asmenybės galių plėtotę;
- rūpinasi pagalbos teikimu mokiniams, turintiems ugdymosi, mokymosi sunkumų ir specialiųjų ugdymosi poreikių;
- nuolat informuoja tėvus (globėjus, rūpintojus) apie jų vaikų ugdymosi poreikius ir pasiekimus.

Klasės auklėtojas – tai mažasis klasės socialinis pedagogas. Sprendžiant smurto atvejus, klasės auklėtojui tenka didžioji darbo dalis. Jis geriausiai pažįsta savo klasės moksleivius. Padedamas psichologo ir socialinio pedagogo, klasės auklėtojas gali išspręsti didesnę įvairių smurtinių įvykių. G. Kvieskienės (et al. 2006) tyrimo rezultatai parodė, kad moksleiviai daugiausia yra linkę kreiptis pagalbos pirmiausia į klasės auklėtoją.

Lentelė Nr.2. Problemos, su kuriomis susidūrę mokiniai, dažniausiai kreipiasi į klasės auklėtoją

Susidūręs su panašiomis problemomis moksleiviai į psichologą ir socialinį pedagogą kreipiasi rečiau.

Mokykla gerų rezultatų gali tikėtis, jeigu klasės auklėtojai savo darbą atliks kokybiškai. Toliau yra pateikiamos rekomendacijos, kaip turėtų elgtis minėti pedagogai, susidūrę su smurto atvejais:

Klasės auklėtojas turi ieškoti mokymų, literatūros ir papildomų kursų, kaip dirbti su smurto atvejais. Socialinis pedagogas ir psichologas, užklausus klasės auklėtojų, turi suteikti reikalingas žinias, patarimus ir rekomendacijas, kaip dirbti tiek su smurtautoju, tiek su nukentėjusiu.

Reakcija į smulkius konfliktus ir smurtinius įvykius. Klasės auklėtojas „gyvena“ su klase. Klasės auklėtojas mato, kaip bendrauja tarpusavyje moksleiviai. Tarp jų neretai kyla patyčios, konfliktai, nepasitenkinimai, apsistumdymai. Klasės auklėtojas privalo reaguoti į kiekvieną įvykį. Mažiausiai jis turi pasakyti bent jau savo poziciją, kaip jis vertina tam tikrą įvykusį konfliktą. Neišspręsti konfliktai gali sukelti rimtus smurtinius įvykius. Jeigu moksleiviai konfliktuoja su kitų klasių moksleiviais, auklėtojas turi aptarti veiksmų planą su kitų klasių auklėtojais.

Moksleivių lankymas namuose. Tai yra nemėgstama auklėtojų veikla. Bet ji duoda aiškiai pastebimų teigiamų rezultatų. Tik apsilankęs namuose auklėtojas gali turėti gilesnį supratimą apie kiekvieną moksleivį. Jeigu auklėtojas nelanko moksleivių namuose, per metus jis turi apsilankyti bent jau tose šeimose, kurių tėvai vengia dalyvauti tėvų susirinkimuose. Taip pat po įvykusio konflikto pasitarimas su vaiku jo namuose gali atskleisti visai kitą jo „veidą“. Auklėtojas turi vengti lankytis namuose tik pas tuos vaikus, kurie „prisidirbo“. Dėl šios priežasties tėvai gali pradėti vengti bendrauti su auklėtoju. Dėl nuolatinių elgesio problemų kai kuriems moksleiviams gali būti skiriamas namų mokymas. Auklėtojas privalo ne tik lankyti šį moksleivį, bet ir įtraukti jį į klasės užklausinę veiklą.

Klasės taryba. Greta įvairių klausimų, kuriuos sprendžia klasės taryba yra konfliktų prevencija, įvykių sprendimas ir saugumo sukūrimas klasėje. Moksleiviai yra pakankamai motyvuoti ir išradingi, sprendžiant konfliktus. Juos tiesiog turi palaikyti mokyklos pedagogas. Geriausiai tai gali atlikti auklėtojas. Kaip papildomai įtraukti klasės aktyvesnius moksleivius į saugesnės mokyklos kūrimą, auklėtojas gali susipažinti skyrelyje *Moksleivių įtraukimas į smurto atvejų sprendimą*.

Dalyvavimas mokyklos komandoje. Mokykla palaiapsniui pereina nuo valandinio link etatinio darbo. Dėl valandinio darbo mokytojas kartais nedalyvauja kai kuriuose apsitariuose, posėdžiuose, komandos susirinkimuose. Rekomenduojama, kad klasės auklėtojas neatsiribotų nuo bendrų mokyklos renginių (motyvuodamas, kad jis tuo metu neturi pamokų, o iki susirinkimo jam reikės laukti). Jeigu pedagogas atsiriboja nuo bendravimo ir bendradarbiavimo, jam vėliau sunkiau psichologiškai įsilieti į įvairių sudėtingų ar konfliktinių situacijų sprendimą. Jeigu mokykloje yra paplitęs smurtas ir patyčios, klasės auklėtojas turi aktyviai dalyvauti socialinio pedagogo (ar kito pedagogo) suburtoje komandoje.

Mokinių elgesio taisyklės. Klasės auklėtojas klasės valandėlių metu turi supažindinti moksleivius su mokykloje galiojančiomis taisyklėmis. Tai turi būti daroma kuo anksčiau. Vieną kartą per metus toks supažindinimas turi būti pakartojamas. Užsiėmimo metu turi būti ne vien sausas taisyklių pristatymas.

Kiekvienas pedagogas gali sugalvoti interaktyvių ir patrauklių būdų, kaip pristatyti taisykles.

Toliau pateikiamas pavyzdys, kaip klasės auklėtojas turi spręsti tarp moksleivių kylančius konfliktus:

Riba tarp klasės auklėtojo, psichologo ir socialinio pedagogo atsakomybės

Nėra aiškios ribos. Klasės auklėtojas dirba su vaikais pagal savo kompetenciją. Netinkama, jeigu iškilus bet kuriai klasės problemai auklėtojas vengia atsakomybės, perduoda psichologui ar socialiniam darbuotojui. Net labai geras specialistas be klasės auklėtojo bendradarbiavimo neišspręs moksleivio problemų. Paprastai klasės auklėtojas sprendžia nesudėtingus, nesukeliančius rimtų pasekmių konfliktus ir patyčias, socialinis pedagogas ir psichologas sprendžia rimtesnius teises, socialines ar psichologines pasekmes sukeliančius įvykius. Minėti specialistai pateikia rekomendacijas klasės auklėtojui, kaip jis turi prisidėti prie atvejų sprendimo.

KONFLIKTO SPRENDIMAS

Įvyko konfliktas tarp moksleivių. Klasės auklėtojas pasikviečia abu vaikus (ar daugiau konflikto dalyvių). Pedagogas turi skirti nuo 10 iki 30 minčių konflikto sprendimui. Tolesni klasės auklėtojo veiksmai:

Vaikams pasakoma: „Konfliktai yra normalus reiškinys. Jie kyla dėl to, kad mes turime skirtingus pageidavimus, norus, skirtingai jaučiamės. Toliau aš pateiksiu keletą klausimų visiems. Iš viso bus 5 žingsniai. Kai vienas atsakinėja, kitas privalo išklaudyti nepertraukdamas.“

1 žingsnis. Pagarba vienas kitam.

„Galbūt vienas kito nemėgstate, gal negerų minčių ar linkėjimų turite. Dabar visa tai atidėkite į šalį. Nepagarba, keiksmai, įžeidūs žodžiai gali tik dar pabloginti situaciją. Pažiūrėkite vienas į kitą kaip lygų sau žmogų.“

2 žingsnis. Pasirengimas spręsti.

„Jūs galite pykti vienas ant kito labai ilgai. Bet jūsų pyktis nepagerins nei vienam nei savijautos, nei bus priimtas geras sprendimas“; [pedagogas klausia vienos pusės]; „ar esi pasiruošęs spręsti konfliktą?“; [jeigu vaikas atsako neigiamai, tuomet] „tai kas tau trukdo?“; [po to vaikas dar kartą paskatinamas bandyti spręsti bent šio susitikimo metu]. Paskui to paties paklausiamas kitas moksleivis.

3. žingsnis. Konflikto apibrėžimas.

„Papasakok, kas, kada, kaip ir dėl ko įvyko. Papasakok paprastai, bet nieko neslėpk.“ [po vaiko papasakojimo pedagogas paskatina tą patį padaryti kitą moksleivį].

„Dabar papasakok, kaip tu elgeisi ir kaip tu jauteisi konflikto metu. Nevenk atskleisti savo jausmų“

[vėlgi po vieno vaiko pasakojimo tą patį turi padaryti ir kitas, pedagogas turi stebėti, kad pasakojimas nebūtų pertrauktas].

„Perpasakok savais žodžiais, kaip tu supratai kito vaiko mintis ir jausmus“ [pedagogas skatina, kad moksleivis perpasakotų kito vaiko poziciją; tai yra labai svarbi dalis, taip vaikai yra lavinami būti empatiški, papasakoja abu vaikai].

4. žingsnis. Sprendimo paieška.

„Kviečiu dabar sugalvoti kuo daugiau galimų sprendimo variantų. Išvardinkite net ir tuos sprendimo būdus, kurie jums iš pirmo žvilgsnio atrodo nepriimtini.“ [pedagogas užsirašo vieno, paskui kito moksleivio pasiūlymus].

„Dabar aš perskaitysiu surinktus pasiūlymus, o jūs pasakykite, kurių pasiūlymų įgyvendinimas jums leis jaustis, kad tai jums yra priimtina“ [pedagogas skaito pasiūlymus, vaikai pasako, ar jie jausis pralošę, ar išlošę, pralošimo-išlošimo sąvoka neturi būti suprantama vien materialiai, vaikas turi įvertinti savo jausmus, galimas tolimesnes pasekmes].

„Matau, kad yra vienas variantas, kuris jums abiems atrodo priimtinas“ [jeigu yra daugiau nei vienas priimtinas variantas, moksleiviai turi pasirinkti, kurį sprendimą pasirinkti; jeigu nėra nei vieno tinkamo abiems pusėms varianto, grįžtama prie kitų sprendimų paieškos arba priimamas laikinas sprendimas]

„Mes priėmėme sprendimą, kaip spręsimė šį konfliktą. Pasakyk man, ką tu darysi, įgyvendindamas šį sprendimą“ [po vieno vaiko atsakymo, pedagogas paskatina pasisakyti kitą; sutariamas kitas susitikimo laikas; susitikimas baigtas].

5 žingsnis. Įvertinimas po tam tikro laiko tarpo

„Prieš kurį laiką kartu sprendėme tarp jūsų kilusį konfliktą. Pasakyk man, kaip sekėsi laikytis susitarimo, kaip jauteisi“ [po vieno vaiko pasisakymo pedagogas paskatina pasisakyti kitą; jei konfliktas liko neišspręstas, kažkuris žingsnis buvo ne visiškai įgyvendintas; pedagogas pradeda vėl nuo pirmo žingsnio; jeigu konfliktas neišsprendžia ir po antro karto, kreipiamasi į psichologą, socialinį pedagogą, įtraukiami tėvai].

4.3.5. Tėvų atsakomybė ir jų įtraukimas

Tėvai savo iniciatyva gali daug pasiekti. Vienoje Vilniaus mokykloje tėvai susirinkimo metu iškėlė klausimą, ką reiktų daryti, kad jų moksleivių klasėje sumažėtų smurto atvejų. Vien tėvų iniciatyva buvo pasiekta, kad:

- namo grįžę moksleiviai tėvams papasakoja apie kasdien vykstančius pasityčiojimus, apstumdymus, net rimtesnius sužalojimus sukeliančias muštynes;
- klasės auklėtojas reguliariai atsiskaitytų tėvams apie vaikų elgesį ir apie savo darbą;
- psichologas reguliariai pusę metų stebėtų klasę ir dirbtų individualiai su elgesio problemų turinčiais vaikais;
- tėvai pasiekė, kad pasikeistų klasės auklėtojas, kadangi tėvų netenkino jo darbo metodai su vaikais.

Vienintelis šios pavyzdžio trūkumas – tėvai daug reikalavo iš mokyklos, bet per mažai investavo asmeninių pastangų, sprendžiant vaikų problemas. Minėtoje klasėje teigiami rezultatai nebuvo ilgalaikiai.

Mokyklos personalas, dirbantis su moksleivių tėvais, gali pasidalinti rekomendacijomis apie darbą su vaikais. Tai neturi būti primestos taisyklės. Jos turi būti pasiekto apibūsiu susitarimu. Rekomendacijos tėvams, kurias galima pateikti įvairių susitikimų metu:

- aptarkite individualiai su vaiku apie mokyklos vidaus taisykles. Skirkite tokiam pokalbiui laiko ne tik, kai jis prasižengia. Paaiškinkite, kodėl manote, kad mokyklos taisyklės yra teisingos.
- Suformuokite elgesio taisykles namuose.
- Pakalbėkite su savo vaiku apie smurtą, matomą per televiziją. Aptarkite smurtinius kompiuterinius žaidimus, netinkamus įvykius kieme. Paaiškinkite, kokias pasekmes sukelia smurtas.
- Pamokykite, kaip vaikas gali spręsti problemas. Pagirkite, jeigu konfliktines situacijas jūsų vaikas išsprendė, nepanaudodamas smurto.
- Pamokykite vaiką, kaip savo pyktį išreikšti tinkamu būdu. Paaiškinkite, kad pykčio rodymas, mušant ar įžeidžiant kitus yra netinkamas būdas. Jeigu jūs kaip tėvas ar mama supykstate, parodykite vaikui savo pavyzdžiu, kaip galima pyktį išreikšti tinkamu būdu (pasakant žodžiais „aš pykstu“, padaužant į pagalvę, padarant 20 pritupimų ir pan.).
- Padėkite vaikui suprasti, kad žmonės gali būti skirtis savo išvaizda, gali turėti kitokią nuomonę.
- Pastebėkite, jeigu vaikas pradėjo elgtis keistai. Gal jis pradėjo dažniau pykti, gal pradėjo nebesutarti su savo draugais ar bendraklasiais, gal pasidarė žiaurus su gyvūnais. Padėkite vaikui, pasitarkite su psichologu ar patikimu žmogumi jūsų aplinkoje.
- Visada leiskite vaikui bendrauti su jumis, net kai norite kai kuriomis akimirkomis jo nematyti, nuo jo „pailsėti“. Prašykite, kad vaikas jus visada informuotų, kur jis yra, ką jis daro. Susipažinkite su vaiko draugais.
- Aptarkite su vaiku jo draugus, kai draugai pradeda netinkamai elgtis.
- Dalyvaukite vaiko mokyklos gyvenime. Aplankykite mokyklos įvairius renginius, nuolat stebėkite, kaip jam sekasi daryti namų darbus. Reguliariai paklauskite klasės auklėtojo, kaip sekasi jūsų vaikui. Dalyvaukite tėvų susirinkimuose.
- Prašykite, kad mokykla įtrauktų vaikus į popamokinę veiklą.
- Tapkite bent kartą metuose savanoriu. Suorganizuokite tėvų – moksleivių diskusiją apie smurtą mokyklose.
- Jeigu matote, kad kiti Jums pažįstami tėvai nepadedą savo vaikams spręsti smurto problemų, padėkite jiems, nesmerkdami už netinkamą elgesį. Mokėkite pasakyti savo skirtingą nuomonę, jeigu kitų tėvų nuomonė pateisina smurtą.
- Paprašykite savo darbdavio, kad kartais norėsite darbo metu aplankyti savo vaiką mokykloje.

4.3.6. Moksleivių įtraukimas į smurto atvejų sprendimą

Moksleiviai gali labai daug pakeisti. Jeigu tik pedagogai ir administracija prisiims atsakomybę už smurto atvejų sprendimą, mokykla patirs nesėkmę.

Moksleiviai neturi bendrų įgūdžių ir žinių, kaip spręsti atvejį kokybiškai. Bet jie gali nemažai padėti, prisidedant prie atvejo sprendimo. Geriausia, kad mokykloje būtų ne vienas suaugęs žmogus, nuolat galėtų konsultuoti moksleivius, kaip padėti spręsti smurto atvejus. Daugiausia rezultatų galima pasiekti, jeigu moksleiviai dalyvauja mokyklos personalo sudarytoje komandoje.

Sprendžiant atvejus pedagogai gali tam tikras užduotis perduoti moksleivių iniciatyvinei grupei. Tai gali būti tokia veikla, kuri atitinka vaikų turimas žinias ir įgūdžius. Pavyzdžiui, atvejo išsiaiškinimas, dalinė pagalba vaikui, jaunesnių vaikų socialinių įgūdžių lavinimas pagal specialistų sudarytą programą, aplinkybių, priežasčių ir ženklų nustatymas, stebėjimas dėl atkryčio. geriausia, kai moksleiviai pagalbininkai prisideda prie pagalbos organizavimo, prieš tai gauna apmokymus.

Rekomenduojama į panašaus pobūdžio veiklą įtraukti tuos moksleivius, kurie turi teigiamų lyderio bruožų, yra gerbiami kitų moksleivių tarpe.

Toliau pateikiamos rekomendacijos, kaip moksleiviai gali įsitraukti į mokyklos veiklą, mažinant smurto atvejų paplitimą, sprendžiant konkrečius smurtinius incidentus:

- *Jaunesnių moksleivių konsultavimas*, sprendžiant nesudėtingus smurto atvejus. Paprastai smurtas turi tendenciją augti. Moksleiviai gali veltis į smulkius konfliktus, kurie vėliau gali pereiti į rimtus smurto atvejus. Moksleivių grupės, gavusios apmokymus, gali spręsti smulkias konfliktines situacijas, taikydami bendrą smurto sprendimo modelį, paprastose situacijose – stumtelėjimai, prasivardžiavimai, timptelėjimai, užrėkimai ir pan. Tai geriausia daryti, jei moksleiviai dirba su jaunesniais moksleiviais, bet juo prižiūri mokykloje dirbantis specialistas.
- Numatytų bausmių ar *sprendimų įgyvendinimo stebėjimas*. Moksleiviui smurtautojui gali būti paskirtos labai įvairios bausmės. Tai gali būti nuo labai paprastų (perspėjimas) iki labai griežtų (pašalinimas iš mokyklos). Taip pat mokykloje gali būti taikomos tarpinės bausmės. Tai gali būti žalos atlyginimas (jei sugadinti rūbai, sveikata – finansinis ar daiktinis atlyginimas), tam tikrų mokyklos darbų (socialiniai darbai – mokyklos aplinkos tvarkymas, pamokų apie smurtą išklausymas arba net pravedimas, stebint kitam žmogui) atlikimas, atsiprašymas, bausmę vykdančių institucijų lankymas ir t.t. Bausmių gali būti labai daug. Jos yra efektyviausios, jeigu taikomos nedelsiant, prieš tai išaiškinant, kodėl jos yra taikomos. Bausmė yra efektyviausia, jeigu smurtautojas pripažįsta savo kaltę, sutinka su bausme. Bausmė turi turėti pedagoginį poveikį. Todėl geriausia, kad bausmė kiekvienu atveju būtų parinkta individualiai. Moksleiviai gali stebėti, kaip yra atliekamos tam tikros užduotys, kurios yra skirtos už padarytą smurtinį nusikaltimą. Svarbu pastebėti, kad moksleivis iš iniciatyvinės grupės nėra prižiūrėtojas, jis nėra bausmės skirstytojas, jis tik stebi, kaip vyksta procesas. Tai yra svarbu dėl to, kad nubaustas vaikas nesijaustų pažemintas, kad jį prižiūri kitas moksleivis, galiausiai kad nesusidarytų išpūdis, kad tikrasis bausmių vykdytojas yra tas stebintis moksleivis. Todėl šią bausmių ar kitų sprendimų įgyvendinimo funkcija iniciatyvinei grupei gali būti pavesta, kai įsitikinama, kad nekils konfliktas tarp stebinčiojo ir vykdančiojo. Tokią užduotį galima pavesti, kai vyresniųjų klasių moksleiviai stebi jaunesnius.
- *Informacijos suteikimas* moksleiviams ar informavimas apie įvykius specialistams. Moksleiviai kaip vyresnieji draugai ar bendraamžiai geriausiai gali padėti, jeigu jie suteikia reikalingą informaciją nukentėjusiems ar smurtą sukėlusiems moksleiviams apie taisykles, pagalbos šaltinius. Moksleiviai vis tiek daugiau žino ir mato, kas vyksta mokykloje. Bendraamžiai bendraamžiams dažniau pasipasakoja apie patirtus įvykius mokykloje. Todėl jie gali būti pirmoji pagalbos grandis, suteikianti pirmąją pagalbą ir nukreipianti pas specialistus.
- *Atmintinės vaikams*. Moksleivių grupė gali parengti lankstinukus ar kitokio formato leidinėlius, kuriuos gali padalinti mokyklos bendruomenei apie jų veiklą, pagalbos teikimą ir pan.
- *Mokyklos žemėlapių sudarymas*. Moksleiviai gali sudaryti žemėlapi, kur būtų žymimos saugiausios ir nesaugiausios mokyklos vietos. Tas žemėlapis gali būti demonstruojamas viešai. Toks žemėlapių sudarymas neleis tiek moksleiviams, tiek pedagogams ir administracijai nieko neveikti. Tai gali būti taktiškas priminimas mokyklai, kad yra kai kurios vietos mokykloje, kur moksleiviai jaučiasi nejaukiai ir nesaugiai. Toks žemėlapių sudarymas turi būti pagrįstas moksleivių ir pedagogų nuomonės tyrimais.
- *Mokyklos „detektyvai“*. Moksleiviai gali spręsti smurto problemas ir žaisminga forma. Tai gali būti, kad, pavyzdžiui, po įvykusio smurto atvejo, yra sudaroma moksleivių „detektyvų“ komanda, kuri tiria bylą ir aiškinasi aplinkybes. Moksleiviai gali rinkti informaciją. Tai gali būti net savotiškos varžybos, jeigu dalyvautų dvi grupės. Tik skirtingos grupės negali tirti to

paties atvejo, kad to paties nukentėjusio vaiko neapklaustų begalė vaikų. Čia svarbu, kad moksleiviai netirtų sudėtingų atvejų, kad neužgautų nukentėjusio nuo smurto. Taip pat vaikai „detektyvai“ negali skirti bausmių, jie tik gali perduoti „medžiagą prokuratūrai arba teismui“. Šiuo atveju tai gali būti mokyklos specialistų komanda, administracijos atstovai ar policijos pareigūnai. Rekomenduojama, kad tokios užduotys tirtų daugiau ne individualius incidentus, bet smurto priežastis.

- *Konsultavimasis* su policijos pareigūnais ir vaiko teisių apsaugos darbuotojais. Moksleiviai gali organizuoti, kad pas juos dažniau lankytųsi kitų tarnybų darbuotojai. Moksleiviai taip pat gali kaip mokyklos atstovai apsilankyti policijos nuovadoje ar vaikų teisių apsaugos tarnyboje, kur jie pristatytų esamą situaciją mokykloje, derintų savo veiksmus, planuotų bendrą veiksmų strategiją.

Klasės auklėtojai, socialinis pedagogas, kiti mokyklos darbuotojai užsiėmimų su moksleiviais metu gali pateikti patarimus, kaip spręsti smurto atvejus. Kad patarimai nebūtų primesti, darbuotojai turi juos aptarti su moksleiviais. Kita forma – klasės auklėtojas gali juos pateikti ant atspausdintų lapų, prašyti juos papildyti, pakomentuoti:

„Moksleivis gali sukurti saugią mokyklą. Be jūsų paramos pedagogai to nepasieks. Pakalbėk su savo mokytojais, su tėvais ir su draugais, kaip tu gali prisidėti prie saugesnės mokyklos sukūrimo. Mokyklos, į kurią tu norėsi kasdien ateiti. Moksleivis, kuris kuria saugią mokyklą:

- jis moka išklausti savo draugų, ką jie pasakoja;
- jis moka paklausti savo draugų, kaip jie jaučiasi;
- jeigu jis mato, kad draugui sunku, pataria, kad kreiptųsi pagalbos į mokyklos psichologą, socialinį pedagogą, savo klasės auklėtoją;
- jeigu jis mato, kad jo draugas ar kitas moksleivis nedrįsta kreiptis pagalbos, pats nueina pas specialistą ir pasitaria, kaip gali padėti draugui;
- jis nebijo pasitarti su tėvais apie mokykloje kylančias problemas;
- jis prisideda prie moksleivių organizuojamų renginių prieš smurtą;
- jis vaikšto po savo mokyklos rajoną ir kviečia įvairias organizacijas prisidėti prie smurto mažinimo renginių savo mokykloje;
- jis sukviečia savo bendraklasius ir mokyklos darbuotojus į pasitarimą, kaip padėti išspręsti smurtinius įvykius, patyčias ir priekabiavimus mokykloje;
- jis padeda sukurti mokykloje veikiančiai darbuotojų komandai pagalbos ir veiksmų planą, kai mokykloje kyla smurtas;
- jis nebijo būti konflikto sprendimo tarpininkas, kai nesutaria du moksleiviai;
- jis lavina save, kaip spręsti jo gyvenime kilusius nesutarimus namuose, mokykloje, kieme;
- jis aptaria su moksleiviais ir mokytojais, kaip geriausia pranešti apie mokykloje kilusius smurtinius incidentus: ginklo atsinešimą, mušimą, priekabiavimą, šaipymąsi ir t.t.;
- jis paklausia pedagogų, ar gali pakviesti policininką, kuris patartų, kaip spręsti smurto atvejus;
- jis gerbia kitus moksleivius, kurie kitaip rengiasi, kitaip atrodo, kitaip mano;
- jis padeda jaunesniems moksleiviams išspręsti kilusius nesutarimus ar net sudėtingesnius konfliktus;
- jis žino, kokios mokykloje yra elgesio taisyklės;
- jis pasiūlo naujų idėjų, kaip galima patobulinti moksleivio elgesio taisykles;
- jis pasitraukia iš moksleivių minios, kurioje gali kilti muštynės;
- jis vengia tyčiotis, priekabiauti ar kitaip smurtauti prieš kitus moksleivius ar pedagogus;
- jis moka išreikšti pyktį, neįžeisdamas ar nežalodamas kitų;
- jis moka prašyti pagalbos pas psichologą, socialinį darbuotoją, klasės auklėtoją, kitą patikimą suaugusį darbuotoją, jeigu pats nukenčia nuo smurto;

- jis moka papasakoti apie savo tokius sunkius jausmus kaip pyktis, baimė, nerimas ar depresija.

4.3.7. Bendradarbiavimas su kitų institucijų specialistais

Tik įtraukdama aplink mokyklą esančią bendruomenę, įvairias organizacijas ir institucijas į smurto atvejų sprendimo procesą, mokykla gali tikėtis geriausių rezultatų. Toliau yra pristatomos organizacijos ir institucijos, kurias mokykla gali įtraukti į bendrą veiklą:

- Pedagoginė psichologinė tarnyba (tarnyba gali pravesti papildomus mokymus pedagogams, kaip reiktų dirbti smurto atveju mokykloje).
- Policijos komisariatas (su komisaru galima sutarti, kad patuliai tankiau prižiūrės mokyklos teritoriją; taip pat gali paskirti pareigūną, kuris kas tam tikrą laiko tarpą gali konsultuoti moksleivius skirtame kabinete; policijos pareigūnai reguliariai vykdo įvairias prevencines veiklas).
- Vaiko teisių apsaugos tarnyba (smurto atveju mokykla privalo pranešti VTAT apie nukentėjusius vaikus; VTAT specialistai turi daugiau juridinių įgaliojimų darbui su socialinės rizikos šeimomis; mokykla gali įtraukti VTAT specialistus į prevencinę veiklą).
- Nevyriausybinių organizacijų (mokyklos socialinis pedagogas gali surinkti nemažą sąrašą nevyriausybinių organizacijų, kurios teikia paslaugas nemokamai; mokykla gali sudaryti sutartis dėl bendradarbiavimo, pirkti konkrečias mokymų ar pagalbos teikimo paslaugas).
- Psichikos sveikatos centrai (bendradarbiaujant su PSC mokykla gali gauti konsultacijas pedagogams, mokomuosius užsiėmimus moksleiviams).

Pati mokykla gali sukurti projektą ir gauti finansavimą įvairiai veiklai, kurios metu gali įtraukti bendruomenės narius, atstovus iš įvairių organizacijų. Labai svarbu, kad mokykla nebūtų uždara, aktyviai siektų bendradarbiauti su įvairiomis žinybomis ir institucijomis.

4. Smurto mokykloje prevencijos organizavimas

Smurto prevencijos svarba

„Istoriškai pedagogika remiasi drausme ir bausmėmis. Akademinė sėkmė apibrėžiama pagal konkurencingas mokymo ir individualių pastangų sistemas. Daugelis iš mūsų žinome tokią praktiką ir, kilus sunkumams, galime grįžti prie šių metodų. Daugelis mokyklų remiasi abejotina nuostata, kad smurto ir ardomojo, trikdančio elgesio atžvilgiu reikia laukytis „kietai“, parodant mokiniams, kad tai nebus toleruojama, ir bausmės privers juos elgtis kitaip. Deja, perdėtas pasitikėjimas bausmėmis ir išstūmimu iš bendruomenės formuoja neigiamą, priešišką aplinką mokykloje, įstumia visus į užburtą apmaudo ir keršto ratą. Tyrimai rodo, kad elgsenos problemų gausėja, jei intervencija vyksta vien bausmių forma“.⁶

Prievartos prevencija kartais gali atrodyti kaip labai abstraktus ir neapčiuopiamas dalykas. Kadangi smurtinių nusikaltimų prieš vaikus ir tarp vaikų auga, nereikia palikti tai savieigai, manant, kad gal kada nors dėl neaišku kokių priežasčių šių nusikaltimų sumažės. Tik tikslingi veiksmai tai gali sumažinti. Vykdam prievartos prevenciją, galite susidurti su tokiu fenomenu: kuo daugiau dėmesio skiriate prevencijai, tuo labiau gali pakilti tam tikrų nusikaltimų statistika. Tai ypač būdinga seksualinio ir fizinio smurto atvejais. Smurto prevencija – tai ne tik siekimas, kad sumažėtų nepageidaujamas elgsenų ir smurtas. Tai siekimas, kad mokyklos bendruomenės nariai žinotų, kur

⁶ Donnellanas ir kt., 1988. Pgl. Smurto prevencija mokykloje. Metodinė priemonė. Vilnius, 2005.

kreiptis pagalbos, ko tikėtis iš mokyklos personalo, kitų tarnybų. Net jei pasirinksite mažus tikslus, pasiekti rezultatai p mėnesio gali padvigubėti.

Kas yra smurto prevencija

Smurto prevencija mokykloje tai nėra renginys visiems moksleiviams vieną kartą metuose. Smurto prevencija gali būti vykdoma nacionaliniu lygiu (įvairios nacionalinės programos), mokyklos bendruomenės lygiu, kuomet įtraukiama visa mokyklos bendruomenė. Prevencija bus ir darbas su vaiku, kuris turi elgesio problemų ar kelia nerimą pedagogams, mokyklos administracijai. Smurto prevencija taip pat nėra vieno darbuotojo (dažniausiai, socialinio pedagogo) atsakomybė. Už smurto prevenciją atsakingi visi: moksleiviai, pedagogai, mokyklos administracija, tėvai, kitas mokyklos personalas.

Pagrindiniai prevencijos principai (pgl. Donnellan):

- Kiekvienas yra atsakingas už smurto grėsmės mažinimą ir saugumo užtikrinimą.
- Kiekvienas turi mokėti atpažinti smurto požymius ir žinoti, kaip užkirsti smurtui kelią.
- Kiekvienas turi mokėti tinkamai reaguoti kritinėje situacijoje

Smurto prevencija gali būti vykdoma keliais lygiais:

- *Pirminė prevencija* - paslaugos, nukreiptos į bendrą populiaciją siekiant sustabdyti bet kokius prievartos atvejus;
- *Antrinė prevencija* - paslaugos, nukreiptos į didelės rizikos grupę, siekiant užkirsti kelią tolimesniam problemos plitimui;
- *Tretinė prevencija* - paslaugos, kurios yra skirtos žinomiems smurtautojams arba aukoms siekiant išvengti naujų incidentų.

Taip pat smurto prevencijos mokykloje programos gali būti konkreitiems tikslams pasiekti, pavyzdžiui, sukurti saugią mokyklos aplinką, ugdyti moksleivių socialinius įgūdžius:

Mokyklos valdymo programos. Tai yra programos, kurios orientuojasi į discipliną ir moksleivio elgesį, alternatyvias mokyklas ir bendradarbiavimą su policija ir teisėsaugos institucijomis.

Aplinkos keitimo programos. Tai programos, kurių pagrindinis tikslas - keisti moksleivių elgesį, keičiant mokinių socialinę ir fizinę aplinką. Tai būtų metalo detektorių įrengimas, samdyti apsaugos darbuotojus, taip pat į šias programas įeina didelio masto programos tokios, kaip užimtumo programos bei ir mokyklos dydžio didinimą ar mažinimą.

Mokomosios - lavinamosios programos. Šių programų pagrindinis tikslas ugdyti moksleivių elgesio valdymo ir nesmutinio konfliktų sprendimo įgūdžius.

Mokykloje smurto prevencija gali apimti tokias tikslines grupes:

1. Moksleiviai.
2. Tėvai.
3. Pedagogai.

Kuriant smurto prevencijos programą savo mokykloje, svarbu atkreipti dėmesį į tokius aspektus: Svarbu, kad vykdam smurto prevenciją, į ją būtų įtraukti ir patys moksleiviai (ne tik kaip tikslinė grupė). Turėkite omenyje tai, kad vieni mokyklos darbuotojai smurto nesumažins, todėl labai svarbu į problemos sprendimus įtraukti moksleivius bei jų tėvus (tai yra visą mokyklos bendruomenę). Moksleiviai patys gali nustatyti kokios jie mokyklos nori, ką jiems reiškia mokytis saugioje mokykloje. Didžiausiai klaida, kurią darome, - pamirštame, kad yra moksleiviai, kurie taip pat gali prisidėti prie problemų sprendimo. Prisiimdami atsakomybę už saugios mokyklos sukūrimą, atstumiam moksleivius, tarsi pasakydami, kad jie vaidina antraeilį vaidmenį. Gaunasi užburtas

ratas – moksleiviai, neturėdami galimybės išsakyti savo nuomonės ir prisidėti prie problemų sprendimo, visuomet perduos atsakomybę mums ir priešinsis bet kokiam mūsų sprendimui. Tik turint vaikų supratimą, kokios jie nori mokyklos, yra žymiai paprasčiau ir mokyklos personalui organizuoti konkrečias priemones, kurios didintų saugumą mokykloje ir mažintų smurto paplitimą. Norint kovoti su smurtu nepakanka suorganizuoti efektyvią bausmių sistemą smurtautojams. Be to, geriau taikyti mažiau bausmių už nepageidaujamą elgesį, bet daugiau paskatinimų už tinkamą elgesį. Smurto prevencijos esmė – nekovoti su smurtu mokykloje, o kurti saugią mokyklą, kurioje saugu būtų visai bendruomenei.

Be to, prevencinis darbas mokyklose turėtų orientuotis būtent į vaikų gebėjimų bendradarbiauti ir konstruktyviai spręsti konfliktus formavimą ir vystymą.

Mokyklų ir kitos institucijų (dienos centrų, globos namų ir kt.) vienas iš pagrindinių uždavinių turi būti vaikų tolerancijos ugdyimas, gebėjimo argumentuotai derėtis ir kompromituoti vystymas. Reguliarūs pokalbiai su vaikais apie konfliktus, prievartą, jų sprendimo būdus, turi tapti sistema.

Naivu būtų tikėtis, kad po vienos paskaitos ar didesnio renginio, atmosfera mokykloje pasikeis, smurtas mokykloje sumažės arba jo visai nebeliks. Smurto prevencija arba saugios mokyklos strategijos kūrimas - tai darbas, kuris pareikalauja iš Jūsų nemažai jėgų, energijos.. Tai yra nuolatinis darbas. Todėl turėtumėte atminti vieną dalyką – tai ne vieno Jūsų, kaip mokyklos administracijos atstovo, socialinio pedagogo, atsakomybė. Tai yra VISOS MOKYKLOS BENDRUOMENĖS atsakomybė ir tikslas.

Prevencijos tikslų formulavimas ir įvertinimas

Vykdamas prevenciją labai svarbu pirmiausia įvertinti, kas skatina smurtą mokyklose. Todėl prieš kurdamas smurto prevencijos programą savo mokykloje, pamėginkite atsakyti į šiuos klausimus:

- *Kokį pavyzdį rodome, mes, suaugusieji?*
- *Kokios galimybės suteikiamos vaikams mokytis nesmurtinės elgsenos ir įgyti taikaus bendravimo įgūdžių?*
- *Kaip mokytojai elgiasi matydami ką nors netinkamai elgiantis? Ar pasikliaujate bausmėmis, ar mokote kitų elgesio būdų?*⁷

Norėdami sukurti prevencijos programą, turite žinoti, su kokiomis dažniausiai problemomis susiduria mokyklos bendruomenė. Todėl prieš tai labai svarbu atlikti smurto paplitimo mokykloje įvertinimą, tam, kad galėtumėte „pamatyti“ išsamų smurto mokykloje vaizdą. Į prevencijos tikslų formulavimą pasitelkite kolegas arba suburkite komandą, į kurią įeitų mokyklos administracijos atstovai, socialinis pedagogas, psichologas, mokytojai (tiek pradinių klasių, tiek vyresniųjų klasių), moksleiviai, tėvai. Smurto prevencijos programa gali turėti ir ilgalaikius, trumpalaikius tikslus. Pradėkite nuo trumpalaikių tikslų, - taip lengviau pajusite pirmuosius rezultatus. Svarbu turėti aiškia programą, kurioje būtų aiškiai išdėstyti tikslai, priemonės, pageidaujami rezultatai bei programos įvertinimo būdai. Vykdydami prevencijos programą, peržiūrėkite ją taip dažnai, kaip jums to reikia. Kaip jau buvo minėta, taip pat svarbu įvertinti prevencijos programą (ar pasiekėte tai, ko tikėjotės, kas pasikeitė po programos įvykdymo). Prieš vertindami prevencijos programą, atsakykite į šiuos klausimus:

Kas vertins programą?
Kokiais metodais (tyrimas, pokalbiai ir t.t.) bus vertinama programa?
Pagal kokius kriterijus bus vertinama programa?

⁷ Pgl. Smurto prevencija mokyklose. Metodinė priemonė. Vilnius, 2005.

Moksliniai tyrimai (Lenz 1996, Goleman 1995) rodo, kad prevencinės programos yra efektyvesnės tuomet, kai jos yra nukreiptos į emocinės ir socialinės kompetencijos formavimą ir vystymą. Griuner ir Chilt (1998) įvertinę įvairias prievartos prevencines priemones, priėjo prie išvadų, kad:

- Prevencinės programos, nukreiptos į vaikų resursų aktyvumą, yra efektyvesnės, nei tos, kurios orientuotos į rizikos veiksnius ir koncentruoja dėmesį į problemines sritis.
- Vaikų psichosocialinės ir bendrai gyvenimiškos kompetencijos palaikymas ir vystymas yra efektyvios prevencinės priemonės.
- Prevencija – ilgalaikis procesas, kurį reikia pradėti laiku. *Trumpalaikės priemonės yra neefektyvios.*
- Prevenciniai renginiai turi atsižvelgti į bendraamžių grupės įtaką konkrečiam vaikui.

Taip pat prievartos prevencinės programos bus efektyvesnės, jei bus atsižvelgta į keletą dalykų:

- Atliks tikslų prievartos formų bei paplitimo įvertinimą.
- Panaudos visus resursus, o ne tik pasikliaus savo jėgomis.
- Įtrauks taip pat ir šeimos narius į mokyklos bendruomenės programas.
- Pradės prevencines programas kuo ankstesniame vaikų amžiuje.
- Panaudos ne tik prievartos mažinimo ir nutraukimo strategijas, bet ir teigiamą patirtį.
- Labai tiksliai apibrėš pageidaujamą ir nepageidaujamą elgesį, vieningai ir griežtai laikysis savo reikalavimų.

Prevencijos renginių efektyvumo didinimas

Čia pateikiami pagrindiniai principai, kurių laikantis, prevencija bus efektyvi:

- Prevencija yra tuo efektyvesnė, kuo dirbama su jaunesniojo amžiaus vaikais. Manoma, kad efektyviausia prevencija yra, kai ji nukreipta į ikimokyklinio ir pradinių klasių amžiaus vaikus. Pavyzdžiui, Vokietijoje plačiai paplitusios prevencinės programos, skirtos 5 klasei, nes tai yra krizinis laikotarpis vaikams, atėjusiems iš pradinių klasių arba iš tos paties mokyklos, ar kitų. Vaikai dažnai bijo, kad bus nepriimti naujų bendraamžių, nesuras draugų.
- Kai prevencija yra vykdoma nuolatos, o ne vieną kartą ar keletą kartų per metus.
- Kai taikomos skirtingos prevencijos formos, o ne vien tik paskaitos ar seminarai.
- Kai vaikai aktyviai dalyvauja (tai yra, gali diskutuoti, reikšti savo nuomonę), kitaip tariant, yra ne pasyvūs klausytojai, o aktyvūs dalyviai.
- Kai dirbama mažose grupėse. Optimalus grupės dydis – 12 dalyvių. Paskaitos efektyviausios, kuomet jose dalyvauja 25-30 vaikų. Kuo daugiau dalyvių, tuo sunkiau valdyti grupę. Mokyklose vis dar populiariu organizuoti didelius prevencinius renginius, kuomet į aktų salę „suvaromi“ visi moksleiviai. Autoriams teko derėtis dėl dalyvių skaičiaus, kuomet mokyklos administracija pageidavo, kad paskaitoje dalyvautų apie 1000 vaikų.
- Į prevencijos renginio organizavimą įtraukiami ir moksleiviai.

Įvairūs prevencijos metodai

Dažniausiai vykdant prevenciją (nesvarbu, prievartos, narkomanijos) apsiribojama tik vienu metodu: paskaita, kuomet pasikviečiamas specialistas ir jo prašoma paskaityti 30 minučių trukmės paskaitą. Efektyvumas tokio renginio bus nedidelis, moksleiviai dažnai net nežino, kas bus. Todėl rekomenduojame prieš organizuojant kokį nors prevencijos renginį, informuoti moksleivius apie ką bus paskaita, kam skirta. Taip pat svarbu taikyti kuo įvairesnius prevencijos metodus. Šiame

⁸ Ten pat.

skyrelyje pateiksime įvairių metodų, kuriuos galite įtraukti į savo mokyklos smurto prevencijos programą.

- *Dailės ir kitų menų taikymas prevencijoje*

Taikant vaizduojamuosius menus, į mokyklos aplinkos kūrimą įtraukiami moksleiviai. Taip pat šio metodo metu vaikai įgyja bendravimo, savęs raiškos gebėjimų. O tai padeda ugdyti socialinius, emocinius ir elgesio įgūdžius. Jaunesniojo amžiaus vaikai gali piešti, kurti piešinius. Vyresniųjų klasių moksleiviams ši veikla taip pat gali būti nenuobodi – jie gali kai kurias užduotis atlikti naudodami kompiuterines programas. Galima pateikti užduotį – sukurti saugios mokyklos reklamą ar plakatą ir t.t.

- *Drama, vaidyba*

Vaikai mokosi daugiau iš to, ką mato, o ne iš to, ką girdi. Todėl pakankamai efektyvu taikyti vaidybą (įvairių situacijų vaidinimas), mokant vaikus atpažinti pavojingas situacijas, tinkamai apsisaugoti. Vaidinamos istorijos padeda vaikams atgaminti jų pačių asmeniškai išgyventas situacijas. Svarbu, kad patys vaikai galėtų paruošti ir suvaidinti sudėtingas situacijas. Be to, yra pjesių, kurias galima statyti mokykloje, pavyzdžiui, „Pykšt pokšt – tu negyvas“. Vaikai ir patys gali sukurti pjesę ir ją pastatyti. Taip pat vaikai gali sukurti filmą apie tai, kaip buvo vykdoma prevencinė programa jų mokykloje.

- *Paskaitos – diskusijos*

Jos gali būti pačių įvairiausių tipų. Atkreipkite dėmesį, kad paprasta paskaita – pasakojimas yra mažiausiai efektyviausias prevencijos metodas. Efektyvumas didėja, kai vaikai patys savarankiškai gali aktyviai dalyvauti renginyje. Net jeigu organizuojama paskaita, būtina palikti laiko vaikų klausimams, diskusijai, darbui grupėse ir pan.

- *Vaidybinio filmo peržiūra*

Kol kas yra nedaug vaidybinių filmų, kurie yra nekomerciniai ir tikėtų parodyti vaikams prevenciniais tikslais. Rekomenduojame patyčių prevencijai taikyti vaidybinio filmo „Pykšt Pokšt – Tu negyvas“ peržiūrą (filmo aptarimo pavyzdį rasite prieduose). Šio filmo peržiūrą galite organizuoti taip pat ir pedagogams, mokyklos administracijai bei tėvams.

Taikydami filmą kaip prevencijos metodą, įvertinkite, kuo jis gali būti naudingas moksleiviams. Ar filme pateikiami problemų sprendimo būdai, ar aiškiai atskleidžiama problema. Venkite filmų, kuriuose pateikiami tik netinkami problemų sprendimo būdai, pavyzdžiui, nužudymas, savižudybė, neigiamas herojus yra idealizuojamas. Atminkite, kad tik pademonstruoti filmo neužteks, būtina jį aptarti su moksleiviams (ir su mokytojais, ir tėvais). Tai galima atlikti keliais būdais:

- Po filmo peržiūros pateikti vaikams keletą klausimų apie tai, kaip jie suprato filmą. Tai turi būti *diskusija*, kurioje kiekvienas vaikas galėtų pasakyti savo nuomonę. Turite siekti ne tik sužinoti vaikų nuomonę, bet ir „taisyti“ neteisingas vaikų nuostatas.
- Pateikti kiekvienam vaikui *anketą* apie tai, kaip suprato šį filmą. Toks būdas yra naudingesnis tuo, kad kiekvienas vaikas gali pasakyti savo nuomonę. Bet tokiu būdu jums kaip specialistui bus sunkiau „taisyti“ neteisingas nuostatas.

FILMO „PYKŠT-POKŠT – TU NEGYVAS“ APTARIMO SU MOKSLEIVIAIS GAIRĖS

Filmo aptarimas yra svarbi filmo peržiūros dalis. Aptarimas gali būti neilgas ir trukti 20-30min., tačiau svarbu, kad moksleiviai turėtų progą išsakyti filmo įspūdžius bei svarbiausius dalykus, kuriuos iš filmo išsineša.

REKOMENDUOJAMA SU MOKSLEIVIAI PASIKALBĖTI ŠIAIS KLAUSIMAIS:

Bendri filmo įspūdžiai:

- Kokie yra filmo įspūdžiai? Kaip jiems filmas patiko?
- Kas vaikams labiausiai įsiminė, paliko didžiausią įspūdį?

- Kam rekomenduotų šį filmą pasižiūrėti?
- Kaip jie mano, ar vertėtų šį filmą pamatyti jų bendraamžiams? Kodėl?
- Ar jie parodytų šį filmą savo auklėtojams? Kodėl?
- Kaip vaikai vertina mokytojų elgesį filme?

Priekabiavimas ir patyčios:

- Kaip jie supranta, kas yra patyčios ar priekabiavimas?
- Ar ši problema yra aktuali mokykloje?
- Kodėl vieni moksleiviai tyčiojasi iš kitų? Iš kur kyla noras pasityčioti iš kito?
- Kokius jausmus kelia patyčios, priekabiavimas?

Kaip reaguoti ar spręsti patyčių problemą:

- Kaip galima būtų reaguoti į kitų bendraamžių patyčias? Kaip jie pasiūlytų reaguoti savo draugui, jei iš jo kas nors tyčiotųsi?
- Kaip kiekvienas asmeniškai ar klasė galėtų prisidėti prie to, kad patyčių būtų mažiau?
- Kaip kiekvienas gali padėti tam draugui ar tiesiog bendraamžiui, kuris patiria patyčias?

Mintys apie savižudybę:

- Filmo pagrindinis herojus galvojo apie savižudybę. Kaip vaikai mano, dėl ko kartais kyla tokios mintys?
- Kaip galima padėti žmogui, galvojančiam apie savižudybę?

Su mokiniais galima aptarti visus čia suminėtus klausimus, o galima tik dalį jų. Diskusiją reikėtų vesti lanksčiai, atsižvelgiant į moksleivių norus ir poreikius.

Socialinių įgūdžių lavinimas

Daugiau dėmesio norėtume skirti šiam metodui. Nes būtent taikant šį metodą, tikėtina, kad pasieksite geresnių rezultatų. Socialinių įgūdžių lavinimas nėra vienkartinis užsiėmimas, tai turi vykti nuolat. Vaikai pirmuosius socialinius įgūdžius įgyja šeimoje. Vėliau naujų įgūdžių įgyja mokykloje. Jei vaikas stokoja socialinių įgūdžių, yra didelė tikimybė, kad savo vidinę įtampą, pyktį ir diskomfortą išreikš elgdamasis netinkamai: fizine ar verbaline agresija, nukreipta į kitus, demonstratyviu elgesiu, priešišku aplinkiniams. Arba atvirkščiai – jam gali būti būdingas pasyvus, vengiantis elgesys: toks vaikas gali būti apatiškas, baugštus, gali jaustis izoliuotas, jam būdingas nepasitikėjimas savimi, žemas savęs vertinimas. Visa tai stabdo asmenybės vystymąsi. Tad socialinių įgūdžių ugdymas ypač reikalingas rizikos grupių vaikams.

Jei vaikai išmokomi tinkamo elgesio būdų, kaip susitvarkyti su konfliktinėmis gyvenimo pateikiamomis situacijomis, tai padeda jiems ateityje išvengti didelių asmenybinių krizių: jie geriau pažįsta save, savyje kylančius jausmus, gali numatyti savo reakcijas įvairiose situacijose, valdyti impulsus, identifikuoti stresines situacijas ir kreiptis, prašyti kitų žmonių pagalbos, labiau pasitiki savimi.

Kad vaikai galėtų apsisaugoti nuo prievartos, jiems būtina:

Perteikti būtinas žinias apie įvairias prievartos formas: pirmiausia, žinodamas apie gresiančius pavojus, vaikas bus atsargesnis, ir galbūt, atsidūręs grėsmingoje situacijoje, jis sugebės duoti atkirtį, pabėgti.

Ugdyti vaikų socialinius (fizinio ir psichologinio saugumo, streso įveikimo, konfliktų sprendimo ir kt.) įgūdžius. Vaikams nepakanka vien tik žinoti, kaip jie turi elgtis sudėtingose situacijose, – jie turėtų būti to mokomi pasitelkiant aktyvaus mokymo metodus. Situacijų vaidinimas yra viena iš efektyviausių darbo formų, mokant vaikus tinkamo elgesio. Tai padeda vaikams kūrybiškai ir savitai spręsti specifines problemas (pvz., kaip elgtis seksualinio priekabiavimo atveju, kaip pasakyti „Ne“, kai suaugę siūlo daryti tai, kas vaikui yra nemalonu ir

pan.), betarpiškai ieškoti konkrečių išeities iš susidariusios padėties būdų, moko kritiškai mąstyti. Be to, vaidmenų atlikimas padeda įsijausti į kitų žmonių problemas, požiūrius ir geriau suprasti vienas kitą – ugdo empatiją. Svarbu suteikti vaikui grįžtamąjį ryšį apie jo elgesį ir elgesio pasekmes kitiems situacijos dalyviams, skatinti vaiką efektyviai spręsti problemas socialiai priimtinais būdais. Dažnai agresyvūs asmenys iš aukų tikisi paklusnumo, nuolankumo, jie tikisi, kad auka pradės verksti, nuliūs, praras savitvardą. Jei auka taip nesielgia, agresorius pradės ieškoti kitos aukos. Todėl lavinant socialinius įgūdžius, svarbu atkreipti dėmesį ir į gebėjimo be pykčio ir įsiūčio kovoti už save ugdymą.

Kitos galimos darbo su vaikais formos yra diskusijos, konkrečių situacijų aptarimas, analizė, įvairių galimų problemos sprendimų paieška (tai labiau tinkama vyresnio amžiaus vaikams).

Organizuojant vaikams mokymus seksualinio, fizinio ar emocinio smurto temomis, svarbu iš anksto numatyti galimus pavojus – niekada negalite būti garantuoti, kad grupėje nėra, pvz., seksualinę prievartą patyrusių vaikų ar žinančių, kad jų draugui ar draugei yra nutikę kažkas panašaus. Tokiu atveju kyla netikėto, skuboto atsiskleidimo tikimybė – vaikas, supratęs, kad su juo buvo pasielgta nusikalstamu būdu, gali prasitarti apie savo „paslaptį“ ir yra rizika, kad kiti vaikai pradės šaipytis, smerkti ar „klijuoti etiketes“. Norėdami to išvengti, susitikimo pradžioje išpėkite vaikus, kad nesidalintų savo asmenine patirtimi grupėje. Be to, reiktų formuoti nuostatą, kad seksualinę prievartą patyręs vaikas yra toks pat kaip kiti, kad jis nėra kaltas, dėl blogo elgesio su vaiku visada yra kaltas prievartautojas.

Be to, vaikai turėtų žinoti, į ką jie gali kreiptis ištikus bėdai. Suteikiant vaikams žinias apie prievartą ar kitas blogo elgesio su vaikais formas, reiktų jiems nurodyti vaiko teises ginančių tarnybų koordinatas, paaiškinti jose dirbančių specialistų funkcijas, pateikti anoniminės psichologinės telefoninės pagalbos tarnybų numerius. Yra tikimybė, kad ištikus bėdai vaikas pasinaudos šia informacija, žinos, į ką gali kreiptis pagalbos ar patarimo.

Lavinant socialinius įgūdžius, taip pat svarbu atkreipti dėmesį į gebėjimą valdyti pyktį. Dėl negebėjimo kontroliuoti pykčio, daug moksleivių tampa įžūlūs ir pradeda smurtauti. Pyktis gali būti nukreipiamas į išorę (į kitus asmenis) arba į vidų (save). Pykčio nukreipimas į save gali sukelti stiprius neapykantos ar frustracijos jausmus. Todėl dažnai vaikas pradeda žaloti save arba pradeda galvoti apie savižudybę. Todėl labai svarbu mokyti moksleivius išpasakoti savo jausmus, net tokius nemalonius, kaip pyktis.

Saugumo įgūdžių lavinimas

Įprasta, kad mokydami vaikus saugumo įgūdžių, naudojame „gašdinimo taktiką“. Mintis, kad mokydami saugumo įgūdžių turime gašdinti vaikus, yra plačiai paplitęs mitas. Iš tiesų vaikus reikia mokyti teisingo elgesio įgūdžių, kad įvairiose sudėtingose situacijose vaikas liktų saugus. Jūsų žodžiai ir bendravimo maniera turi tiesioginės įtakos tam, ar vaikas sugebės išspręsti sudėtingą situaciją, ar taps auka.

Gašdindami vaikus, ypač jaunesnio amžiaus, mes sugriauname jų gebėjimą teisingai reaguoti pavojingose situacijose, ir vietoj to, kad vaikas tokią situaciją sutiktų pasitikėdamas savo jėgomis ir panaudotų saugumo įgūdžius, jis suakmenėja iš baimės.

<i>Gašdinantys žodžiai</i>	<i>Ugdomieji ar raminantieji žodžiai</i>
„Nekalbėk su nepažįstamaisiais“	„Taip elgiaisi nepažįstamieji...“
„Ten pilna psichų (nesveikų žmonių)“	„Daugeliu žmonių verta pasitikėti“
„Kas nors gali tave pagrobt“	„Tu būsi saugus, jei...“
„Parkai taip pat pavojingi vaikams“	„Jei kas nors prie tavęs lištų, ...“
„Dabar niekuo negalima pasitikėti“	Tu gali kreiptis pagalbos į ...

Taip pat dirbant su jaunesnio amžiaus vaikais, reikėtų vengti sąvokų, kurių vaikas dar nepajėgus suprasti. Todėl prieš pradėdami dirbti su vaikais, pagalvokite kokias sąvokas vartosite, ir jei jos neatitinka vaikų amžiaus, pakeiskite į jiems suprantamas.

Pavyzdys. Tam tikrų sąvokų paaiškinimas.

Pagrobti	Priversti eiti su juo (nepažįstamuju)
Išprievartauti/išžaginti	Priversti užsiimti seksu
Tvirkinimas	Kai suaugęs liečia ar glosto tavo intymias kūno dalis siekiant seksualinio pasitenkinimo
Vaikų pornografija	Fotografavimas ar žiūrėjimas pusiau nuogų ar visai nuogų vaikų nuotraukų siekiant seksualinio pasitenkinimo
Seksualiniai prievartautojai	Žmonės, kurie nuteisti ir sėdintys kalėjime už nusikaltimą, susijusį su seksu

Atlikite pratimą: pakeiskite gąsdinančius sakinius pagal pateiktą pavyzdį.

Negalima niekuo pasitikėti. Prievartautojai atrodo kaip normalūs žmonės...	Jeigu kas nors liečia tave taip, kaip tau nepatinka ar priverčia jaustis nejaukiai, net jei tai būtų draugas ar giminaitis, apie tai būtinai ir skubiai turi papasakoti suaugusiam žmogui, kuriuo pasitiki.
Tau negalima vienam eiti į parką. Kas nors gali tave pagrobti...	
Žmogžudžiai ir prievartautojai nusižiūri draugiškus vaikus, todėl nekalbėk su niekuo...	

Prieš pradėdami ugdyti vaikų saugumo įgūdžius, įvertinkite kokius vaikai turi įgūdžius. Jūs galite orientuotis pagal P. Statment pateiktus kriterijus.

Ikimokyklinio amžiaus vaikai turi mokėti:

- Kūno dalių (taip pat ir intymių) pavadinimus.
- Atskirti „gerus“ ir „blogus“ prisilietimus.
- Suprasti ir atskirti, kas yra nepažįstamas ir gera linkintis suaugęs.
- Identifikacinę informaciją apie save: pavardė, telefono numeris, adresas.
- Žino ir moka surinkti pagalbos telefono numerį 112 arba 02.
- Leisti fiziškai liesti tik šeimos nariams.
- Prašyti leidimo priimant dovanas iš suaugusiųjų, jei jie nėra šeimos nariai.
- Papasakoti tėvams apie paslaptis, jei kas nors verčia ar liepia laikyti paslaptis.

Pradinių klasių moksleiviai turi žinoti ir mokėti:

- sėstis tik iš anksto aptartų ir žinomų žmonių mašinoje;
- kreiptis pagalbos į suaugusiuosius (pvz.: policija);
- pasitikėti vidiniu pavojaus signalu ir veikti pagal saugumo taisykles;
- žinoti ir imtis saugumo priemonių skambučių telefonu ir į duris atvejais;
- žinoti ir imtis saugumo priemonių bendraujant su nepažįstamais;
- atsisakyti nuo įvairių formų papirkinėjimo (dovanomis, saldainiais ir t.t.) ir apie tai pranešti tėvams;
- ryžtingai nutraukti bet kokius seksualinius ketinimus;
- nelaikyti paslapčių nuo tėvų;

- vengti teikti pagalbą nepažįstamiems;
- skirti apsimestėlius policininkus nuo „tikrų“ policijos pareigūnų;
- „Rėkti, bėgti ir papasakoti“ pavojaus atveju.

Ketvirtos – šeštos klasės moksleiviai be aukščiau išvardintų įgūdžių, turi žinoti ir mokėti:

- kad seksualiniai santykiai su suaugusiais yra pavojingi ir neteisėti;
- teisingai konfrontuoti su gatvės nusikaltėliais, gaujomis;
- taikiai spręsti konfliktus.

Taip pat svarbu ugdyti savarankiškai spręsti problemas bei savarankiškai priimti sprendimus.

Rekomendacijos ugdant pradinių klasių moksleivių saugumo įgūdžius.

Moksleiviai turi mokytis savarankiškai spręsti problemas. Klausimais „Kas jeigu,...“, galite sukurti įvairias situacijas ir skatinti vaiką garsiai galvoti kaip spręsti pateiktą situaciją. Užsiėmimai pradinėse klasėse neturėtų būti ilgesni nei 15 minučių. Parinkite įvairius metodus, pavyzdžiui, vaidmeniniai žaidimai, istorijos, piešimas, lėlių žaidimas, eilėraščiai, dainos ir kt.

Praktiniai užsiėmimai turi apimti 3 etapus:

1. Problemos nustatymas.
2. Alternatyvių sprendimų (situacijų) suradimas.
3. Mokymo metodo parinkimas iš keleto galimų.

Naują informaciją pateikite naudodami pavyzdžius. Lengviausiai vaikas suvoks situaciją, jei lengvai galės joje atrasti savo vaidmenį.

Jei taikote pasakos ar istorijos metodą, padėkite vaikams įsivaizduoti save herojaus, kuris elgiasi teisingai, vaidmenyje. Vaikui lengviau įsiminti tai, kaip „jis“ elgėsi, sprendė iškilusią problemą.

***

Toliau yra pateikiami papildomi darbo metodai, kuriuos galite taikyti vykdydami prievartos prevenciją.

Vizitas į policijos nuovadą ar komisariatą. Jo metu vaikus galite supažindinti su policijos darbu, organizuoti diskusiją, supažindinti su kitais pareigūnais, su pagalbos organizavimu prievartos atveju ir t.t.

Viktorina – konkursas. Jos metu gali dalyvauti keletas klasių (ar dar daugiau), kuomet jūs kartu su partneriais parengę užduotis (apie prievartą, įstatymus, pagalbą, ir t.t.), galite perteikti žinias žaisminga forma.

Vizitas į organizacijas, teikiančias pagalbą vaikams, nukentėjusiems nuo prievartos. Tai gali būti nevyriausybinių organizacijų, vaikų teisių apsaugos tarnyba, kitos įvairios vaikų gynimo organizacijos ir t.t.

Vakarai ir vakaronės. Tai gali būti teminiai vakarai, galima pakviesti garsų žmonių, vyresnius moksleivius ar suaugusiuosius, kurie papasakotų apie prievartą ir kaip jie sprendavo konfliktines situacijas efektyviu būdu ir t.t.

Mokyklos stendas apie prievartos prevenciją. Kartu su moksleiviais galite organizuoti stendo sukūrimą, jame pateikti reikalingą informaciją moksleiviams.

Diskusijos. Jos būtų efektyvesnės, jeigu iš anksto vaikus įtrauksite į diskusijų organizavimą. Tai gali būti diskusija, taikant debatų metodą, labai konkrečia tema, pavyzdžiui, kas yra mažiau konfliktuoja: merginos ar vaikinai. Taip pat su vaikais galite aptarti smurto situacijas, lyginant skirtumus tarp lyčių.

Prievartos mokyklose situacijos įvertinimas (tyrimas). Iš vienos pusės tyrimas yra skirtas įvertinti, kokia yra vaikų patirtis, kokios jų nuostatos. Jeigu bus apklausiamas didelis skaičius vaikų, tuomet tyrimas gali atlikti ir prevencinį vaidmenį, nes vaikai jausis kažkiek atskleidę (kad ir anonimiškai)

savo patyrimą, kalbant apie prievartą. Žinos, kad kažkas iš suaugusiųjų domisi jų problemomis, kad jie yra ne vieni, matantys prievartos situaciją.

Vaių parengtas vaidinimas – spektaklis apie prievartą. Tai yra pakankamai efektyvi forma, nes joje aktyviai dalyvaus vaikai. Kartu būtina padaryti bendrą aptarimą su vaikais. Situacijos gali būti pačios įvairiausios: smurtas mokykloje, emocinė prievarta, pravardžiavimas, nepažįstamo žmogaus agresyvus ar per daug seksualizuotas, įtartinas elgesys, draugystė tarp merginos ir vaikinio ir t.t.

Vaių piešinių konkursas. Ši forma tinka jaunesnio amžiaus vaikams. Vėliau svarbu su vaikais aptarti, kas yra nupiešta. *Ir kitos formos (svarbu, kad tai būtų vaikams priimtina forma).*

Pedagogų pasirengimas prevencijai

Kadangi mokytojai ir kitas mokyklos personalas pirmieji užtikrina saugumą mokykloje, jie turi turėti atitinkamą kvalifikaciją, tobulintis prievartos prevencijos srityje. Mokyklos turi suteikti galimybę mokyklos personalui tobulintis tokiose srityse:

- a) Konfliktų valdymas ir sprendimas bei tarpininkavimas.
- b) Priešiškumo ir pykčio valdymas.
- c) Aukų atpažinimas ir palaikymas.
- d) Krizės/krizinės situacijos valdymas.
- e) Priekabiavimo atpažinimas, prevencija ir intervencija.
- f) Kas, kaip ir kur reikia nukreipti moksleivius bei jų šeimas socialinei – psichologinei pagalbai.
- g) Klasės valdymas.
- h) Situacijų, kuriose gali kilti prievarta atpažinimas bei rizikos mažinimas.
- i) Kaip mokytojų bei kito mokyklos personalo elgesys gali išspręsti arba pagilinti konfliktą.
- j) Rizikos grupės ar turinčio problemų moksleivio atpažinimas.
- k) Bendravimas ir bendradarbiavimas su nusižengusių mokyklos taisyklėms moksleivių tėvais.
- l) Efektyvus darbas su klaseje, kurioje mokosi moksleiviai iš skirtingų ekonominių bei kultūrinių aplinkų.
- m) Emocinė parama.
- n) Moksleivių psichologija: motyvacija, mokymasis, raidos tarpsniai.
- o) Bendradarbiavimas su įvairiomis žinybomis.
- p) Padrąsinančios technikos.
- q) Pozityvaus bendravimo su moksleiviais įgūdžių lavinimas.

Taip pat labai svarbu, kokį mes pavyzdį rodome vaikams, nes vaikų elgesio modelius formuoja mūsų elgesys. Vaikai gali lengvai mūsų elgesį perimti arba atmesti. Abipusė pagarba – tai pirmas žingsnis mažinant smurtą mokykloje. Kaip jau minėjome, smurto prevencija nėra vien tik socialinio pedagogo ar psichologo atsakomybė. Todėl labai svarbu, kad mokykloje veiktų komanda. Reguliarūs tokios komandos susitikimai padės ne tik efektyviau vykdyti prevencines programas, bet ir padės sumažinti mokytojų baimes, suteiks jiems palaikymo.

Labai svarbu mokytis prievartos prevencijos bei intervencijos strategijų ir pagalbinį mokyklos personalą.

Kadangi rizikos grupės paaugliai teigiamai reaguoja į asmeninį dėmesį, mokytojai gali padėti susilaikyti nuo agresyvių impulsų, padedami su namų darbais, suteikdami neformalias konsultacijas ar tiesiog išklaudydami.

Tėvų įtraukimas ir mokymas

Tai yra kitas svarbus prievartos prevencijos aspektas. Jis galimas per tėvų informavimą, tiesioginį mokymą, kaip spręsti konkrečias problemas, valdyti savo pyktį ir pan. Akcentuojant šiltų ir humaniškų santykių šeimoje svarbą, tėvams turėtų būti suteikiamos žinios apie vaikų vystymosi ir amžiaus tarpsnių ypatumus, apie tai, kaip auginti vaikus, kaip spręsti iškilusius neaiškumus, išreikšti jausmus, įveikti krizes.

Tėvų švietimo strategijos tikslai turėtų būti nukreipti į įgūdžių, reikalingų sėkmingam šeimos funkcionavimui, ugdymą, nuostatų apie smurto naudojimą šeimoje ir vaikų auklėjimą keitimą. Tėvams gali būti suteikiama informacija, kaip jie galėtų mokyti savo vaikus apsisaugoti nuo prievartos. Jūs galite tėvams patarti:

- Skatinti vaikus uždavinėti klausimus nuo kuo jaunesnio amžiaus, leisti vaikams suprasti, kad nėra kvailių ir nepriimtinių klausimų.

- Pagal vaiko išsivystymo lygį suteikti jam vis daugiau galimybių dalyvauti diskusijose su kitais šeimos nariais. Vaikas turi pajaušti, kad išsakyti savo nuomonę ir klausti yra natūralu.

- Nesistengti rasti „tinkamo“ laiko ir vietos tam tikrų problemų sprendimui, nes tai slopina vaiko norą klausinėti. Jei įmanoma, pasistengti atsakyti į klausimus, nesvarbu, kada ir kur jie būtų užduodami.

- Susirinkti informaciją apie svarbesnius seksualumo aspektus. Kuo išsamesnės bus tėvų žinios, tuo geriau ir jaučiau jie jausis, kai vaikas jų apie tai paklaus. Jiems vertėtų žinoti apie gimstamumo kontrolės metodus, abortus, venerines ligas, nėštumą, gimdymą, lytinius santykius, homoseksualumą, meilę ir tarpusavio santykius.

- Susitarti su savo partneriu, kokios pozicijos bus laikomasi kalbant su vaiku seksualinėmis temomis. Svarbu, kad vaiką auginančių asmenų pateikiama informacija vaikui nebūtų prieštaringa.

- Nebijoti pradėti svarstyti tam tikrą seksualumo aspektą su savo vaiku, jei tėvams atrodo, kad laikas tam yra tinkamas; nebūtina laukti, kol vaikas paklaus. Jei tėvai pajus, kad vaikui tai neįdomu, jie gali paprasčiausiai atidėti pokalbį vėlesniam laikui, bet leisti vaikui suprasti, kad jis bet kada gali jų apie tai paklausti.

- Nesidrovėti panaudoti visus šaltinius (knygas, pažintinius filmus, pokalbį su atitinkamos srities specialistais ir pan.), iš kurių vaikas gali gauti naudingos informacijos. Rekomenduojame pateikti konkrečių pavyzdžių, kaip tėvai galėtų kalbėti su savo vaikais. Pvz., kalbėdami su vaikais asmeninio saugumo klausimais, tėvai gali sakyti: *Žmonės liečia vienas kitą skirtingai. Dauguma prisilietimų yra malonūs – tai geri prisilietimai. Kai kurie prisilietimai, panašūs į kutenimą, gali tave sugluminti, nes iš pradžių jie buvo tarsi malonūs, o vėliau, jei jie nesiliauja, gali tapti labai nemalonūs, negeri. Kai kurie prisilietimai – skausmingi. Jie negeri. Jei kas nors liečia tave taip, kad tau tai nepatinka, arba prašo paliesti jį „negeru“ būdu, tau nereikia kalbėtis ir bendrauti su tuo žmogumi. Tu gali pasakyti tokiam žmogui „Ne“ arba „Neliesk manęs taip“. Apie tai, kas nutiko, papasakok man ar kitam suaugusiam žmogui, kuris tuo metu yra šalia tavęs ir kuriuo tu pasitiki.*

- Tėvams kartu su vaiku įvardinti keletą asmenų, kam dar vaikas galėtų pasipasakoti, pvz., močiutei, mokytojai, auklėtojai ar pan.

- Apie asmeninį saugumą kartkartėmis reikia pakalbėti kartu su visais šeimos nariais. Reikia priminti vaikams, kad jie visuomet turi papasakoti, jei su jais kas nors nutiks. Jei pirmas žmogus, kuriam vaikas pasipasakos, juo nepatikės, vaikas turi papasakoti dar kam nors, ir dar, ir dar – kol kas nors imsisi priemonių.

Mokykloje galima organizuoti vadinamąsias tėvų mokymosi grupes, kuriose tėvai galėtų mokytis ir dalintis patirtimi su kitais grupės nariais. Tai itin svarbu paauglių tėvams, kurie jaučiasi nudrąsinti ir dažnai nežino, kaip bendrauti su vaikais.

Moksleivių dalyvavimas, vykdant prevenciją

Į prievartos prevenciją taip pat labai svarbu ir net gi būtina įtraukti moksleivius. Moksleiviai taip pat yra mokyklos bendruomenės nariai ir taip pat atsakingi už tai, kas vyksta mokykloje. Neužtenka sukviesti moksleivius tik į renginį ir manyti, kad tai aktyvus jų dalyvavimas prievartos mažinimo programoje. Moksleivius naudinga įtraukti tiek į atvejų sprendimo komandą, tiek į prevencinės grupės sudėtį.

Toliau pateikiame keletą darbo metodų, kurie padėtų įtraukti moksleivius į prievartos mažinimo programas:

Stendas apie smurtą mokykloje ir sprendimo būdus. Stende galima pateikti taisykles, gerus pavyzdžius, pagalbos šaltinius. Stendas gali informuoti apie moksleivių veiklą prieš smurtą mokykloje.

Anketavimai ir tyrimai mokykloje. Moksleiviai gali taip pat atlikti apklausas apie situaciją mokykloje. Labai svarbu atkreipti dėmesį, kad moksleiviams turi būti taikomi tam tikri apribojimai. Jie negali klausti kitų moksleivių apie jų asmeninę patirtį, jie negali peržvelgti anketų (ar kitaip pateiktų atsakymų), kur atsakymai yra pakankamai asmeniškai. Jie gali būti talkininkai psichologui ar socialiniam pedagogui. Taip pat jie gali atlikti tokias apklausas, kur yra vertinama nuomonės, nuostatos (pvz.: „ar mokykloje saugu?“, kurios vietos nesaugiausios?“, „ar tenka matyti, kaip kiti mušasi?“, „kaip turi atrodyti mokykla, kurioje yra saugu?“, „kuris mokytojas yra patikimas, kuriam būtų nesunku papasakoti apie patirtą smurtą mokykloje?“ ir pan.).

Konkurso organizavimas. Konkursas gali turėti pačias įvairiausias formas. Tai gali būti viktorina (vaikai dalyvauja komandomis, atsakant į teisinius klausimus, socialines ir psichologines užduotis ir pan.). Tai gali būti ir teatralizuotos varžybos, kur vaikai vaidybos pagalba vaikai sprendžia smurtines situacijas, kylančias mokykloje. Varžybos yra svarbios ir pakankamai sėkmingos, nes vaikai yra dažnai motyvuoti labiau dalyvauti tokiuose renginiuose, kur yra varžomasi dėl prizo, vardo, diplomo ar pan.

Susitikimai su svarbiais žmonėmis, kurie gali būti pagalbininkai, sprendžiant problemas. Moksleiviai, suformavę grupę už taikų ir saugią mokyklą, turi gauti papildomų žinių, ką gali veikti ir kas jiems gali padėti. Vienas iš būdų – kvieštis į svečius bendravimui, mokymams ar diskusijai atstovus iš įvairių tarnybų. Tai gali būti psichologas iš pedagoginės psichologinės tarnybos, policininkas iš teritorinės policijos nuovados, vaiko teisių apsaugos darbuotojas, nevyriausybinių organizacijų atstovas ir pan. Susitikimas – diskusija gali būti tik su moksleivių grupės atstovais, bet kartu galima organizuoti, kad tai vyks vienos – kelių klasių moksleiviams. Susitikimų metu vaikai gali daugiau sužinoti apie pagalbos formas iš šaltinius, geriau susipažinti, kur gali nukreipti nukentėjusius vaikus, jeigu jie patyrė smurtą.

Savaitraštis ar mėnraštis. Mokykloje moksleivių grupė gali leisti laikraštį ar žurnalą, kurio pagalba gali plačiai nušviesti apie savo veiklą, pagalbos šaltinius ir pan.

Renginių organizavimas. Moksleiviai gali prisidėti, organizuodami labai įvairius prevencinius renginius. Tai gali būti spektaklis, konferencija, pamokų ciklas, filmo peržiūra ir pan. Svarbu atkreipti dėmesį, kad prevenciniai renginiai yra efektyvūs, kai yra daromi nedidelėms grupėms. Taip pat turi būti matuojamas jų poveikis

Konsultavimasis su policijos pareigūnais ir vaiko teisių apsaugos darbuotojais. Moksleiviai gali organizuoti, kad pas juos dažniau lankytųsi kitų tarnybų darbuotojai.

Prisistatymas. Moksleivių grupė taip pat turi prisistatyti mokyklos bendruomenei (moksleiviams, pedagogams, tėvams), kad jie yra, kaip jie veikia, kokios pagalbos galima iš jų tikėtis.

Laisvalaikis. Dirbant smurto mokykloje tema svarbu ne tik kalbėti apie smurtą, bet mokėti kartu praleisti turiningai laiką.

Smurtu smurto mokykloje nesumažinsi, todėl svarbu siekti, kad moksleiviai nenaudotų lozungų „mes kovosime prieš smurtą“, „smurtautojams –galas“, „tu būsi nubaustas, jei smurtausi“ ir pan.

***

Smurto prevencijos renginių mokykloje pavyzdžiai

Socialinių įgūdžių lavinimo temos

Tai pavyzdys, kaip galima planuoti užsiėmimus socialinių įgūdžių lavinimui. Užsiėmimų turinį gali keisti, pildyti. Svarbu atsižvelgti į vaikų amžių ir jų supratimo galimybes. Užsiėmimų metu nesiekite vien tiek pasakoti. Kvieskite vaikus aktyviai dalyvauti. Sudarykite planą, kaip patikrinsite užsiėmimų metu įgytas žinias ir įgūdžius, tai gali būti rašinėlis arba parengtas testas. Vaikai daugiau mokosi ne iš apibendrintos pateiktos informacijos, o iš konkrečių situacijų. Kurso pradžioje kiekvieną kartą papasakokite apie tai, ką vaikai sužinos per artimiausius tris mėnesius. Kiekvienoje užsiėmimo pradžioje pateikite taisykles, kuriomis vadovausitės užsiėmimo metu. Pavyzdžiui, kalbama po vieną, nesišaiipyti vienas iš kito, savo mintis reikšti garsiai, o ne tyliai draugui, išjungti mobiliųjų telefonų garsą. Skatinkite vaikus dirbti komandoje

Temos rudeniiui:

- Įvadas: vaikai netobuloje aplinkoje. Nelaimė gali atsitikti bet kam.
- Saugumas – vertybė, kurią galima išmokti.
- Ką reikia mokėti ir turėti: namų adresas, telefonas.
- Nusikaltimų ir smurto pasekmės nukentėjusiam vaikui.
- Saugumas namuose.
- Saugumas pėsčiųjų perėjoje ir kelyje.
- Saugumas parduotuvėje.
- Saugumas nepažįstamame mieste.
- Pavojai naktiniame mieste.
- Užpuolimai viešoje vietoje.
- Vaikas: smurtinio nusikaltimo liudininkas.
- Įstatymai, kuriuos turi žinoti vaikai.
- Smurtiniai nusikaltimai mokykloje.
- Nepažįstami prie mokyklos – saugumas greta mokyklos.

Temos žiemai:

- Smurtas namuose tarp artimų žmonių.
- Emocinė prievarta – vaikų bendravimas ir įstatymų apibrėžimas.
- Reketas: pavojai, pagalba ir situacijų sprendimas.
- Gąsdinimai susidoroti - kai taip elgiasi pažįstamas ir nepažįstamas žmogus.
- Ginklai vaiko rankose.
- Savigyna ir būtinoji gintis.
- Įstatymai apie fizinį smurtą.
- Kada apie smurtą reikia pranešti policijai.
- Gaujos.
- Paišymas ant sienų, turto gadinimas.
- Pagalba smurtą patyrusiam vaikui.
- Kas yra teismo ekspertizė?
- Pirmoji pagalba.
- Būtinai žingsniai užpuolimo atveju.
- Pozityvūs pykčio išreiškimo būdai.

Temos pavasariui:

- Seksualinė prievarta: pavojus visiems vaikams.
- Seksualinės prievartos formos.

- Kas yra vaikų prievartautojai?
- Ką daryti, jei patyrei seksualinį išnaudojimą?
- Pagalbos šaltiniai: VTAT ir policija.
- Pagalba seksualiai išnaudotam draugui.
- Kitos įvairios tarnybos vaikui, nukentėjusiam nuo bet kokios prievartos.
- Pranešimas apie prievartą: skundimas ar pagalba?
- Kas yra vaikų prostitucija?
- Saugumas internete.
- Vaikai, grįžę iš įkalinimo įstaigų.
- Vaiko teisių konvencija.
- Praktiniai patarimai atostogų metu.

Konfliktų sprendimo programos

Konfliktų sprendimo ir valdymo programos moko kaip surasti konstruktyvų, ne smurtinį konflikto sprendimo būdą. Prieš įgyvendindami tokią programą, atlikite įvertinimą, kad sužinotumėte, kokiose situacijose dažniausiai kyla konfliktai, kokių įgūdžių trūksta jiems spręsti, suraskite kvalifikuotus specialistus, kurie padėtų įgyvendinti šią programą. Pradėkite konfliktų valdymo mokymus nuo pradinių klasių, tęskite mokymus visose amžiaus grupėse, ieškokite paramos ir įtraukite į programos įgyvendinimą klasės auklėtojus, tėvus/globėjus. Šią programą galite įtraukti į veiklą, numatytą mokymo planuose. Baigę programą ar jos įgyvendinimo metu, įvertinkite programos efektyvumą, atsižvelgdami į užsibrėžtus tikslus.

Kognityvinių įgūdžių lavinimas

Skatinkite mokytojus bei kitą mokyklos personalą keisti moksleivių požiūrį į problemų sprendimą. Prievarta mokykloje kyla dėl impulsyvių arba neracionalių betarpiškų reakcijų į iškilusias problemas. Mokykite tikslo siekimo planavimo ir kliūčių nustatymo metodų. Moksleiviai turi išmolti iškelti tarpinius tikslus, numatyti galimas kliūtis, suprasti, kad tikslo pasiekimas dažnai užima nemažai laiko. Mokykite analitinio (kritinio) mąstymo, kad moksleiviai sugebėtų įvertinti savo veiksmų (agresyvaus elgesio) plusus ir minusus, pasekmes. Skatinkite ir mokykite ieškoti alternatyvius problemų sprendimo būdus. Mokykite loginio mąstymo, kurio pagalba moksleiviai numatytų ir apsvarstytų galimas savo veiksmų pasekmes.

Tolerancijos ugdymas

Tolerancijos stoka neretai sukelia konfliktą, trukdo mokymosi procesui, yra dažna prievartos mokykloje priežastis.

Vaikams svarbu mokytis tolerancijos, pakantumo, susitvarkyti su įvairaus tipo nesutarimais ir spręsti konfliktus taikiai, negrasinant oponentui smurtu.

Sukurkite ir propaguokite pakantumo skirtumams politiką. Skatinkite laikytis jos moksleivius, tėvus/globėjus, mokytojus bei kitą mokyklos personalą. Smulkiai ir aiškiai aprašykite koks elgesys yra nepriimtinas, kokios yra pasekmės už tokį elgesį, kokia yra moksleivių ir personalo atsakomybė, kurioje vietoje galima pagalba. Praveskite pakantumo skirtumams mokymus visiems mokyklos mokytojams bei kitam personalui. Visiems moksleiviams turi būti praversti pakantumo skirtumams mokymai. Šie renginiai turėtų apimti tiek užsiėmimus atskiroms klasėms, tiek bendrus mokyklinius renginius. Panaudokite darbo grupėse metodą ir rezultatų bendrą pristatymą. Į mokyklos renginių programą įtraukite renginius skirtus įvairių kultūrų ypatumams pažymėti. Įsitinkite, kad renginiai yra pritaikyti įvairaus amžiaus ir kultūrinės aplinkos moksleiviams.

Patyčių prevencijos programos

Patyčios jokių būdu neturi būti priimanamos kaip „vaikai lieka vaikais“ problema arba kaip tam tikras gyvenimo būdas. Įgyvendinkite prieš patyčias nukreiptas programas, kurios apimtų tiek atskiroms klasėms, tiek visai mokyklai skirtas priemones:

- Aiškiai apibrėžkite kas sudaro patyčias. Pasinaudokite moksleivių, mokytojų bei kito mokyklos personalo, tėvų, teisėtvarkos pareigūnų pastabomis visapusiškam patyčių apibrėžimui. Supažindinkite moksleivius, jų tėvus/globėjus, mokytojus bei kitą mokyklos personalą su patyčiu apibrėžimu ir požymiais. Apibrėžimas turėtų apimti emocinius, fizinius bei psichologinius reiškinio aspektus.

- Remdamiesi nustatytu apibrėžimu, nustatykite taisykles, draudžiančias patyčias, aiškias pasekmes už tokį elgesį. Įtraukite šias taisykles į bendras moksleivių elgesio taisyklių mokykloje nuostatas.

- Stenkitės išsiaiškinti kas skatina patyčias.

- Sukurkite sistemą, kurios pagalba pranešimai apie patyčias būtų užregistruoti iš karto po įvykio.

- Nustatykite pranešimo apie patyčias procedūrą. Nustatykite su kuo ir kokiomis aplinkybėmis galima ir negalima dalintis informacija. Ypatingas dėmesys turi būti kreipiamas į:

- liudininkų bei aukų apsaugą nuo tolesnio persekiojimo;
- realistiškų konfidencialumo standartų užtikrinimą;
- įsitikinkite, kad asmenys, dirbantys su aukomis ir pažeidėjais, yra kvalifikuoti ir turi pakankamai žinių kaip suteikti pagalbą;
- apsaugokite kaltinamuosius nuo melagingų kaltinimų.

- Informuokite tiek aukų, tiek pažeidėjų tėvus/globėjus apie tai, kad patyčių atvejis yra formaliai užregistruotas. Nustatykite, kokiais atvejais aukų ir pažeidėjų tėvai gali būti kviečiami į atvejo nagrinėjimą.

- Nuolat stebėkite patyčių atvejų skaičių.

- Reguliariai darykite įvertinimus, kurių tikslas būtų nustatyti patyčių paplitimą, vietas, kur dažniausiai priekabiaujama, ir patyčių būdus. Taip pat atkreipkite dėmesį į patyčių atvejus pakeliui į/iš mokyklos. Bendradarbiaukite su rajono policijos pareigūnais užtikrinant moksleivių kelionę į/iš mokyklos. Norėdami apklausti moksleivius apie patyčias turite gauti jų tėvų sutikimą.

- Ieškant sprendimo patyčių problemai spręsti naudingi grupiniai aptarimai, kuriuose dalyvauja moksleivių, mokyklos personalo, tėvų, teisėtvarkos pareigūnų atstovai.

- Nustatykite, kokie bendruomenės resursai gali būti panaudoti neatidėliotinam patyčių atvejo sprendimui, ir kokie gali būti panaudoti kuriant papildomas intervencijos/prevencijos programas. Įsitikinkite, kad socialiniai ir psichinės sveikatos priežiūros resursai yra prieinami ir tinkamai naudojami.

- Imkitės priemonių priekabiautojų ir jų aukų identifikavimui, skatinkite atvejo sprendimą tiek klasės lygyje, tiek visos mokyklos mastu. Kurkite programas, kurios suteikia aukoms neatidėliotiną palaikymą, o taip pat moko pavojingų situacijų atpažinimo ir vengimo bei įveikimo įgūdžių. Nukreipkite pažeidėjus į tarnybas, kur jie galės gauti atitinkamą pagalbą.

- Patarkite mokytojams ir kitam mokyklos personalui užrašyti patyčių atvejus, o taip pat ir priemones, kurių buvo imtasi spręsti įvairius patyčių atvejus.

Programos, skirtos mažinti at(si)skyrimą ir atstūmimą, skatinančios pagarbą vienas kitam

Tai būtų programos, stiprinančios teigiamą savęs vertinimą ir pagarbą kitiems. Bendrieji šių programų tikslai būtų tokie:

- a) Nustatyti taisykles, reglamentuojančias kaip mokyklos bendruomenės nariai turi bendrauti vieni su kitais.

- b) Įsitinkite, kad elgesio klasėje taisyklės yra aptartos su visa klase, išsiuskite šių taisyklių kopijas tėvams.
- c) Bendradarbiaudami kurkite ir platinkite pageidaujamo elgesio taisykles bei mokyklos vertybes, kurių turėtų laikytis moksleiviai bei mokyklos personalas. Visi mokyklos bendruomenės nariai turi mokėti formuluoti mokyklos vertybes.
- d) Gerinkite bendravimą su moksleiviais, kurie gali jaustis atstumtais, turi žemą savigarbą.
- e) Padidinkite prieinamos popamokinės veiklos įvairovę ir skaičių.
- f) Pagal galimybes padėkite moksleiviams pasiekti trumpalaikius ir ilgalaikius tikslus; stenkitės, kad jų pasiekimai būtų pripažinti ir apdovanoti.
- g) Mokykite moksleivius kaip pasipriešinti kitų mėginimams įbauginti ar atstumti juos.
- h) Skatinkite tokias vertybes kaip išsilavinimo įgijimas, pagarba, tvirti moraliniai principai, bendradarbiavimas.
- i) Skatinkite moksleivius dirbti kartu, panaudojant tokias priemones kaip bendri moksliniai projektai, komandinis darbas.
- j) Skatinkite pagrindinių vertybių (pagarba, atsakomybė, pasitikėjimas, dalijimasis) svarstymą. Šiam tikslui labai tinka diskusijos, aptarimas grupėse, rašiniai.
- k) Skatinkite moksleivius aktyviai įsitraukti į mokyklos bendruomenės gyvenimą;
- l) Pastebėkite ir pripažinkite moksleivius, kurie demonstruoja atsakingą elgesį.
- m) Pasiūlykite pagalbą ruošiant namų darbus, sprendžiant asmenines problemas už mokyklos ribų mokiniams, kurie turi problemų, yra atsiriboję.
- n) Kurkite tokią mokyklos atmosferą, kuri paskatintų atvirą bendravimą tarp moksleivių ir mokyklos personalo. Moksleiviai turi turėti įvairias galimybes pranešti mokyklos personalui apie prievartą. Mokytojai turi jautriai reaguoti į moksleivių nuogąstavimus dėl galimo keršto.

Ir pabaigai

Rodydami pagarbą kitiems, Jūs kartu mokote juos pagarbos, kadangi vienintelis veiksmingas mokymo metodas – rodyti tinkamą pavyzdį.

Lygiai kaip nepagarba yra galingiausia smurto provokacija, visapusiška pagarba yra galingiausia priemonė kovoje su ja.⁹

5. Smurto paplitimo mokykloje įvertinimo pavyzdinė anketa.

Pateikiamas pavyzdys yra tik vienas iš variantų, kaip mokykla gali bandyti įvertinti smurto paplitimą mokykloje. Anketa pradinių klasių moksleiviams skirsis nuo anketos vyresnių klasių moksleiviams. Taip pat svarbu, atliekant vertinimą, įtraukti tėvus ir pedagogus. Tik tuomet mokykla gali pamatyti, kiek smurto mokykloje problema yra aktuali jų ugdymo įstaigoje.

Anketa tiria moksleivių patirtą prievartą mokykloje. Ji yra anoniminė. Tai reiškia, kad jūsų pateikti atsakymai niekur nebus skelbiami. Lietuvoje nemažai vaikų patiria įvairaus pobūdžio prievartą mokykloje. Tai gali būti emocinė prievarta, seksualinis priekabiavimas, fizinis smurtas. Tikimės Jūsų nuoširdžių atsakymų. Tik sužinoję, su kokiomis problemomis susiduria Lietuvos moksleiviai, mes galime padėti efektyviau organizuoti pagalbą.

*Kviečiame tave papasakoti, ar **per šį rudenį** mokykloje (ar jos teritorijoje) esi patyręs (-usi) kokią nors prievartos formą.*

⁹ Gilligan J. Smurto prevencija. Vilnius, 2002

Atsakymą į klausimą „kiek kartų?“ žymėk taip: N- niekada, K – kartais, D- dažnai, V- visada

Emocinė prievarta				
Ar tave kas nors įžeidė?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Ar tu turi pravardę, kuri tau nepatinka, žemina?	NE	TAIP		
Ar kas nors tave reketavo (su gąsdinimais prašė pinigų, daiktų)?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Ar yra tave mokytoja(s) pažeminęs prieš visą klasę?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Ar yra jūsų klasėje atstumtųjų, su kuriais mažai kas draugauja?	NE	TAIP	Kiek?	
Ar yra tave mokykloje kuris nors moksleivis gąsdinęs?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Ar yra tavo bendraklasių, kurie nenori su tavimi draugauti?	NE	TAIP		
Ar Jūsų klasė yra draugiška, padedanti vieni kitiems?	NE	TAIP		
Ar jautiesi savo mokykloje saugus (-i)?	NE	TAIP		
Ar kas nors mokykloje prie tavęs kabinėjosi, siekdamas gąsdinti?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Ar teko matyti, kaip į mokyklą kas nors atsinešė peilį?	NE	TAIP		
Ar yra mokykloje gaujos, kurios dažnai naudoja prievartą prieš kitus?	NE	TAIP		
Ar pats (pati) naudoji emocinę prievartą prieš kitus moksleivius?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Fizinė prievarta				
Ar teko ši rudenį įsivelti į muštynes?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Ar teko matyti, kaip kiti mokyklos moksleiviai mušasi?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Ar yra tau kas nors skaudžiai sudavęs kumščiu, spyręs?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Ar yra kas nors tave pastūmęs, taip siekdamas sužaloti?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Ar yra kas nors metęs kokį nors daiktą į tave?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Ar yra kas nors tau sukėlęs skausmą (dūrė, užlaužė, kabinėjosi)?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Ar teko matyti mokykloje grupines muštynes (grupė prieš grupę, klasė prieš klasę)?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Ar fizinę prievartą dažniau patiri iš klasiokų, ar kitų moksleivių?	Klasiokai		Kiti moksleiviai	
Ar pats (pati) naudoji fizinę prievartą prieš kitus moksleivius?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Ar yra tau mokytojas (-a) sukėlęs fizinį skausmą?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Seksualinis priekabiavimas				
Ar kas nors lietė prieš tavo valią tavo kūno intymias vietas (krutinę, sėdmenis, lytinius organus)?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Ar kas nors vertė tave užsiimti seksualiniais santykiais prieš tavo valią?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Ar kas nors vertė tave nusirenginėti, rodyti intymias kūno dalis?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Ar kas nors vertė užsiimti seksu, kad taip įrodytum meilę?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Ar teko matyti mokykloje seksualinį priekabiavimą prie kitų moksleivių?	NE	TAIP	Kiek kartų?	
Pagalba				
Ar yra mokykloje mokytojų (ar kitų suaugusių), kieno galėtum prašyti pagalbos, jeigu patyrei prievartą?	NE	TAIP	Kiek?	
Ar yra bendraklasių, kieno galėtum prašyti pagalbos, jeigu patyrei prievartą?	NE	TAIP	Kiek?	

Lytis: Vyr. Mot.

Kiek tau metų? _____

6. Institucijų ir tarnybų sąrašas

Institucijos, teikiančios pagalbą vaikams, nukentėjusiems nuo prievartos

Paramos vaikams centras

Latvių g. 19A, LT-2004 Vilnius; ☎ (8 – 5) 2715 980, Faks. (8 – 5) 2715 979
El.paš. pvc@pvc.lt, www.pvc.lt

VUVL filialas Vaiko raidos centras
Vytauto 15, LT – 2004 Vilnius; ☎ (8-5) 273 14 22

Saugaus vaiko centras
Giedraičių g. 8, LT-3005 Kaunas; ☎ (8-27) 33 24 10; Faks. (8-27) 33 24 10;
El.paš. svcentras@takas.lt, www.saugus-vaikas.lt

Viešoji įstaiga Vaiko namas
Žalčių g. 21, LT – 2021, Vilnius; ☎ +370 686 59553
El. paš. Info@children.lt, www.children.lt

Taip pat:
Vaiko teisių apsaugos tarnybos

Pedagoginės psichologinės tarnybos

Psichikos sveikatos centrai

Telefoninė psichologinė pagalba

<i>Nr</i>	<i>Psichologinės pagalbos tarnyba</i>	<i>Tel. numeris</i>	<i>Darbo laikas</i>	<i>Trumpas apibūdinimas</i>
1	Vaikų linija	8 800 11111	Kasdien 11:00 – 21:00	Budi savanoriai konsultantai
2	Jaunimo linija	8-800 28888	Kasdien 16:00 – 7:00 Savaitgaliais – visą parą	Budi savanoriai konsultantai
3	Rusakalbių linija	8-800 77277	Darbo dienomis 8:00-18:00	Budi savanoriai konsultantai ir profesionalūs psichinės sveikatos specialistai

Daugiau informacijos apie psichologinę pagalbą telefonu galite rasti www.klausau.lt

7. Rekomenduojama ir naudota literatūra:

1. Karmaza E. Prievarta prieš vaikus. Prevencijos strategijos policijos pareigūnams. Vilnius, 2004
2. Kasperavičiūtė E. Kitos spalvos saulė. Vilnius, 2003
3. Gilligan J. Smurto prevencija. Vilnius, 2002
4. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J.. Patyčių prevencija mokyklose. Vilnius, 2006
5. Smurto prevencija mokyklose. Metodinė priemonė. Vilnius, 2005
6. Walton X. F.. Kaip užsitarnauti paauglių pasitikėjimą namuose ir mokykloje. Vadovas tėvams, mokytojams, konsultantams ir mokyklų administratoriams. Vilnius, 2000.
7. Karmaza E. ir kt. Mokyklos saugumo politikos formavimas įtraukiant moksleivius. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2004
8. Gugenbiul A. Zlovesčeje. Očarovanie. Nasilija. Profilaktika detskoj agressivnosti i žestokosti. Maskva, 2006.
9. Malkina – Pich I.G. Ekstremalnie situaciji. Maskva, 2005.
10. Kvieskienė G., Indrašienė V., Targamadžė V., Valeckienė D., Merfeldaitė O., Suboč V. Pedagoginės psichologinės pagalbos mokykloje veiksmingumas (mokyklų psichologų, socialinių pedagogų, specialiųjų pedagogų, mokytojų padėjėjų funkcijos: mokyklose pagal pareigines instrukcijas ir realų darbo turinį). 2006. Vilniaus Pedagoginis Universitetas. Vilnius.
11. Best practices of youth violence prevention: a source book for community action. USA, 2002
12. School violence: risk, preventive intervention, and policy. USA, 1997
13. Preventing youth violence in urban schools: an essay collection. USA, 1996
14. Early warning- timely response. A guide to safe school. USA, 1998
15. Safe from the start. Reducing children's exposure to violence. California Attorney General's Office
16. Scheich G. Pykti – sveika! Vilnius, 2004
17. Aleksejeva M.A, Novoselskij I.G. Žestokoje obraščeniye s rebenkom. Maskva, 2005
18. Monahon C. Children and trauma. USA, 1993
19. Liobikienė T.N. Krizių intervencija. Kaunas, 2006
20. Džinot Ch.Dž. Grupovaja psichoterapija s detmi. Maskva, 2005.
21. Možginskij J.B. Agresivnost detej i podrostkov. Raspoznavanije, lečenije, profilaktika. Maskva, 2005
22. Spravočnik psihologa srednej školi. Rostov n/D, 2006

23. Reece R.M. Treatment of child abuse.USA, 2003
24. Aichinger A., Choll V. Detskaja psihodrama v individualioj i semeinoj terapini, v detskom sadu i škole. Maskva, 2006
25. Statment P. Bezopasnost vašego rebionka. Kak vospitat uverenich i ostorožnich detej. 2004, Jekaterinburgas.
26. Making the Peace. An approach to preventing relationship violence among youth. Pennsylvania, 2000
27. LR Civilinis kodeksas
28. LR Baudžiamojo proceso kodeksas
29. LR Baudžiamasis kodeksas